

ਬੋਲੀ (ਗਿੱਧਾ)

ਬੋਲੀ ਦਾ ਸੰਬਧ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ ਗਿੱਧੇ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਗਿੱਧੇ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਬੋਲੀ, ਆਪਣੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਲੈਅ-ਬੱਧ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉੱਪਰ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਉੱਪਰ ਹੀ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਤਾਲੀ ਵਜਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਵੀ ਨਾਨਕਾ ਮੇਲ ਅਤੇ ਦਾਦਕਾ ਮੇਲ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਹੇਂ ਧਿਰਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਟੀਚਰਾਂ ਅਤੇ ਮਖੌਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ

ਬੋਲੀਆਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ: ਦੇਵਰ ਤੇ ਭਾਬੀ, ਸੱਸ ਤੇ ਨੂੰਹ, ਸੋਹਰਾ ਤੇ ਨੂੰਹ, ਜੇਠ ਤੇ ਭਰਜਾਈ, ਨਣਾਨ - ਭਰਜਾਈ ਅਤੇ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਵਰਗੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਅਨੁਰਾਗ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨਾਲ਼ ਇਕਸੁਰਤਾ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਮਰਦਾ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਂਈਂ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਲੰਮੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਲੰਮੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਸਮੂਹਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲ਼ਾ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਤੋਲ ਅਤੇ ਤੁਕਾਂਤ ਲਗ-ਪਗ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਖਰੀ ਤੁਕ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੋੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਲਗ-ਪਗ ਅੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੰਮੀ ਬੋਲੀ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਜਣਾ ਬੋਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗਾਉਣ

ਸਮੇਂ ਟੋਲੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਮੈਂਬਰ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਦੋਂ ਬੋਲੀ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ- 'ਬਾਰੂੰ ਬਰਸੀਂ ਖੱਟਣ ਗਿਆ', ਬਾਕੀ ਟੋਲੀ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, 'ਕੀ ਖੱਟ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ?' ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ 'ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ' 'ਵਾਹ ਬਈ ਵਾਹ' ਆਦਿ ਬੋਲ ਕੇ ਇਸ ਗਾਇਨ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬੋਲੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੋੜੇ ਦੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਭੰਗੜੇ ਜਾਂ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਲੈਅ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਗਾਉਣ ਦੀ ਸਿਖਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਔਰਤਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਰ ਜੀਵਨ-ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਘੁਟਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਮਰਦਾ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਮਰਦ ਇਸ ਨੂੰ ਭੰਗੜੇ ਵਿੱਚ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਮਰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ-ਰੂਪ ਦੀ ਵਡਿਆਈ, ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਫਸਲੀ-ਚਕਰ, ਮੇਲੇ ਤਿਉਹਾਰ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਹਿਲੂ ਝਲਕਦੇ ਹਨ।

ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ

ਬੋਲੀਆਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਹਿਣਿਆਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ: ਲੌਂਗ, ਵੰਗਾਂ, ਪੰਜੇਬਾਂ, ਨੱਤੀਆਂ, ਕੈਂਠਾ, ਤਵਿਤੀ, ਵਾਲੀਆਂ ਵਰਗੇ ਹਰੇਕ ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਬੋਲੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਸਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਮਗਰੀ ਉੱਪਰ ਵੀ ਵੱਖੋ- ਵੱਖਰੀਆਂ
ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ: ਸੂਰਮਾ, ਲਾਲੀ,
ਪਾਉਡਰ, ਸੁਰਖੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਪਹਿਰਾਵੇ
ਉੱਪਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ
ਅਨੁਸਾਰ ਵਸਤਾਂ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਪਹਿਰਾਵੇ, ਗਹਿਣਿਆਂ,
ਸਮਗਰੀਆਂ ਉੱਪਰ ਨਵੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ
ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀਆਂ

ਜੇ ਜੱਟੀਏ ਜੱਟ ਕੁੱਟਣਾ ਹੋਵੇ
ਕੁੱਟੀਏ ਸੰਦੂਕਾਂ ਓਹਲੇ
ਪਹਿਲਾ ਜੱਟ ਤੋਂ ਦਾਲ ਦਲਾਈਏ
ਫੇਰ ਦਲਾਈਏ ਛੇਲੇ
ਜੱਟੀਏ ਦੇ ਦਬਕਾ ਜੱਟ ਨਾ ਬਰਾਬਰ ਬੋਲੇ

ਬੱਗੀ ਘੋੜੀ ਵਾਲਿਆ ਮੈਂ ਬੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਨੀ ਆਂ
ਤੇਰਾ ਗਮ ਖਾ ਗਿਆ ਮੈਂ ਅੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਨੀ ਆਂ

ਆਪ ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕੈਂਠਾ ਵੀ ਕਰਾ ਲਿਆ
ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕਰਾਏ ਛਲੇ ਮੁੰਡਿਆ
ਭਾਵੇਂ ਲਾ ਬੱਠਲਾਂ ਨੂੰ ਥੱਲੇ ਮੁੰਡਿਆ

ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਬੜੀ ਕਪੱਤੀ
ਪੈਰੀਂ ਪਾਉਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ਜੁੱਤੀ
ਮੈਂ ਵੀ ਜੁੱਤੀ ਪਾਉਣੀ ਆ
ਮੁੰਡਿਆ ਰਾਜੀ ਰਹਿ ਜਾ
ਗੁੱਸੇ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਖੜਕੋਣੀ ਆ

ਸੱਸ ਮੇਰੀ ਨੇ ਮੁੰਡੇ ਜੰਮੇ
ਜੰਮ ਜੰਮ ਭਰਤੀ ਛਾਉਣੀ
ਨੀ ਜੱਦ ਮੂਤਣ ਬਹਿੰਦੇ
ਕਿਲੇ ਦੀ ਕਰਦੇ ਰੌਣੀ

ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ ਜਾਂ ਖਿੱਤਾ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਲੱਖਣ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨਾਂ ਹੋਵੇ। ਲੋਕ-ਨਾਚ ਲੋਕ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਸਿਰਜਨ-ਕਲਾ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੰਨਗੀ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕ-ਮਾਨਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਹਾਵਾਂ-ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਮੁੰਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉ-ਸੰਦਰਭ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ 'ਲੋਕ' ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਪਕ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਿੱਖਿਅਤ, ਅਣਸਿੱਖਿਅਤ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਰਲ ਸੁਭਾਅ, ਵਿਖਾਵੇ ਰਹਿਤ, ਕੱਟੜ ਨਿਯਮਾਵਾਲੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਰਲ ਕਲਾ-ਕੋਸ਼ਲਤਾ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਲੋਕ-ਕਲਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਰਲ, ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਠਾਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਅਡੰਬਰ ਰਚਣ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁਨਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਰੜੇ ਕਲਾ-ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਪਾਲਣ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਲੋਕ ਨਾਚ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਲੋਕ-ਕਲਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਨਾਚ ਮੰਨੇਰੰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਨੈਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਜੀਵਨ-ਤੌਰ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਤਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਮੁੰਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਂਹੀ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ, ਸਧਾਰਨ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ-ਖੇਡਿਆਂ ਭਰਪੂਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਪੁਸ਼ਤ-ਦਰ-ਪੁਸ਼ਤ ਹੋਰ ਲੋਕ-ਕਲਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਵਾਹਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਨਚਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪਾਬੰਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਜ਼-ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਵੇਸ਼-ਭੂਸ਼ਾ ਆਦਿ ਵੀ ਜਨ-ਸਧਾਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਪੱਧਰ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਪੂਰਵ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਵ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਭੂਗੋਲਿਕ,

ਸਮਾਜਿਕ, ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਜਨ ਜਾਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਿਚ ਦਰਵਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੱਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ, ਨੇ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਉੱਥਲ-ਪੁੱਥਲ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨੱਚੇ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਜਨ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀ ਧੜਕਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਹੋਏ ਗੱਭਰੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਥਾਪ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸੁਰ-ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਢੋਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਯ ਲੋਕ-ਸਾਜ ਦੀ ਤਾਲ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੋ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

(ੳ) ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ

(ਅ) ਮਰਦਾਵੇਂ ਲੋਕ-ਨਾਚ

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ, ਪਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(ੳ) ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ

ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਲੇ ਸਥਾਨ, ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪ੍ਰੰਪਰਾਇਕ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾ, ਮਿੱਥਾਂ, ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਸਮਰੱਥਾਂ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬਣਾਂ ਦੂਸਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਤਕੜੇ ਜੁੱਸੇ, ਭਰਵੇਂ ਸਰੀਰ, ਉੱਚੇ-ਲੰਬੇ ਕੱਦ-ਕਾਠ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਚ ਕੋਮਲਤਾ, ਸਹੁਜ, ਸਾਦਗੀ, ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਭਰਭੂਰ ਹਨ। ਗਹਿਣਿਆਂ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਫੱਬਤ ਵਾਲੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਦੀ ਚਾਹਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਮਾਸ ਵਿੱਚ ਰਚੀ ਪਈ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਮਾਂਗਲਿਕ ਕਾਰਜ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਸਧਾਰਨ ਲੋਕ-ਸਾਜ਼, ਸਧਾਰਨ ਪਹਿਰਾਵੇ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਰੜੀ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ, ਕਿਸੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੋਲ ਦੇ ਉਚਾਰ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਅੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁਦਰਾਂਵਾ ਸਹਿਜ-ਭਾਵ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੂਲ ਰੂਪ

ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਉਪਜਾਇਕਤਾ ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਇਹ ਹਨ:

ਗਿੱਧਾ

ਗਿੱਧਾ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਚਾਵਾਂ, ਉਮੰਗਾਂ, ਵਲਵਲਿਆ ਅਤੇ ਉਲਾਸ-ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਬਣੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਪੰਜਾਬਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਇਸ ਨਾਚ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਸਹਿਜ ਭਾਵ ਨਾਲ, ਸੰਬੋਧਨੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਖਦੀ ਹੈ:

ਲਾਂਭ-ਚਾਂਭ ਨਾ ਜਾਈਂ, ਗਿੱਧਿਆ ਪਿੰਡ ਵੜ ਵੇ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਗਿੱਧਾ ਤਾਲੀ ਨਾਚ ਹੈ। ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਖੜੀਆਂ ਹੋਰ ਮੁਟਿਆਰ (ਇਸਤਰੀਆਂ) ਤਾਲੀ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਾਲੀ ਦਾ ਵਹਾਉ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਰੂਪਾਂ--ਬੋਲੀਆਂ, (ਛੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ) ਅਤੇ ਟੱਪਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਟੱਪਿਆਂ ਅਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰੇ ਗਏ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਚ-ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਤਾਲੀ ਜਾਂ

ਤਾੜੀ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਟੱਪੇ ਦੇ ਬੋਲ ਵਿੱਚ ਰਸ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ 'ਬੱਲੇ-ਬੱਲੇ ਬਈ,ਸ਼ਾਵਾ-ਸ਼ਾਵਾ ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲਮਕਾਵੀਂ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਜੋੜ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬਣਾ ਆਪਣੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਗਿੱਧੇ ਵਾਸਤੇ ਮੌਕੇ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰੁੱਤਾਂ, ਮੇਲਿਆਂ, ਥਿੱਤਾਂ, ਤਿਉਹਾਰ, ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਤ੍ਰਿਵਣਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਣੀਆਂ ਕੱਤ ਹਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਉਣ ਮਹੀਨੇ ਤੀਆਂ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ, ਮੰਗਣੀ ਜਾਂ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ, ਜਾਗੋ ਕੱਢਣ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ੌਂਕ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਚ-ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਟੇਜ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਘਰ ਦਾ ਵਿਹੜਾ, ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੱਤ, ਖੁੱਲ੍ਹਾਂ ਕਮਰਾਂ, ਖੇਤ (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਤੀਆਂ ਦੇ ਦਿੰਨੀਂ) ਜਾਂ ਮੈਦਾਨ ਆਦਿ ਸੱਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਗਿੱਧੇ ਲਈ ਢੁੱਕਵੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਧਰਮਾਂ, ਫਿਰਕਾ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਵਲਗਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਚਾਹੇ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਵਸਰ ਜਾਂ ਮੌਕੇ ਦਾ ਕਿਉਂ ਨਾਂ ਹੋਵੇ, ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਬੋਲੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਦੂਜੀਆਂ ਉਸਦੇ ਸਾਥ ਵਿੱਚ ਨਾਲ ਹੀ ਅਵਾਜ਼ ਚੁੱਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੋ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਇੱਕ ਜੁਟ ਬੋਲੀ ਦੇ ਹਾਵਾਂ-ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ

ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਕਰਦਾ, ਘੇਰੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਹ ਘੰਟਿਆਂ ਵੱਧੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਗਤੀ ਧੀਮੀਂ ਪੈਣ ਤੇ ਇਸ ਗਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੀਬਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ:

ਹਾਰੀ ਨਾਂ ਮਲਵੈਣੇ, ਗਿੱਧਾ ਹਾਰ ਗਿਆ

ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਥਾਪਾਂ, ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾੜੀਆਂ, ਬਾਹਾਂ ਦੇ ਹੁਲਾਰਿਆਂ, ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਥਣੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਢ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਕਲ (ਸਾਂਗ) ਲਾ ਕੇ, ਆਹਮਣੇ-ਸਾਹਮਣੇ ਹੋ ਕੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਿਰਜ ਕੇ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇ ਕੇ, ਆਦਿ ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਂਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਟੱਪੇ ਜਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਉਚਾਰ-ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚੋਂ ਨਵੀਂ ਨਿਭਾਓ-ਪ੍ਰਸਿਥਤੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰਸਿਥਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਦਰਾ ਸਿਰਜ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗਿੱਧਾ ਰਾਗ ਅਤੇ ਤਾਲ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ,

ਸਾਜ਼ ਦੀ ਮੁਥਾਜ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਢੋਲਕੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਆਮ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਰੰਪਰਾਇਕ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਢੋਲਕੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਮੂੰਹ ਦੁਆਰਾ 'ਫੂ-ਫੂ' ਕਰਕੇ 'ਬੱਲੇ-ਬੱਲੇ' ਕਰਕੇ ਅੱਡੀਆਂ ਭੇਏਂ ਤੇ ਮਾਰ ਕੇ ਜਾਂ ਕਿਲਕਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਜੋਰਦਾਰ ਤਾੜੀਆਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁਣ ਦੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਜਿਹੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਉਭਾਰ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹੇਠਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੌਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਕੁ ਬੋਲੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

—ਸਾਉਣ ਮਹੀਨਾ ਦਿਨ ਗਿੱਧੇ ਦੇ, ਸਭੇ ਸਹੇਲੀਆਂ ਆਈਆਂ,

ਭਿੱਜ ਗਈ ਰੂਹ ਮਿੱਤਰਾ, ਸ਼ਾਮ ਘਟ੍ਹਾਂ ਚੜ੍ਹ ਆਈਆਂ

—ਵੇ ਗੁਰਦਿੱਤੇ ਦੇ ਭਾਈਆ.....ਹਾਂ ਜੀ/ਵੇ ਦੇ ਖੱਟੇ ਲਿਆ
ਦੇ.....ਹਾਂ ਜੀ

ਵੇ ਮੇਰੇ ਪੀੜ ਕਲੇਜ਼ੇ.....ਹਾਂ ਜੀ/ਵੇ ਮੈਂ ਮਰਦੀ ਜਾਂਵਾਂ.....ਹਾਂ
ਜੀ।

—ਵੇ ਤੇਰੀ ਸੜ ਜਾਵੇ 'ਹਾਂ ਜੀ'.....ਹਾਂ ਜੀ.....।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਂ ਮੁਟਿਅਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਮੁੱਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਾਂ ਥਕਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਿਰੰਤਰ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਵਾਹ, ਨਿਰੱਛਲਤਾ ਸਹਿਤ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ

ਸਿਰਤਾਜ਼ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਮੰਨਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੰਮੀ

ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਮੀ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਭਾਗ, ਜੋ ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਦੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਆਪਣਾ ਵਿਲੱਖਣ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਜੰਗਲਾਂ, ਬੇਲਿਆਂ, ਰੋਹੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਪ੍ਰੀਤ-ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਇਕ-ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਅਮਰ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸੰਮੀ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਹੋਣ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਕਈ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦੰਤ-ਕਥਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਇੱਕ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮੀ ਨਾਮਕ ਦਰਖਤ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦੀ ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੰਮੀ' ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਧਾਰਨਾ ਉਸ ਦੰਤ-ਕਥਾ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇੰਦਰ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰੀ (ਅਪੱਛਰਾ) ਦਾ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚ ਨ੍ਰਾਉਣ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸੁਹੱਪਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਉਸ ਜਿਹਾ ਬਣਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਹਿੱਤ, ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੰਮੀ ਨਾਮਕ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਮੀ ਦੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਦੇ

ਸਦਕਾ ਇਸ ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਮ ਸੰਮੀ ਨਾਚ ਪੈ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਧਾਰਨਾ ਗੜ੍ਹ-ਮੰਡਿਆਲੇ ਦੇ ਜਗੀਰਦਾਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਪੁੱਤਰੀ ਸੰਮੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਰਜਵਾੜੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਢੋਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਥਾ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਢੋਲੇ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਵਿੱਚ ਸੰਮੀ ਨੱਚ ਨੱਚ ਫਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਕਥਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਭਾਵ ਪ੍ਰੀਤ-ਮਿਲਣੀ, ਸੰਜੋਗ-ਵਿਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੰਮੀ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਾਚ ਗਿੱਧੇ ਵਾਂਗ ਘੇਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਗਿੱਧੇ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਬੱਝਵੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦਕਿ ਸੰਮੀ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਸਥਾਨਕ-ਭੇਦ ਸਦਕਾ ਬੱਝਵੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ।

ਸੰਮੀ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਦੀਆਂ ਨਾਚ -ਸਮੂਹ (ਘੇਰੇ) ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਇਸਤਰੀਆਂ ਖਲੋ ਕੇ, ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਹੱਥ ਅਤੇ ਬਾਹਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀਆਂ

ਹੋਈਆਂ ਗੀਤ ਦੇ ਇਹ ਬੋਲ ਸੁਰੀਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਅਲਾਪਦੀਆਂ ਹਨ:

ਖਲੀ ਦੇਨੀ ਆਂ ਸੁਨੇਹੜਾ/ਖਲੀ ਦੇਨੀ ਆਂ ਸੁਨੇਹੜਾ

ਇਸ ਬਟੇਰੇ ਨੂੰ/ਅੱਲ੍ਹਾ ਖੈਰ, ਸੁਣਾਵੇ ਸੱਜਣ ਮੇਰੇ ਨੂੰ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੱਤਰਾਂ, ਕਾਵਾਂ, ਰਾਂਹੀ ਸੁਨੇਹੜੇ ਭੇਜਣ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨਚਾਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨੱਚਦੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਢੋਲਕੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਉਹ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾੜੀਆਂ, ਜੋ ਬਾਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਹੇਠਾਂ ਕਰਕੇ, ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਾਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਚੁਟਕੀਆਂ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਥਾਪ ਆਦਿ ਤਾਲ ਨਾਲ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਗੀਤ ਦੇ ਉਚਾਰ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਕੇ ਸਮਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨੱਚ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਿੱਧੇ ਵਾਂਗ ਇਹ ਨਾਚ ਵੀ ਵੇਖਾ-ਵੇਖੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਿਕ ਨੱਚਣਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਇਸ ਨਾਚ ਦੀ ਇੱਕ ਉੱਘੜਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਾਹਾਂ ਦੇ ਹਿਲੋਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਬਾਹਾਂ ਹਿਲੋਰੇਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸੰਮੀ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਉੱਤਨੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭੇਦਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਸਭ ਥਾਈਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ।

ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਖਲੋਤੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੁੰਮਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਛਾਤੀ ਕੋਲ ਲਿਆ ਕੇ ਤਾੜੀ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਲਹਿਰ ਵਾਂਗ ਉੱਪਰ ਉਲਾਰ ਕੇ ਖੱਬੀ ਬਾਂਹ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਲਟਕਾ ਕੇ ਬੜੀ ਮਨਮੋਹਕ ਅਦਾ ਨਾਲ ਚੁਟਕੀਆਂ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਖੱਬੀ ਬਾਂਹ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਲਹਿਰਾ ਕੇ ਅਤੇ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਲਟਕਾ ਕੇ ਚੁਟਕੀਆਂ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਹੁਲਾਰੇ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਲੱਕ (ਕਮਰ) ਨੂੰ ਦਿਲ ਟੁੰਬਵੀਂ ਲਚਕ ਦੇ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਉੱਪਰੰਤ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਝੁਕ ਕੇ ਤਾੜੀ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਗੋਲ ਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅਗਾਂਹ ਵੱਧਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਮਸਕਾਰ ਅਥਵਾ 'ਸਲਾਮੀ' ਮੁਦਰਾ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੰਮੀ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰੀਤ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ ;—

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ.....ਕੂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ
ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ.....ਕੋਠੇ ਤੇ ਪਰ ਕੋਠੜਾ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ
ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ.....ਕੋਠੇ ਤੇ ਤੰਦੂਰ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ.....ਗਿਣ ਗਿਣ ਲਾਵਾਂ ਰੋਟੀਆਂ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ
ਖਾਵਣ ਵਾਲੇ ਦੂਰ .....ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ
ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ.....ਖਾਵਣ ਵਾਲੇ ਆ ਗਏ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ।

ਕਿੱਕਲੀ

ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਕਿੱਕਲੀ ਛੋਟੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਪੱਖੋਂ ਦੂਜੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਗਿੱਧੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭਿਕ ਜਾਂ ਅੰਤਮ ਚਰਨ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਤੇ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਬਾਲੜੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸੁਤੰਤਰ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਡ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। 'ਕਿੱਕਲੀ' ਜਾਂ 'ਕਿਰਕਲੀ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਚਾਅ ਭਰਪੂਰ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਨਰਸਰੀ ਹੈ। ਨਿੱਕੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਪਰਚਾਵੇ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੋਕੇ, ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਹੜੇ, ਖੇਤ, ਚੁਰੱਸਤੇ, ਜਾਂ ਕੋਠੇ ਦੀ ਛੱਤ ਆਦਿ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ, ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨੱਚ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲ ਹਨ:

ਕਿੱਕਲੀ ਕਲੀਰ ਦੀ, ਪੱਗ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ,
ਦੁੱਪਟਾ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦਾ, ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ ਜਵਾਈ ਦਾ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਇੱਕਤਰ ਹੋ ਕੇ, ਦੋ-ਦੋ ਜੋਟੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਜੋਟਾ ਸਮੂਹ ਦੇ ਇਕੱਠ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਕੇ ਕਿੱਕਲੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਕੁੜੀ, ਦੂਸਰੀ ਕੁੜੀ ਦਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜੀ ਕੁੜੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਬਾਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਲੀ ਜਿਹੀ ਅੱਠ (8) ਦੇ ਹਿੰਦਸੇ ਵਰਗੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਉੱਪਰੰਤ ਇਹ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਪਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਭਾਰ ਪਿੱਛਾਂਹ ਵੱਲ ਨੂੰ ਉਲਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ ਦੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਪੱਥਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਪਸੀ ਬਾਹਾਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੰਗਲੀ ਜਿਹੀ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿੱਕਲੀ ਸੰਬੰਧੀ ਪਰੰਪਰਾਇਕ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲਾ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੁੱਝ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਏਧਰ-ਉੱਧਰ ਗੀਤ ਦੀ ਟੋਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਹੱਥ ਛੱਡ ਕੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਰਜਣ ਹਿੱਤ ਵੀ ਉਛਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਇਹ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਮਾਂ, ਭਰਾ, ਪਿਤਾ ਦੇ ਅਮੁੱਕ

ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਦਿ ਦੇ ਚਿਤਰਪੱਟ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੁੱਝ ਉਦਹਾਰਨਾਂ ਹਨ:

ਗਈ ਸਾਂ ਮੈਂ ਗੰਗਾ, ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਈ ਵੰਗਾਂ,
ਅਸਮਾਨੀ ਮੇਰਾ ਘੱਗਰਾ, ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ ?
ਨੀ ਮੈਂ ਏਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ ? ਨੀ ਮੈਂ ਓਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ ?

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਜ-ਤਰਾਰ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਵੰਗਾਂ-ਛਣਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਲਈਆਂ ਚੁੰਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ, ਤੇ ਵਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁੰਦੀਆਂ ਗੁੱਤਾਂ ਲਮਕਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲ ਅਕਾਰ ਵਿੱਚ ਉੱਡਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਰੌਚਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਕਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਤੀਬਰ ਗਤੀ ਦਾ ਜੁਟ-ਨਾਚ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਪਹਿਰਾਵੇ ਆਦਿ ਦੀ ਵੀ ਪੂਰਨ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਲੋਕ-ਨਾਚ

ਗਿੱਧਾ, ਸੰਮੀ ਅਤੇ ਕਿੱਕਲੀ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਤੋਂ

ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੁੱਝ ਭੂਗੋਲਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵੰਡਾਂ ਜਾਂ ਵਲਗਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖਾਸ-ਖਾਸ ਅਤੇ ਇਕਹਿਰੇ ਖਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨੱਚਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਲੋਕ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਂ ਮਿਲ ਸਕੀ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪੈੜਾਂ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮਿਟ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮਿਟ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 'ਹੁੱਲੇ-ਹੁਲਾਰੇ' ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ ਜੋ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਹੋਲੀ ਅਤੇ ਲੋਹੜੀ ਜਿਹੇ ਮਾਂਗਲਿਕ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਘੇਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੜੇ ਚਾਵਾਂ-ਉਮੰਗਾਂ ਨਾਲ ਨੱਚਦੀਆਂ ਸਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਮ ਹਲੀਸਨ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੇਵ ਦਾਸੀਆਂ ਦੀ ਨਾਚ-ਪ੍ਰਥਾ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੇ ਨਾਲ ਗਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗੀਤ ਹੈ:

ਹੁੱਲੇ-ਹੁਲਾਰੇ, ਲੋਕ ਗੰਗਾ ਚੱਲੇ .....ਹੁੱਲੇ।

ਸੱਸ ਤੇ ਸਹੁਰਾ ਚੱਲੇ.....ਹੁੱਲੇ।

ਦਿਓਰ ਤੇ ਦਰਾਣੀ ਚੱਲੇ .....ਹੁੱਲੇ।

ਵਹੁਟੀ ਤੇ ਗੱਭਰੂ ਚੱਲੇ .....ਹੁੱਲੇ।

ਸ਼ੌਂਕਣ ਨਾਲ ਲੈ ਚੱਲੇ .....ਹੁੱਲੇ।

ਮੈਨੂੰ ਕੱਲੀ ਛੱਡ ਚੱਲੇ .....ਹੁੱਲੇ।

ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਇਸਤਰੀ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਹਰੇਕ ਤੁਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਉਚਾਰਦੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਮੂਹ ਸਾਥਣਾਂ 'ਹੁੱਲੇ' , 'ਹੁੱਲੇ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰ ਭਰਵੀਂ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਰਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਦਰਾਵਾਂ-ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਅਤੇ ਲੱਕ ਮਟਕਾਉਣਾ, ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਠੁਮਕਾਉਣਾ, ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਨਾ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਮਹਿਜੇ ਗਿੱਧੇ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਮੁਦਰਾ ਵੱਲੋਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹੇ ਇਸਤਰੀ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ

ਵਿੱਚ 'ਲੁੱਡੀ' ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਾਚ ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉ-ਸੰਦਰਭ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਮਨਮੋਹਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਧਮਾਲ' ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਟੱਪੇ ਦੇ ਵਹਾਉ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਸੁੰਤਤਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਲੁੱਡੀ ਵਾਂਗ ਲੁਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਹੁੱਲੇ-ਹੁਲਾਰੇ' ਵਾਂਗ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮੁਦਰਾ ਤੱਕ ਹੀ ਸਿਮਟ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟਿੱਪਰੀ ਜਾਂ ਡੰਡਾਸ, ਫਡੂਹਾ, ਘਮੂਰ ਅਤੇ ਸਪੇਰਾ ਜਾਂ ਨਾਗ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਾਰੂ ਝੱਖੜਾਂ ਨੇ ਖਿੰਡਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਫਲਸਰੂਪ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਸਰੂਪ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਅ) ਮਰਦਾਵੇਂ ਲੋਕ-ਨਾਚ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਰਦਾਵੇਂ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸੁਡੋਲਤਾ, ਜ਼ਿੰਦਾ-ਦਿਲੀ, ਸਾਹਸ ਅਤੇ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਰੜੀ ਸਰੀਰਕ ਵਰਜ਼ਿਸ, ਮਸਤ-ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਨਿਰਪੇਖ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ

ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਜੀਵਨ-
ਝਲਕ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਹਿਲੂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸਿਕ
ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਮਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ
ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੋਈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਇਹ ਲੋਕ-
-ਨਾਚ(ਕਈ ਪੂਰੇ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਤੇ ਕਈ ਅਰਧ-ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ)
ਬਚਦੇ-ਬਚਾਂਦੇ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ
ਮਹੱਤਵਪੂਨ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਰਦਾਵੇਂ
ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭੰਗੜਾ

ਭੰਗੜਾ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ। ਇਸ
ਵਿੱਚ ਤਕੜੇ ਤੇ ਗੱਠੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਸਧਾਰਨ ਪਰ
ਸੁੰਦਰ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਅਲਬੇਲੇਪਨ ਵਿੱਚ, ਜੋਸ਼, ਵੀਰਤਾ ਅਤੇ
ਹੌਸਲੇ ਭਰਪੂਰ ਨਾਚ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਰਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ
ਆਦਮ-ਨਾਚ ਵਾਲੀ ਰੰਗਤ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ
ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇਸਨੇ
ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਨਿਖਾਰਿਆ ਅਤੇ ਖੇਤੀ-ਯੁਗ ਤੱਕ ਇਹ ਲੋਕ-
ਨਾਚ ਪੂਰਨ-ਭਾਂਤ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੰਗੜਾ
ਕਬਾਇਲੀ ਨਾਚ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਕਿਰਸਾਣੀ-ਨਾਚ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਇਸ
ਧਾਰਨਾ ਸਦਕਾ ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਮ 'ਫ਼ਸਲ-ਨਾਚ' ਜਾਂ

‘ਵਿਸਾਖੀ-ਨਾਚ’ ਵੀ ਪੈ ਗਿਆ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਨਾਚ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੁੱਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਸਰਗੋਧਾ, ਗੁਜਰਾਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਿਆਲਕੋਟ-ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗਾਂ (ਪਸਰੂਰ, ਡਸਕਾ, ਨਾਰੋਵਾਲ ਆਦਿ) ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਪੂਰਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੇਸ ਦੀ ਵੰਡ ਉਪਰੰਤ ਅਜੋਕੇ (ਇਧਰਲੇ) ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੋਠੇ ਕੋਠੇ ਤੱਕ ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਯਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਲੋਕ-ਨਾਚ ਭੰਗੜਾ, ਲੋਕ-ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਧੜਕਣ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਲੋਕ-ਸਾਜ਼ ਢੋਲ ਦੀ ਸਰਲ ਤਾਲ ਤੇ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਢੋਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਮਨੋ-ਵੇਗਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦਾ ਵੀ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਲ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

1   2-3   4   5   6-7   8

ਧਿਨ ਧਨਾਧਿਨ ਧਿਨ ਤਨਾਕਤ

ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਸਮੇਂ ਇਹ ਤਾਲ ਧੀਮੀ ਧੀਮੀ ਵੱਜਦੀ ਹੈ। ਨਚਾਰ ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਤਾਲ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਪੈਰ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹੋਰ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹਲੂਣਦੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ ਰੂਪ, ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭੰਗੜੇ ਦੀ ਟੌਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਨਚਾਰ ਜਾਂ ਢੋਲਚੀ ਜਾਂ ਲਾਕੜੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਮੂਹ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਰੰਭਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇੱਕ ਬੋਲੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਪੇਸ਼ ਹੈ:

ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਸੁਣੀਂਦੇ, ਹਿੱਕਾਂ ਰੱਖਦੇ ਤਣੀਆਂ।

ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਪਾਉਣ ਬੋਲੀਆਂ, ਮੁੱਛਾਂ ਰੱਖਦੇ ਖੜੀਆਂ।

ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਹ ਪਾਉਂਦੇ ਭੰਗੜੇ, ਸਹਿੰਦੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਤੜੀਆਂ।

ਐਰ ਗੈਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਉਂਦੇ ਪਰੀਆਂ।

ਵੇਲਾਂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਜੁੱਗੋ ਜੁੱਗ ਰਹਿਣ ਹਰੀਆਂ! ਵੇਲਾਂ.....।

ਬੋਲੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਤੁਕ ਦੇ ਉਚਾਰ ਨਾਲ ਨਾਚ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭੰਗੜੇ ਦੀ ਇਸ ਗਤੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਢੋਲੀ ਢੋਲ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਅਤੇ

ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉ-ਸੰਦਰਭ ਉਸਦੇ ਇਸ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭੰਗੜੇ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ, ਟੱਪੇ ਆਦਿ ਬਣਤਰ ਪੱਖੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਤਾਲ ਤੇ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭੰਗੜਾ ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੋਕੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ-ਪੀਰਾਂ-ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ, ਮੇਲਿਆਂ, ਤਿੱਥਾਂ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਜਨਮ, ਮੰਗਣਾ, ਵਿਆਹ, ਆਦਿ ਕੋਈ ਵੀ ਮਾਂਗਲਿਕ-ਸਮਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵਿਰਵਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਭੰਗੜੇ ਵਿੱਚ ਢੋਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਚਿਮਟਾ, ਡਾਂਗ, ਕਾਟੋ, ਸੱਪ ਆਦਿ ਦੀ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਿਆਲਕੋਟੀ ਭੰਗੜੇ ਦੀ ਝਲਕ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਡਾਂਗਾ ਅਤੇ ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਦੋ ਬੋਲੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ।

—ਡੱਬੀਂ ਬੋਤਲਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੀਸ਼ੇ, ਭੰਗੜਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦਾ
ਚੰਨ ਉਏ, ਤੇਰੀਆਂ ਮੈਂ ਲੱਖ ਮੰਨੀਆਂ, ਮੇਰੀ ਇੱਕੋ ਮੰਨ ਉਏ।

—ਕਾਲੀ ਡਾਂਗ ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਕੋਕੇ, ਭੰਗੜਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦਾ,
ਨੂਰ ਉਏ ! ਭੰਗੜਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਉਏ।

ਭੰਗੜੇ ਦੀਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਭਾਂਗੜੀ (ਨਚਾਰ) ਇਸ ਨੂੰ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ, ਅੱਗੜ-ਪਿੱਛੜ, ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ, ਢੋਲੀ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ, ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਪੱਟਾਂ ਜਾਂ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ, ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਵੀ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਏ ਨੱਚ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਂ ਜੋਟੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੋ ਨੱਚ ਦੇ ਗੱਭਰੂਆਂ ਤੋਂ ਕਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਣ। ਭੰਗੜੇ ਦੀਆਂ ਦਿਲ ਖਿਚਵੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਤਾਂ, ਬਾਹਾਂ, ਹੱਥਾਂ, ਉਂਗਲੀਆਂ, ਅੱਡੀਆਂ, ਮੋਢਿਆਂ-ਗੋਢਿਆਂ, ਗਿੱਟਿਆਂ, ਧੌਣ, ਲੱਕ, ਚਿਹਰੇ (ਅੱਖ, ਨੱਕ, ਬੁੱਲਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਹਾਵ ਭਾਵ) ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੀ ਉੱਤਪਤੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਦਾਂ ਅਤੇ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਰਹਿਤ, ਪਿਆਰ ਪਰੁੱਤੇ ਬੋਲਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਵੇਖਣ ਯੋਗ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਬੋਲੀ ਹੈ:

ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਵੇਖ ਲਓ, ਜਿਉਂ ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਪਾਵੇ,
ਕੰਨੀਦਾਰ ਇਹ ਬੰਨ ਦੇ ਚਾਦਰੇ, ਪਿੰਨੀਆਂ ਨਾਲ ਸੁਹਾਵੇ,
ਦੁਧ-ਕਾਸ਼ਨੀ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਸਾਫੇ, ਜਿਉਂ ਉੱਡਦਾ ਕਬੂਤਰ ਜਾਵੇ।
ਮਲਮਲ ਦੇ ਤਾਂ ਕੁੜਤੇ ਪਾਉਂਦੇ, ਜਿਉਂ ਬਗਲਾ ਤਲਾ ਵਿੱਚ ਨ੍ਹਾਵੇ,
ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਦੀ.....ਸਿਫਤ ਕਰੀ ਨਾ ਜਾਵੇ।
ਭੰਗੜਾ.....।

ਭੰਗੜੇ ਵਿੱਚ ਨਚਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ
ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਿਯਮਬੱਧ
ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ; ਹਰ ਉਮਰ-ਵਰਗ ਦਾ ਮਰਦ
ਆਪ ਮੁਹਾਰੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸਰਲ ਤਾਲਮਈ ਸਰੀਰਕ-ਮੁਦਰਾਵਾਂ
ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ, ਵੇਖਾ-
ਵੇਖੀ ਸਿਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਵੀ
ਸਰਲ, ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੱਗ, ਝੱਗਾ
(ਕਮੀਜ਼) ਚਾਦਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਬਣਨ-ਫੱਬਣ
ਦੀ ਰੁਚੀ ਸਦਕਾ, ਨਚਾਰ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੈਂਠੇ, ਬੁਗਤੀਆਂ, ਇਲਾਕੇ
ਦੇ ਰਿਵਾਜ਼ ਸਦਕਾ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਰਕੀਆਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿਆਲਕੋਟ
ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ) ਆਦਿ ਨੂੰ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਉਚੇਚ ਦੇ ਪਹਿਨ

ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ' ਅਸਲ ਭੰਗੜੇ' ਦਾ ਰੂਪ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ, ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ-ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸਾਜੇ-ਸਮਾਨ ਆਦਿ ਪੱਖੋਂ ਕਾਫੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਾਚਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਮਿਲਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਇਕ ਉਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਮੁੱਕਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਵੀ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਜਾਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਰਸੰਦੇਸ਼ ਭੰਗੜਾ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ, ਗ਼ੈਰਤ, ਵੀਰਤਾ, ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰਾਂ ਦੀ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

ਝੁੰਮਰ

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਝੁੰਮਰ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਂਦਲ ਬਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਾਵਾਂ-ਮਲਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਝੂਮ ਝੂਮ ਜੇ ਨੱਚਣ ਸਦਕਾ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਝੁੰਮਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਘੂਮਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਬਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਏਧਰਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸਣ ਉਪਰੰਤ

ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਵੀ ਇਧਰ ਆ ਗਿਆ। ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸੇਬੇ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਜਾਂਗਲੀ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਚ ਨੂੰ ਨੱਚਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਲੋਕ ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਥਾਂ, ਘੇਰੇ ਦੇ ਅਕਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਢੋਲੇ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਢੋਲ ਦੀ ਤਾਲ ਤੇ ਹੀ ਨਾਚ ਨੱਚਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਚ ਤਿੰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਤਹਿਤ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਤਾਲਾਂ -(ੳ) ਮੱਠੀ ਤਾਲ (ਅ) ਤੇਜ਼ ਤਾਲ (ੲ)ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੇਜ਼ ਤਾਲ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 'ਝੁੰਮਰ ਦੀ ਤਾਲ', 'ਚੀਣਾ ਛੜਨਾ' ਅਤੇ 'ਧਮਾਲ' ਵੀ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾਚ ਦਾ ਆਰੰਭ ਧੀਮੀ ਗਤੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਤੀਜੇ ਪੜਾਅ ਤੱਕ ਅਤਿ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਮ ਪੜਾਅ ਤੱਕ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਕੁੱਝ ਕੁ ਨਚਾਰ ਹੀ ਨੱਚਦੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਬਾਕੀ ਹਾਰ-ਹਫੂ ਕੇ ਖਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲੰਮੇ ਗੀਤ, ਜਿੰਨਾ ਵਿੱਚ ਮੱਝਾਂ-ਗਾਈਆਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ, ਡਾਚੀਆਂ, ਘੋੜਿਆਂ, ਤਿੱਤਰਾਂ, ਬਟੇਰਿਆਂ, ਕਿੱਕਰਾਂ, ਫਲਾਹੀਆਂ ਦੇ ਜਿਕਰ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਪ੍ਰਮੀ ਜਨਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਸਿੱਕ ਤੇ ਅਨਾਜ (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਝੋਨਾ) ਝਾੜਣ ਅਤੇ ਉੱਖਲੀ ਰਾਹੀਂ ਛੜਨ ਆਦਿ ਦਾ

ਜ਼ਿਕਰ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਝੁੰਮਰ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ
ਰੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਉਦਹਾਰਨਾਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

(ੳ) ਚੀਣਾ ਇੰਜ ਛਣੀਂਦਾ ਲਾਲ, ਚੀਣਾ ਇੰਜ ਛਣੀਂਦਾ ਹੋ.....

ਮੋਹਲਾ ਇੰਜ ਮਰੀਂਦਾ ਲਾਲ, ਮੋਹਲਾ ਇੰਜ ਮਰੀਂਦਾ ਲਾਲ.....

ਚੀਣਾ ਇੰਜ ਛਣੀਂਦਾ ਹੋ.....

(ਅ) ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ ਝਨ੍ਹਾ ਦਾ, ਯਾਰ ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ
ਝਨ੍ਹਾਂ ਦਾ।

ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦਾ, ਯਾਰ, ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦਾ।

ਮੇਰੇ ਕਾਗ ਬਨੇਰੇ ਉੱਤੇ ਬੋਲਿਆ, ਮੇਰਾ ਤੱਤੜੀ ਦਾ ਜਿਉੜਾ
ਡੋਲਿਆ।

ਲੰਘ ਆ ਜਾ .....

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਮੁਗਰਾਵਾਂ ਭੰਗੜੇ
ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਹਨ।

ਲੁੱਡੀ

ਲੁੱਡੀ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਨੀਮ ਪਹਾੜੀ ਅਤੇ ਕੁਝ
ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲਚਕ ਅਤੇ ਮਸਤੀ

ਭਰਪੂਰ ਅਦਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਸਰਲ-ਸਹਿਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ-ਨਾਚ ਵੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਚਲਿਤ ਰਿਹਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਤੋਰ ਉਤਨੀ ਕਰੜੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ਜਿੰਨੀ ਭੰਗੜੇ ਅਤੇ ਝੂਮਰ ਦੇ ਨਾਚਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸੀ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਾਚ ਜਿੱਤ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਢੋਲ ਦੇ ਤਾਲ ਦੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਾਲਾਂ ਸਧਾਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਚਾਰ ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਚ-ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲੁੱਡੀ ਨਾਚ ਨੱਚਦੇ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਛਾਤੀ ਅੱਗੇ ਤਾੜੀ ਮਾਰਦੇ, ਅੱਖਾਂ ਮਟਕਾਉਂਦੇ, ਮੋਢੇ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਲੱਕ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਘੇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਢੋਲ ਦੀ ਤਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਢੋਲੀ ਦੁਆਰਾ ਢੋਲ ਤੇ ਕੀਤੇ ਸੰਕੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਚ ਮੁਦਰਾ ਬਦਲ ਕੇ ਤਿੰਨ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਿੰਨ ਤਾੜੀਆਂ ਘੇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਸਰੀਰ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਝੁਕਾਅ ਕੇ, ਫੇਰ ਛਾਤੀ ਅੱਗੇ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਤਾੜੀ ਘੇਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਝੁਕ ਕੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਢੋਲ ਦੀ ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਵਾਲੀ ਥਾਪੀ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਤੇ ਨਵੀਂ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਚਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਸੱਜੀ ਲੱਤ ਚੁੱਕ ਕੇ ਖੱਬੇ ਪੈਰ ਨਾਲ ਉਛਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੱਚਦੇ ਨਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮੋਢਾ, ਪੈਰ ਅਤੇ

ਤਾੜੀ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੀ ਵਿੱਲਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ, ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਆਏ ਨਚਾਰ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ:

ਸ਼..ਸ਼....ਸ਼..ਸ਼, ਹੀ...ਹੀ...ਹੀ...ਹੀ
ਹੋ..ਹੋ....ਹੋ....ਹੋ..ਓ..ਓ....ਓ....ਓ

ਜਾਂ

ਐਲੀ...ਐਲੀ...ਐਲੀ !!! ਹੜੀਪਾ ਹਾਇ ! ਹੜੀਪਾ ਹਾਇ !!
ਆਦਿ ਕੱਢ ਕੇ ਰਸਕਤਾ ਭਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਵੀ ਭੰਗੜੇ ਦੀਆਂ ਇੱਕ ਦੋ ਚਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਮਟ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਅਸਲ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਲੁਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਹੋਰ ਲੋਕ-ਨਾਚ

ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਲਵਾ ਭੂਖੰਡ ਵਿੱਚ 'ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ' ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਚੋਬਰਾਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ' ਜਾਂ 'ਮਲਵਈਆਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ' ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਭੰਗੜੇ, ਗਿੱਧੇ, ਝੁੰਮਰ, ਸੰਮੀ ਆਦਿ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ 'ਮਰਦਾਵੇਂ ਗਿੱਧੇ' ਦੇ ਨਚਾਰ ਸਮੂਹ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਲਗੋਜ਼ੇ, ਢੋਲਕ, ਚਿਮਟੇ, ਬੁੱਘਦੂ, ਸੀਟੀ, ਗੜਵੇ, ਛੈਣੇ. ਬਾਲਟੀ ਆਦਿ ਵਾਲੇ ਮਰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਜ਼-ਸੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਵਰਗੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਘੱਟ ਅਤੇ ਲੰਮੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ, ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ, ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਖਿੱਚ ਅਤੇ ਇਲਾਕਾਈ ਮਾਣ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਬੋਲੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ:

ਚਲ ਵੇ ਮਨਾ, ਬਿਗਾਨਿਆ ਧਨਾ, ਕਾਹਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਜੜੀਆਂ।

ਓੜਕ ਇੱਥੋਂ ਚੱਲਣਾ ਇੱਕ ਦਿਨ, ਕਬਰਾਂ ਉਡੀਕਣ ਖੜੀਆਂ।

ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਤੇਰੇ ਵਗਣ ਨ੍ਹੇਰੀਆਂ, ਲੱਗਣ ਸੌਣ ਦੀਆ ਝੜੀਆਂ।

ਅੱਖੀਆਂ ਮੋੜ ਰਿਹਾ, ਨਾ ਮੁੜੀਆਂ ਨਾ ਲੜੀਆਂ।

ਬੋਲਕਾਰ ਕੰਨਾਂ ਤੇ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਉਤਾਂਹ ਨੂੰ ਉਭਾਰ ਕੇ ਬੋਲੀ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਚਰਣ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਆਪਣੇ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਮੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਦੇ ਅੱਗੇ ਨਿੱਕਲ ਕੇ ਪੱਬਾਂ ਭਾਰ ਹੋ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ ਧੜ ਨੂੰ ਹਰਕਤਾ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਹ ਨਾਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਲੋਕ-ਨਾਚ 'ਧਮਾਲ' ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਸੂਫ਼ੀਆਂ-ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆ ਤੇ ਨੱਚਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਦਾ ਇਹ ਨਾਚ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰੀਰਿਕ ਹਿਲੌਰੇ ਦਾ ਨਾਚ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਪਰ ਇਹ ਹੁਣ ਉਤਨਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਭੰਗੜੇ ਦੀ ਇੱਕ ਚਾਲ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। 'ਖਲੀ', 'ਹੇਮੜੀ', 'ਡੰਡਾਸ', 'ਅਖਾੜਾ', 'ਗੱਤਕਾ', 'ਪਠਾਣੀਆਂ', 'ਫੁੰਮਣੀਆਂ' ਜਿਹੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਵੀ ਸੀਮਤ ਖੇਤਰੀ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਬਣਦੇ-ਬਣਦੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਇੱਕ-ਇੱਕ, ਦੋ-ਦੋ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰਕੇ ਲਗ-ਪਗ ਖ਼ਤਮ ਹੀ ਹੋ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਭਗਤ ਨਾਚ', 'ਜੰਗਮ ਨਾਚ', 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਾਚ', 'ਸੁਥਰਾ ਨਾਚ', 'ਮਰਕਤ ਨਾਚ', 'ਗੁੱਗਾ-ਨਾਚ', ਆਦਿ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਵੀ ਲਗਪਗ ਲੁਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਲੁਪਤ ਹੋ ਜਾਣ ਜਾਂ ਨਾਮ-ਮਾਤਰ ਰਹਿ

ਜਾਣ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਕਈ ਮੁੱਲ
-ਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਦਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਵੀ
ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੀਮਤ ਜਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਬਦਲਦੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੇ
ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਬਦਲਾਵ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ।
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ
ਕੇਂਦਰਾਂ.....ਪਿੰਡਾਂ, ਪਿੜਾਂ, ਖੇਤਾਂ, ਬੇਲਿਆਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਸਟੇਜ,
ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਤੱਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਨੂੰ ਤਹਿ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।
ਇਸ ਪੜਾਅ ਤੇ ਆ ਕੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ਨਿਭਾਓ-
ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਤੇ ਨਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ, ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬਦਲਾਵ
ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਦਲਾਵ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ,
ਗਤੀ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਨਵ-ਸਿਰਜਕ ਨਿਜੀ ਗੀਤ-ਮੁੱਖੀ ਬੋਲੀਆਂ,
ਸਟੇਜੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਪੁਸ਼ਾਕ, ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਸਾਜ਼-ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਂਤ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਆਦਿ ਦੇ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ
ਬਦਲਾਵ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ-ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਚੌਖਟੇ ਵਿੱਚ
ਰੱਖ ਕੇ ਉਸਾਰੂ ਕਰਦ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਕਰਨਾ
ਹੀ ਉਚਿਤ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨ ਹੋਣਾ

ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਸੰਭਵ ਹੋਣ ਤੇ ਹੀ ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸਰਬ-ਪੱਖੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਰੂਪ ਉਘਾੜਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਣਗੇ।

ਲੰਮੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਸਮੂਹਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਤੋਲ ਅਤੇ ਤੁਕਾਂਤ ਲਗ-ਪਗ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਖਰੀ ਤੁਕ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੋੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਲਗ-ਪਗ ਅੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵੀ। ਮਰਦ ਇਸ ਨੂੰ ਭੰਗੜੇ ਵਿੱਚ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ-ਰੂਪ ਦੀ ਵਡਿਆਈ, ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਫਸਲੀ-ਚਕਰ, ਮੇਲੇ ਤਿਉਹਾਰ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਹਿਲੂ ਝਲਕਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਅਨੁਰਾਗ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨਾਲ਼ ਇਕਸੁਰਤਾ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ

ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਰ ਜੀਵਨ-ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਘੁਟਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਂਈਂ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਲੰਮੀ ਬੋਲੀ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਜਣਾ ਬੋਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਟੋਲੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਮੈਂਬਰ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਵਿਸਮਿਕ ਬੋਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਦੋਂ ਬੋਲੀ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ- 'ਬਾਰੂੰ ਬਰਸੀਂ ਖੱਟਣ ਗਿਆ', ਬਾਕੀ ਟੋਲੀ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, 'ਕੀ ਖੱਟ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ?' ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ 'ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ' 'ਵਾਹ ਬਈ ਵਾਹ' ਆਦਿ ਬੋਲ ਕੇ ਇਸ ਗਾਇਨ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬੋਲੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੋੜੇ ਦੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਭੰਗੜੇ ਜਾਂ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਲੈਅ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਰਲ਼ ਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਗਾਉਣ ਦੀ ਸਿਖਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲੇਖ ਲਈ ਵੰਨਗੀ ਵਜੋਂ ਅੱਠ ਲੰਮੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ

ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

ਧਰਤੀ ਜੇਡ ਗ਼ਰੀਬ ਨਾ ਕੋਈ

ਧਰਤੀ ਜੇਡ ਗ਼ਰੀਬ ਨਾ ਕੋਈ,

ਇੰਦਰ ਜੇਡ ਨਾ ਦਾਤਾ।

ਲਛਮਣ ਜੇਡ ਜਤੀ ਨਾ ਕੋਈ,

ਰਾਮ ਜੇਡ ਨਾ ਭਰਾਤਾ।

ਬਰੂਮਾ ਜੇਡ ਨਾ ਪੰਡਤ ਕੋਈ,

ਸੀਤਾ ਜੇਡ ਨਾ ਮਾਤਾ।

ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੇਡ ਭਗਤ ਨਾ ਕੋਈ,

ਜ਼ੀਨੇ ਹਰ ਕਾ ਨਾਮ ਜਪਾਤਾ।

ਦੁਨੀਆਂ ਧੰਦ ਪਿੱਟਦੀ।

ਰੱਬ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ...!

ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਸਾਡੇ

ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਡੇਰਾ ਸਾਧ ਦਾ,

ਮੈਂ ਸੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਦਾ।
ਬਹਿੰਦਾ ਸਤਿਸੰਗ 'ਚ,
ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਨੀ ਖੜ੍ਹਦਾ।
ਜੇਹੜਾ ਫੁੱਲ ਵਿੱਛੜ ਗਿਆ,
ਮੁੜ ਨੀ ਬੇਲ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ।
ਬੋਲੀਆਂ ਪੌਣ ਦੀ ਹੋਰੀ ਮਨਸ਼ਾ,
ਆ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਵੜਦਾ।
ਨਾਲ ਸ਼ੌਂਕ ਦੇ ਪਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ,
ਮੈਂ ਨੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰਦਾ।
ਨਾਉਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ,
ਲੈ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਵੜਦਾ...!

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਿੰਡ ਸੁਣੀਂਦਾ
ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਿੰਡ ਸੁਣੀਂਦਾ,

ਪਿੰਡ ਸੁਣੀਂਦਾ ਲੱਲੀਆਂ,
ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਦੋ ਬਲਦ ਸੁਣੀਂਦੇ
ਗਲ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟੱਲੀਆਂ
ਭੱਜ-ਭੱਜ ਕੇ ਉਹ ਮੱਕੀ ਬੀਜਦੇ
ਗਿੱਠ-ਗਿੱਠ ਲੱਗੀਆਂ ਛੱਲੀਆਂ
ਮੇਲਾ ਮੁਕਸਰ ਦਾ
ਦੋ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਚੱਲੀਆ...!

ਕਾਲਿਆ ਹਰਨਾ
ਕਾਲਿਆ ਹਰਨਾ ਰੋਹੀਏਂ ਫਿਰਨਾ,
ਤੇਰੇ ਪੈਰੀਂ ਝਾਂਜਰਾਂ ਪਾਈਆਂ।
ਸਿੰਗਾਂ ਤੇਰਿਆਂ 'ਤੇ ਕੀ ਕੁਸ਼ ਲਿਖਿਆ,
ਤਿੱਤਰ ਤੇ ਮੁਰਗਾਈਆਂ।
ਚੱਬਣ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਮੋਠ ਬਾਜਰਾ,

ਪਹਿਨਣ ਨੂੰ ਮੁਗਲਾਈਆਂ।
ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਟੱਪਦਾ ਨੌਂ-ਨੌਂ ਕੋਠੇ,
ਹੁਣ ਨੀ ਟੱਪੀਦੀਆਂ ਖਾਈਆਂ।
ਖਾਈ ਟੱਪਦੇ ਦੇ ਵੱਜਿਆ ਕੰਢਾ,
ਦੇਵੇਂ ਰਾਮ ਦੁਹਾਈਆਂ।
ਮਾਸ-ਮਾਸ ਤੇਰਾ ਕੁੱਤਿਆਂ ਖਾਧਾ,
ਹੱਡੀਆਂ ਰੇਤ ਰਲ਼ਾਈਆਂ।
ਜਿਉਣੇ ਮੌੜ ਦੀਆਂ
ਸਤ ਰੰਗੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ...!

ਸੁਣ ਨੀ ਕੁੜੀਏ
ਸੁਣ ਨੀ ਕੁੜੀਏ! ਸੁਣ ਨੀ ਚਿੜੀਏ!
ਤੇਰਾ ਪੁੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਰੂਪ ਸਵਾਇਆ।

ਵਿੱਚ ਸਖੀਆਂ ਦੇ ਪੈਲਾਂ ਪਾਵੇਂ,
ਤੈਨੂੰ ਨੱਚਣਾ ਕੀਹਨੇ ਸਿਖਾਇਆ।
ਤੂੰ ਹਸਦੀ ਦਿਲ ਰਾਜ਼ੀ ਮੇਰਾ,
ਜਿਉਂ ਬਿਰਛਾਂ ਦੀ ਛਾਇਆ।
ਨੱਚ-ਨੱਚ ਕੇ ਤੂੰ ਹੋ ਗੀ ਦੂਹਰੀ,
ਭਾਗ ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ ਲਾਇਆ।
ਪਰੀਏ ਰੂਪ ਦੀਏ,
ਤੈਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪ ਬਣਾਇਆ...!

ਮਹਿੰਦੀ ਮਹਿੰਦੀ ਹਰ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ
ਮਹਿੰਦੀ ਮਹਿੰਦੀ ਹਰ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ,
ਮੈਂ ਵੀ ਆਖਾਂ ਮਹਿੰਦੀ
ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਸਤੀ ਮਿਲਦੀ,

ਹੱਟੀਆਂ 'ਤੇ ਮਿਲਦੀ ਮਹਿੰਗੀ।
ਹੇਠਾਂ ਕੂਂਡੀ ਉੱਤੇ ਸੋਟਾ,
ਚੋਟ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸਹਿੰਦੀ।
ਘੋਟ-ਘੋਟ ਮੈਂ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਲਾਈ,
ਬੱਤੀਆਂ ਬਣ-ਬਣ ਲਹਿੰਦੀ।
ਮਹਿੰਦੀ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦੀ,
ਬਿਨ ਧੋਤਿਆਂ ਨੀ ਲਹਿੰਦੀ...

ਦੇਸ ਮੇਰੇ ਦੇ ਬਾਂਕੇ ਗੱਭਰੂ
ਦੇਸ ਮੇਰੇ ਦੇ ਬਾਂਕੇ ਗੱਭਰੂ,
ਮਸਤ ਅੱਲ੍ਹੜ ਮੁਟਿਆਰਾਂ।
ਨੱਚਦੇ ਟੱਪਦੇ ਗਿੱਧੇ ਪਾਉਂਦੇ,
ਗਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਵਾਰਾਂ।
ਪ੍ਰੇਮ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਇੰਜ ਪਰੋਤੇ,
ਜਿਉਂ ਕੁੰਜਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ।

ਮੌਤ ਨਾਲ ਇਹ ਕਰਨ ਮਖੌਲਾਂ,
ਮਸਤੇ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰਾਂ।
ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮੈਂ ਕਾਦਰ ਅੱਗੇ,
ਇਹੋ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਾਂ।
ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ,
ਖਿੜੀਆਂ ਰਹਿਣ ਬਹਾਰਾਂ...!

ਤਾਰਾਂ-ਤਾਰਾਂ-ਤਾਰਾਂ
ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਖੂਹ ਭਰ ਦਿਆਂ
ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਮੁਟਿਆਰਾਂ
ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਸੜਕ ਬੰਨ੍ਹਾਂ
ਜਿੱਥੇ ਚਲਦੀਆਂ ਮੋਟਰਕਾਰਾਂ
ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਰੇਲ ਭਰਾਂ
ਜਿੱਥੇ ਦੁਨੀਆਂ ਚੜ੍ਹੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ

ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਕਿੱਕਰ ਭਰਾਂ
ਜਿੱਥੇ ਕਾਟੇ ਲਵੇ ਬਹਾਰਾਂ
ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਨਹਿਰ ਭਰਾਂ
ਜਿੱਥੇ ਲਗਦੇ ਮੋਘੇ ਨਾਲ਼ਾਂ
ਜਿਉਂਦੀ ਮੈਂ ਮਰ ਗਈ
ਕੱਢੀਆਂ ਜੇਠ ਨੇ ਗਾਲ਼ਾਂ।

ਸੰਮੀ (ਨਾਚ)

ਸੰਮੀ ([Shahmukhi]: سَمِّي) ਇੱਕ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਨਾਚ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਆਰੰਭ "ਪੰਜਾਬ" ਦੇ ਕਬਾਇਲੀ ਫ਼ਿਰਕੇ ਤੋਂ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਨਾਚ ਰਾਇ ਜਾਤੀ, [[ਬਾਜ਼ੀਗਰ|ਬਾਜ਼ੀਗਰ ਲੋਕ]], ਲਬਾਣਾ ਬਿਰਾਦਰੀ ਅਤੇ ਸਾਂਸੀ ਬਿਰਾਦਰੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਮੀ ਨਾਚ ਵਧੇਰੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ।

ਲੋਕ ਕਥਾ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਇਹ ਨਾਚ ਮਾਰਵਾੜ ਦੀ **ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਸੰਮੀ** ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਸਚਕੁਮਾਰ, ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿੱਚ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਪਹਿਰਾਵਾ

ਇਸ ਨਾਚ ਨੂੰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਔਰਤਾਂ ਕੁੜਤਾ ਅਤੇ ਲੰਬਾ ਲਹਿੰਗਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਚ ਨਾਲ ਬਾਲਾਂ ਦਾ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗਾ ਗਹਿਣਾ ਵੀ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਸੰਮੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਔਰਤਾਂ "ਗਿੱਧੇ" ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਘੇਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਹਾਂ ਪਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਪੈਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਧਮਕ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਢੋਲਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।^[1] ਇਸ ਨਾਚ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਗੀਤ ਦੀ ਤੁੱਕ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਚ ਸਮੇਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ **ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਮੇਰੀ ਸੰਮੀ**

ਗੀਤ

ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਮੇਰੀ ਸੰਮੀਏ,
ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਾਰ,
ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਮੇਰੀ ਸੰਮੀਏ,
ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਕੋਠੜਾ ਨੀਂ ਸੰਮੀਏ,
ਕੋਠੇ ਤਪੇ ਤੰਦੂਰ ਮੇਰੀ ਸੰਮੀਏ,
ਖਾਵਣ ਵਾਲਾ ਦੂਰ ਨੀਂ ਸੰਮੀਏ,
ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਮੇਰੀ ਸੰਮੀਏ,
ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਾਰ,
ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਮੇਰੀ ਸੰਮੀਏ

ਲੁੱਡੀ

ਲੁੱਡੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ੋਖ ਅਦਾਵਾਂ ਵਾਲਾ, ਢੋਲ ਦੀ ਤਾਲ ਤੇ ਨਚਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਸਧਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:- ਇੱਕ ਖੁੱਲਾ ਜਿਹਾ ਕੁੜਤਾ ਅਤੇ ਤੇੜ ਚਾਦਰ। ਇਹ ਅੱਜਕੱਲ ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ (ਜਿਹਲਮ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਸਾਹੀਵਾਲ, ਚਕਵਾਲ, ਸਰਗੋਧਾ ਆਦਿ^[2]) ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਲੁੱਡੀ

ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਮੂਲ

ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਪੰਜਾਬ ਟੋਲੀ (ਘੱਟੋ-
ਘੱਟ ਚਾਰ ਜਣੇ)^[1] ਨਰ ਨਾਚ

ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਾਜ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਢੋਲ

ਲੁੱਡੀ ਨੱਚਣ ਸਮੇਂ ਨਾਚਾ ਇੱਕ ਹਥ ਅੱਗੇ ਝੁਕ ਕੇ ਮੂਹਰਲੇ ਨਾਚੇ ਦੀ ਪਿਠ ਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਚਿਹਰਾ ਅੱਗੇ ਵੱਲ ਉਲਰਦਾ ਅਤੇ ਸੱਪ ਦੀ ਸਿਰੀ ਵਾਂਗ ਮਹਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਾਹਾਂ ਉਲਾਰ ਕੇ ਤਾੜੀ ਵੱਜਦੀ ਹੈ। ਪੱਬ ਢੋਲ ਦੀ ਤਾਲ ਨਾਲ ਥਿਰਕਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਢੋਲੀ ਦੇ ਤੋੜੇ ਉੱਤੇ ਪੈਰ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੁੱਡੀ-ਨਾਚ ਨੱਚਦੇ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਛਾਤੀ ਅੱਗੇ ਤਾੜੀ ਮਾਰਦੇ, ਅੱਖਾਂ ਮਟਕਾਉਂਦੇ, ਮੋਢੇ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਲੱਕ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਘੇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਢੋਲ ਦੇ ਤਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਢੋਲੀ ਦੁਆਰਾ ਢੋਲ ਤੇ ਕੀਤੇ ਸੰਕੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਚ-ਮੁਦਰਾ ਬਦਲ ਕੇ ਤਿੰਨ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਢੋਲ ਦੀ ਨੀੜੀਂ ਸੁਰ ਵਾਲੀ ਥਾਪ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਤੇ ਨਵੀਂ

ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਚਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਸੱਜੀ ਲੱਤ ਚੁੱਕ ਕੇ ਖੱਬੇ ਪੈਰ ਨਾਲ ਉਛਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੱਚਦੇ ਨਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮੋਢਾ, ਪੈਰ ਅਤੇ ਤਾੜੀ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਸਮਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ, ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਆਏ ਗੱਭਰੂ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਰਸਕਤਾ ਭਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਝੰਮਰ

ਸਰਾਇਕੀ ਝੰਮਰ: ਇੱਕ ਝਲਕ

ਝੰਮਰ ਜਾਂ ਝੂਮਰ (ਸਰਾਇਕੀ: جھمر) ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ
ਬਲੋਚਸਤਾਨ, ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਂਦਲਬਾਰ
ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਨਮਿਆ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਾਚ ਦਾ ਬੜਾ

ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਲੈਅਮਈ ਰੂਪ ਹੈ। **ਝੂਮਰ** ਦਾ ਮੂਲ **ਝੂਮ** ਹੈ। ਜੁੜੇ ਗੀਤ ਝੂਮਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖੇੜੇ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ^[1] ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਆਹ ਦੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਐਕਸ਼ਨ ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਜਨੌਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸਿਰਜਨਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸਮਾਂ

- ਸਤਲੁਜ ਝੂਮਰ
- ਬਿਆਸ ਝੂਮਰ
- ਚਨਾਬ ਝੂਮਰ
- ਮੁਲਤਾਨੀ ਝੂਮਰ
- ਝੂਮਰ ਤਾਰੀ

ਹਵਾਲੇ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਬੋਲੀਆਂ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ:

ੳ

ਊਰੀ ਊਰੀ ਊਰੀ,
ਨੱਚਦੀ ਕਾਹਤੋ ਨੀ,
ਕੀ ਮਾਲਕ ਨੇ ਘੁਰੀ,
ਨੱਚਦੀ .....,

ਊਰੀ ਊਰੀ ਊਰੀ,
ਨੀ ਅੱਜ ਦਿਨ ਸ਼ਗਨਾ ਦਾ,
ਨੱਚ ਨੱਚ ਹੋ ਜਾ ਦੂਹਰੀ,
ਨੀ ਅੱਜ .....,

ਊਰੀ ਊਰੀ ਊਰੀ ਵੇ,
ਦੁੱਧ ਡੁੱਲਿਆ ਜੇਠ ਨੇ ਘੂਰੀ ਵੇ,
ਦੁੱਧ .....,

ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਮੈ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਦੀ,
ਉੱਤੇ ਰੁੜ੍ਹ ਗਈ ਥਾਲੀ,
ਕੈਦ ਕਰਾ ਦੁੰਗੀ,
ਮੈਂ ਡਿਪਟੀ ਦੀ ਸਾਲੀ,ਕੈਦ ਕਰਾ ਦੁੰਗੀ.....,

ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਮੈ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਦੀ,
ਉੱਤੇ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ ਗਲਾਸ,

ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਰੋਂਦੀ ਆ,
ਜੀਜਾ ਲੈ ਗਿਆ ਸਾਕ,
ਹੁਣ ਕਿਉਂ .....,

ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਮੇਰੀ ਮੂੰਗੀ ਦਾ ਬੂਟਾ,
ਉਹਨੂੰ ਚਰ ਗਈ ਗਾਂ,
ਵੇ ਰੋਦਾ ਮੂੰਗੀ ਨੂੰ,
ਘਰ ਮਰਗੀ ਤੇਰੀ ਮਾਂ, ਵੇ ਰੋਦਾ ਮੂੰਗੀ .....,

ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਮੈ ਤਾਣਾ ਤਣਦੀ,
ਉੱਤੇ ਦੀ ਲੰਘ ਗਈ ਵੱਛੀ,
ਨਣਾਨੇ ਮੋਰਨੀਏ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਨਾ ਦੱਸੀ,
ਨਣਾਨੇ .....,

ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਮੈ ਤਾਣਾ ਤਣਦੀ,
ਦੂਰ ਵੱਜੇ ਇੱਕ ਤਾਰਾ,

ਖੂੰਹ ਤੇ ਮਿੱਲ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਸ਼ੱਕ ਕਰਦਾ ਪਿੰਡ ਸਾਰਾ,
ਖੂੰਹ ਤੇ .....,

ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਮੈ ਤਾਣਾ ਤਣਦੀ,
ਤਣਦੀ ਰੀਝਾਂ ਲਾ ਕੇ,
ਮਿਲ ਜਾ ਹਾਣ ਦਿਆਂ,
ਤੂੰ ਸੌਹਰੇ ਘਰ ਆ ਕੇ,
ਮਿਲ ਜਾ .....,

ਊਠਾਂ ਵਾਲਿਉ, ਊਠ ਲੱਦੇ ਵੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ,
ਕੱਲੀ ਕੱਤਾਂ ਵੇ ਘਰ ਘੱਲਿਉ ਮੇਰੇ ਭੌਰ ਨੂੰ,
ਕੱਲੀ ਕੱਤਾਂ .....,

ਊਠਾਂ ਵਾਲਿਉ, ਊਠ ਲੱਦੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ,
ਮਹਿਲੀ ਛੱਡੀਆਂ, ਸੁੰਨੀਆਂ ਗੋਰੀਆਂ,

ਮਹਿਲੀ .....,

ਊਠਾਂ ਵਾਲਿਉ, ਥੋਡੀ ਕੀ ਵੇ ਨੌਕਰੀ,
ਪੰਜ ਵੇ ਰੁਪਈਏ, ਇਕ ਭੋਅ ਦੀ ਟੋਕਰੀ,
ਪੰਜ ਵੇ .....,

ਉੱਚਾ ਬੁਰਜ ਬਰਾਬਰ ਮੋਰੀ,
ਦੀਵਾ ਕਿਸ ਵਿੱਚ ਧਰੀਏ,
ਵਈ ਚਾਰੇ ਨੈਣ ਕਟਾ ਵੱਡ ਹੋਗੇ,
ਹਾਮੀ ਕੀਹਦੀ ਭਰੀਏ,
ਨਾਰ ਬੇਗਾਨੀ ਦੀ, ਬਾਂਹ ਨਾ ਮੂਰਖਾ ਫੜੀਏ,
ਨਾਰ ਬੇਗਾਨੀ .....,

ਬਾਂਹ ਫੜ ਕੇ ਨਾ ਡਰੀਏ, ਨਾਰ ਬੇਗਾਨੀ ਦੀ,
ਬਾਂਹ .....,

ਉੱਚੇ ਬੁਰਜ ਖੜੋਤਿਆ,
ਪੱਗ ਬੰਨਦਾ ਚਿਣ ਚਿਣ ਕੇ,
ਆਈ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਏਗਾ ਚੋਬਰਾ,
ਭੁੰਜੇ ਰੁਲਣਗੇ ਕੇਸ,
ਨੀ ਅਨਹੋਈਆ ਗੱਲਾ ਕਰਦਾ, ਜਾਂਦੀ ਨਾ ਕੋਈ ਪੇਸ਼,
ਨੀ ਅਨਹੋਈਆ .....,

ਉਰਲੇ ਬਜਾਰ ਨੀ ਮੈ ਹਰ ਕਰਾਓਦੀ ਆਂ,
ਪਰਲੇ ਬਜਾਰ ਨੀ ਮੈ ਬੰਦ ਗਜਰੇ,
ਅੱਡ ਹੋਉਗੀ ਜਠਾਣੀ ਤੈਥੇ ਲੈਕੇ ਬਦਲੇ,
ਅੱਡ .....

ਉਰਲੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਬਾਜਰਾ,
ਪਰਲੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਗੰਨੇ,
ਵੇ ਮੈ ਨੱਚਾਂ ਬਾਲਮਾ ਖੇਤਾ ਦੇ ਬੰਨੇ ਬੰਨੇ,
ਵੇ ਮੈ .....,

ਊਚੀ ਊਚੀ ਖੂੰਹੀ ਤੇ ਮੈ ਪਾਣੀ ਭਰਦੀ ਆਂ,
ਗਾਗਰ ਭਰਦੀ ਆਂ,ਬਾਲਟੀ ਭਰਦੀ ਆਂ,
ਵੱਡਿਆਂ ਘਰਾਂ ਦੀ ਵੇ ਮੈ ਧੀ ਹਾਣੀਆਂ,
ਪਾਣੀ ਗੋਰਿਆਂ ਹੱਥਾ ਦਾ ਪੀ ਹਾਣੀਆਂ,
ਪਾਣੀ ਗੋਰਿਆਂ .....,

ਅ

ਅਰਨਾ ਅਰਨਾ ਅਰਨਾ,
ਨੀ ਰੰਗ ਦੇ ਕਾਲੇ ਦਾ,
ਗੱਡ ਲਉ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਡਰਨਾ,
ਨੀ ਰੰਗ ਦੇ .....,

ਆ ਵੇ ਨਾਜਰਾ,ਬਹਿ ਵੇ ਨਾਜਰਾ,
ਬੋਤਾ ਬੰਨ ਦਰਵਾਜੇ,
ਵੇ ਬੋਤੇ ਤੇਰੇ ਨੂੰ ਭੋਅ ਦਾ ਟੋਕਰਾ,
ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਪਰਸ਼ਾਦੇ,
ਖਾਲੀ ਮੁੜ ਜਾ ਵੇ,ਸਾਡੇ ਨਹੀਂ ਇਰਾਦੇ,
ਖਾਲੀ ਮੁੜ ਜਾ ਵੇ .....,

ਆ ਵੇ ਨਾਜਰਾ,ਬਹਿ ਵੇ ਨਾਜਰਾ,
ਬੋਤਾ ਬੰਨ ਦਰਵਾਜੇ,
ਵੇ ਬੋਤੇ ਤੇਰੇ ਨੂੰ ਭੋਅ ਦਾ ਟੋਕਰਾ,
ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਪਰਸ਼ਾਦੇ,
ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਨੱਚਦੀ ਦੀ, ਧਮਕ ਪਵੇ ਦਰਵਾਜੇ,
ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ .....,

ਅੰਬ ਦੀ ਟਾਹਣੀ ਤੋਤਾ ਬੈਠਾ,
ਅੰਬ ਪੱਕਣ ਨਾ ਦੇਵੇ,

ਸੋਹਣੀ ਭਾਬੇ ਨੂੰ, ਦਿਉਰ ਵਸਣ ਨਾ ਦੇਵੇ,
ਸੋਹਣੀ ਭਾਬੇ .....,

ਅੰਬ ਦੀ ਟਾਹਣੀ ਤੋਤਾ ਬੈਠਾ,
ਬੈਠਾ ਬੈਠਾ ਬਿੱਠ ਕਰ ਗਿਆ,
ਮੇਰੀ ਭਰੀ ਜਵਾਨੀ ਠਿੱਠ ਕਰ ਗਿਆ,
ਮੇਰੀ ਭਰੀ .....,

ਆਉਣ ਨੇਰੀਆਂ ਵੇ ਜਾਣ ਨੇਰੀਆਂ,
ਮੁੰਡਿਆ ਸੱਥ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਗੱਲਾਂ ਹੋਣ ਤੇਰੀਆਂ,
ਮੁੰਡਿਆਂ ਸੱਥ.....,

ਆਮਾ ਆਮਾ ਆਮਾ,
ਨੀ ਮੈ ਨੱਚਦੀ ਝੁੰਮਦੀ ਆਮਾ,
ਗਿੱਧਾ ਪਾਉ ਕੁੜੀਉ,ਨੀ ਮੈ ਨੱਚ ਕੇ ਦਿਖਾਮਾ,
ਗਿੱਧਾ ਪਾਉ .....,

ਆ ਬਨਜਾਰਿਆ ਬਹਿ ਬਨਜਾਰਿਆ,
ਕਿੱਥੇ ਨੇ ਤੇਰੇ ਘਰ ਵੇ,
ਭੀੜੀ ਵੰਗ ਬਚਾ ਕੇ ਚਾੜੀ,
ਮੈ ਜਾਉਗੀ ਮਰ ਵੇ,
ਮੇਰਾ ਉਡੇ ਡੇਰੀਆ ਮਹਿਲਾ ਵਾਲੇ ਘਰ ਵੇ,
ਮੇਰਾ ਉਦੇ ਡੇਰੀਆ .....,

ਔਹ ਕੋਈ ਆਉਦੇ ਦੋ ਜਾਣੇ,
ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਬਣ ਗਏ ਚਾਰ,
ਵੇ ਘੁੰਢ ਕੱਢਾ ਕੇ ਨਾ,
ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਦੇ ਯਾਰ,
ਵੇ ਘੁੰਢ .....,

ਅਰਬੀ ਵਿਕਣੀ ਆਈ ਵੇ ਨੌਕਰਾ,
ਲੈਦੇ ਸੇਰ ਕੁ ਮੈਨੂੰ,

ਵੇ ਢਲ ਪਰਛਾਵੇ ਕੱਟਣ ਲੱਗੀ,
ਯਾਦ ਕਰੂਗੀ ਤੈਨੂੰ,
ਚੁੰਨੀ ਜਾਲੀ ਦੀ ਲੈਦੇ ਨੌਕਰਾ ਮੈਨੂੰ,
ਚੁੰਨੀ ਜਾਲੀ .....,

ਆਰੀ ਆਰੀ ਆਰੀ,
ਹੇਠ ਬਰੋਟੇ ਦੇ,
ਦਾਤਣ ਕਰੇ ਕੁਆਰੀ,
ਹੇਠ ਬਰੋਟੇ.....,

ਅੱਡੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕੌਲ ਕੰਚ ਦੀ,
ਗੂਠੇ ਤੇ ਸਿਰਨਾਮਾ,
ਬਈ ਲਿਖ ਲਿਖ ਚਿੱਠੀਆਂ ਡਾਕ ਚ ਪਾਵਾਂ,
ਧੁਰ ਦੇ ਪਤੇ ਮੰਗਾਵਾ,
ਚਿੱਠੀਆਂ ਮੈ ਲਿਖਦੀ,
ਪੜ੍ਹ ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਨਜਾਣਾ,

ਚਿੱਠੀਆਂ ਮੈਂ .....,

ਅੱਡੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕੌਲ ਕੰਚ ਦੀ,
ਗੂਠੇ ਤੇ ਸਿਰਨਾਮਾ,
ਬਈ ਲਿਖ ਲਿਖ ਚਿੱਠੀਆਂ ਡਾਕ ਚ ਪਾਵਾਂ,
ਧੁਰ ਦੇ ਪਤੇ ਮੰਗਾਵਾ,
ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਂ ਦੱਸ ਜਾ,
ਜੇੜ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਵਾਂ,
ਮੁੰਡਿਆਂ .....,

ਅੱਡੀ ਵੱਜਦੀ ਜੈਕੁਰੇ ਤੇਰੀ,
ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਹਿੱਲਦੇ,
ਅੱਡੀ .....,

ਆਉਣ ਜਾਣ ਨੂੰ ਨੌਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ,
ਖਿਸਕ ਜਾਣ ਨੂੰ ਮੇਰੀ,

ਕਾਕਾ ਚੰਨ ਵਰਗਾ,
ਦੇ ਵੇ ਬਾਬਲਾ ਲੋਰੀ,
ਕਾਕਾ ਚੰਨ.....,

ਆਉਣ ਜਾਣ ਨੂੰ ਨੌ ਦਰਵਾਜ਼ੇ,
ਖਿਸਕ ਜਾਣ ਨੂੰ ਮੋਰੀ,
ਕੱਢ ਕਾਲਜਾ ਤੈਨੂੰ ਦਿੱਤਾ,
ਮਾਂ ਬਾਪ ਤੋਂ ਚੋਰੀ,
ਲੈ ਜਾ ਹਾਣ ਦਿਆ,
ਨਾ ਡਾਕਾ ਨਾ ਚੋਰੀ,
ਲੈ ਜਾ.....,

ਅੰਬ ਕੋਲੇ ਇਮਲੀ,ਅਨਾਰ ਕੋਲੇ ਦਾਣਾ,
ਅਕਲ ਹੋਵੇ ਵੇ,ਭਾਵੇ ਰੰਗ ਹੋਵੇ ਕਾਲਾ,
ਅਕਲ ਹੋਵੇ .....,

ਅੰਬ ਕੋਲੇ ਇਮਲੀ,ਅਨਾਰ ਕੋਲੇ ਟਾਹਲੀ,
ਅਕਲ ਬਿਨਾ ਵੇ,ਗੋਰਾ ਰੰਗ ਜਾਵੇ ਖਾਲੀ,
ਅਕਲ ਬਿਨਾ .....,

ਆਲੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲੀਰ ਕਚੀਰਾਂ,
ਵਿੱਚੇ ਕੰਘਾ ਜੇਠ ਦਾ,
ਪਿਓ ਵਰਗਿਆ ਜੇਠਾ,
ਕਿਓ ਟੇਢੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ,
ਪਿਓ ਵਰਗਿਆ .....,

ਅੰਗ ਅੰਗ'ਚ ਜੋਬਨ ਡੁੱਲਦਾ,
ਕਿਹੜਾ ਦਰਜੀ ਨਾਪੂ,
ਵੇ ਕੁੜਤੀ ਲੈਣ ਆਉਣ ਜਾਣ ਨੂੰ,
ਭਾਵੇਂ ਵਿਕ ਜੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਬਾਪੂ,
ਵੇ ਕੁੜਤੀ .....,

ਅੰਮਾਂ ਨੀ ਅੰਮਾਂ,
ਐ ਕਿ ਕੀਤਾ ਨੀ ਅੰਮਾਂ,
ਧੀ ਮਧਰੀ ਜਵਾਈ ਤੇਰਾ ਲੰਮਾਂ ਨੀ ਅੰਮਾਂ,
ਧੀ ਮਧਰੀ .....,

ਅੰਗ ਅੰਗ ਚ ਜੋਬਨ ਡੁੱਲਦਾ,
ਕਿਹੜਾ ਦਰਜੀ ਨਾਪੂ,
ਮੈ ਕੁੜਤੀ ਲੈਣੀ ਆਉਣ ਜਾਣ ਨੂੰ,
ਭਾਵੇਂ ਵਿਕ ਜੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਬਾਪੂ,
ਮੈ ਕੁੜਤੀ .....,

ਆਟਾ ਲੱਗਿਆ ਕੌਲੀ ਨੂੰ,
ਰੱਬ ਚੱਕ ਲੈ ਜੇਠ ਮਖੌਲੀ ਨੂੰ,
ਰੱਬ ਚੱਕ ਲੈ.....,

ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਮਾਹੀਆ ਦਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ,

ਉੱਚਾ ਚੁਬਾਰਾ ਪਾਉਣਾ,
ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਕੇ ਮਰਜੀ ਕਰਨੀ,
ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਚਲਾਉਣਾ,
ਬਈ ਰੱਖਣਾ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜੀ,
ਪੇਕੇ ਜਾ ਕੇ ਮੜਕ ਨਾਲ ਆਉਣਾ,
ਬਈ ਰੱਖਣਾ .....,

ਆ ਗਿਆ ਨੀ ਬਾਬਾ,
ਨਹੀਓ ਮਾਰਦਾ ਖਗੂਰਾ,
ਨਿੱਤ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾਉਣਾ ਕੁੜੀਓ,
ਨੀ ਇਹਦੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਟੱਲ ਅੱਜ ਪਾਉਣਾ ਕੁੜੀਓ,
ਨੀ ਇਹਦੇ .....,

ਆਪ ਤਾਂ ਮਾਮਾ ਗਿਆ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਵਿਆਓਣ,
ਮਾਮੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸੁਕਣ ਨੂੰ,

ਬਰੋਟਾ ਲਾ ਗਿਆ ਝੂਟਣ ਨੂੰ,
ਬਰੋਟਾ.....,

ੲ

ਇੱਕ ਤਾਂ ਨਣਦੇ ਤੂੰ ਨੀ ਪਿਆਰੀ,
ਦੂਜਾ ਪਿਆਰਾ ਤੇਰਾ ਵੀਰ,
ਨੀ ਜਦ ਰੋਦਾ ਨਣਦੇ,
ਅੱਖਾਂ ਚੋ ਵਗਦਾ ਨੀਰ,
ਨੀ ਜਦ .....,

ਇੱਕ ਤਾਂ ਨਣਦੇ ਤੂੰ ਨੀ ਪਿਆਰੀ,
ਦੂਜਾ ਪਿਆਰਾ ਤੇਰਾ ਵੀਰ,
ਨੀ ਜਦ ਹੱਸਦਾ ਨਣਦੇ,
ਹੱਸਦਾ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਬੀੜ,
ਨੀ ਜਦ .....,

ਇੱਕ ਤੋੜੇ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਬਾਜਰਾ,
ਦੂਜੇ ਤੋੜੇ ਵਿੱਚ ਰੂੰ,
ਵੇ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਮੈ ਵਿਗੜੀ,
ਬਹੁਤਾ ਵਿਗੜ ਗਿਆ ਤੂੰ,
ਵੇ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ.....,

ਇੱਕ ਤੋੜੇ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਬਾਜਰਾ,
ਦੂਜੇ ਤੋੜੇ ਵਿੱਚ ਰੂੰ,
ਵੇ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਮੈ ਸੁਧਰੀ,
ਬਹੁਤਾ ਸੁਧਰ ਗਿਆ ਤੂੰ,
ਵੇ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ,.....,

ਇੱਕ ਤੇਲ ਦੀ ਕੁੱਪੀ,
ਇੱਕ ਘਿਓ ਦੀ ਕੁੱਪੀ,
ਰਿਹਾ ਕੋਲ ਤੂੰ ਖੜਾ,

ਵੇ ਮੈ ਜੇਠ ਨੇ ਕੁੱਟੀ,
ਰਿਹਾ ਕੋਲ.....,

ਇੱਕ ਤੇਲ ਦੀ ਕੁੱਪੀ,
ਇੱਕ ਘਿਓ ਦੀ ਕੁੱਪੀ,
ਸੱਚ ਦੱਸ ਗੋਰੀਏ,
ਕਾਹਤੋਂ ਜੇਠ ਨੇ ਕੁੱਟੀ,
ਸੱਚ ਦੱਸ .....,

ਸੱਚ ਦੱਸਾ ਰਾਂਝਣਾ,
ਮੈਥੇ ਕਾੜਨੀ ਫੁੱਟੀ,
ਸੱਚ ਦੱਸਾ.....,

ਇਸ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਮਾਣ ਨਾ ਕਰੀਏ,
ਟੁੱਟ ਜਾਉਗੀ ਕੰਚ ਦੀ ਵੰਗ ਵਾਗੂੰ,
ਖਿੜ ਰਹੀਏ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਗੂੰ,

ਖਿੜ ਰਹੀਏ .....,

ਇਕ ਚਾਹ ਦੀ ਪੁੜੀ,
ਇਕ ਖੰਡ ਦੀ ਪੁੜੀ,
ਜੀਜਾ ਅੱਖੀਆਂ ਨਾ ਮਾਰ,
ਵੇ ਮੈ ਕੱਲ ਦੀ ਕੁੜੀ,
ਜੀਜਾ .....,

ਇਕ ਕੁੜੀ ਤੂੰ ਕੁਆਰੀ,
ਦੂਜੀ ਅੱਖ ਟੂਣੇਹਾਰੀ,
ਤੀਜਾ ਲੌਗ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਪੱਟਦਾ,
ਨੀ ਤੂੰ ਜਿਉਣ ਜੋਗਾ ਛੱਡਿਆਂ ਨਾ ਪੁੱਤ ਜੱਟ ਦਾ,

ਇਕੋ ਬੋਲ ਬੋਲਾਂ,
ਬੋਲਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੇ,
ਸਾਉਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ,

ਬਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਮੋਰ ਵੇ,
ਅਸਾਂ ਨੀ ਸੌਹਰੇ ਜਾਣਾ,
ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਤੋਰ ਵੇ,
ਅਸਾਂ ਨੀ .....,

ਸ

ਸੱਸੇ ਨੀ ਸਮਝਾ ਲੈ ਪੁੱਤ ਨੂੰ,
ਘਰ ਨੀ ਬਿਗਾਨੇ ਜਾਂਦਾ,
ਨੀ ਘਰ ਦੀ ਸ਼ੱਕਰ ਬੂਰੇ ਵਰਗੀ,
ਗੁੜ ਚੋਰੀ ਦਾ ਖਾਂਦਾ,
ਨੀ ਸਮਝਾ ਸੱਸੀਏ,
ਸਾਥੇ ਜਰਿਆ ਨੀ ਜਾਂਦਾ,
ਨੀ ਸਮਝਾ .....,

ਸੱਸੇ ਨੀ ਸਮਝਾ ਲੈ ਪੁੱਤ ਨੂੰ,
ਘਰ ਨੀ ਬਿਗਾਨੇ ਜਾਂਦਾ,
ਨੀ ਘਰ ਦੀ ਸ਼ੱਕਰ ਬੂਰੇ ਵਰਗੀ,
ਗੁੜ ਚੋਰੀ ਦਾ ਖਾਂਦਾ,
ਨੀ ਚੰਦਰੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਕ ਬੂਰਾ,
ਬਿਨ ਪੌੜੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ,
ਨੀ ਚੰਦਰੇ .....,

ਸੁਣ ਵੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਕੈਠੇ ਵਾਲਿਆਂ,
ਖੂੰਹ ਟੋਭੇ ਨਾ ਜਾਈਏ,
ਵੇ ਖੂੰਹ ਟੋਭੇ ਤੇ ਹੋਵੇ ਚਰਚਾ,
ਚਰਚਾ ਨਾ ਕਰਵਾਈਏ,
ਵੇ ਜਿਹਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜੀਏ,
ਛੱਡ ਕੇ ਕਦੇ ਨਾ ਜਾਈਏ,
ਵੇ ਜਿਹਦੀ .....,

ਸੁਣ ਵੇ ਪਿੰਡ ਦਿਆ ਹਾਕਮਾ,
ਏਨਾ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ,
ਪੱਗਾ ਤਾਂ ਬੰਨਦੇ ਟੇਢੀਆ,
ਕੋਈ ਲੜ ਲੈਂਦੇ ਲਮਕਾ,
ਜਵਾਨੀ ਮੁਸ਼ਕਨ ਬੂਟੀ ਵੇ,
ਮੁੰਡਿਆਂ ਸੰਭਲ ਕੇ ਵਰਤਾ,
ਜਵਾਨੀ .....,

ਸੁਣ ਵੇ ਪਿੰਡ ਦਿਆ ਹਾਕਮਾ,
ਏਨਾ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ,
ਭੀੜੀ ਤਾਂ ਪਾਉਦੀਆਂ ਮੂਹਰੀ,
ਕੋਈ ਚੁੰਨੀਆਂ ਲੈਣ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ,
ਜਵਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਭਾਦੇ ਨੀ,
ਗੋਰੀਏ ਸਾਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਚਾਅ,
ਜਵਾਨੀ ਲੋਕਾਂ .....,

ਸੱਸ ਪਕਾਵੇ ਰੋਟੀਆਂ,
ਮੈ ਪੇੜੇ ਗਿਣਦੀ ਆਈ,
ਸੱਸੇ ਨੀ ਬਾਰਾਂ ਤਾਲੀਏ,
ਮੈ ਤੇਰਾ ਤਾਲੀ ਆਈ,
ਸੱਸੇ ਨੀ ਬਾਰਾਂ .....,

ਸੱਸ ਮੇਰੀ ਨੇ ਮੁੰਡਾ ਜੰਮਿਆ,
ਨਾਂ ਧਰਿਆ ਗੁਰਦਿੱਤਾ,
ਪੰਜੀਰੀ ਖਾਵਾਂਗੇ,
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ,
ਪੰਜੀਰੀ ਖਾਵਾਂਗੇ .....,

ਸੱਸ ਮੇਰੀ ਨੇ ਮੁੰਡੇ ਜੰਮੇ,
ਜੰਮੇ ਪੂਰੇ ਸੱਤ,
ਛੇਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਆਗੀ ਪੰਜੀਰੀ,

ਸੱਤਵੇਂ ਵਾਰੀ ਬੱਸ,
ਬਰੇਕਾਂ ਹੁਣ ਲੱਗੀਆਂ,
ਹੁਣ ਲੱਗੀਆਂ ਮੇਰੀ ਸੱਸ,
ਬਰੇਕਾਂ .....,

ਸੱਸ ਮੇਰੀ ਨੇ ਜੌੜੇ ਜੰਮੇ,
ਇਕ ਅੰਨਾ ਇੱਕ ਕਾਣਾ,
ਨੀ ਕਹਿੰਦੇ ਕੌਡੀ ਖੇਡਣ ਜਾਣਾ,
ਨੀ ਕਹਿੰਦੇ .....,

ਸੱਸ ਮੇਰੀ ਨੇ ਮੁੰਡੇ ਜੰਮੇ,
ਜੰਮੇ ਪੂਰੇ ਬਾਈ,
ਕਿਹੜਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਵੇ,
ਕਿਹੜਾ ਦੇਵੇ ਦਵਾਈ,
ਸੌ ਜੋ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ,
ਮਾਣੇ ਬਿੱਲੀ ਆਈ,

ਸੌ ਜੋ .....,

ਸੁਣ ਵੇ ਚਾਚਾ, ਸੁਣ ਵੇ ਤਾਇਆ,
ਸੁਣ ਵੇ ਬਾਬਲਾ ਮੋਢੀ,
ਦਾਰੂ ਪੀਣੇ ਦੇ,
ਧੀ ਵੇ ਕੁੰਜ ਕਿਉ ਡੋਬੀ,
ਦਾਰੂ ਪੀਣੇ.....,

ਸੌਹਰੇ ਮੇਰੇ ਨੇ ਕਰੇਲੇ ਲਿਆਂਦੇ,
ਸੱਸ ਮੇਰੀ ਨੇ ਤੜਕੇ,
ਨੀ ਮੇਰੇ ਬਾਰੀ ਇਉ ਪਤੀਲਾ ਖੜਕੇ,
ਨੀ ਮੇਰੇ .....,

ਸੌਹਰੇ ਮੇਰੇ ਨੇ ਕੇਲੇ ਲਿਆਂਦੇ,
ਸੱਸ ਮੇਰੀ ਨੇ ਵੰਡੇ,
ਨੀ ਮੇਰੇ ਬਾਰੀ ਇਉ ਟੰਗੇ,

ਨੀ ਮੇਰੇ ਬਾਰੀ .....,

ਸੋਨੇ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਾਡੇ ਮੇਚ ਨਾ ਆਵੇ,
ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਾਡੇ ਪਾਵੇ ਛਾਲੇ,
ਨੌਕਰ ਜਾ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵੇ ਲਿਆ ਡਾਲੇ,
ਨੌਕਰ ਜਾ .....,

ਸੁਣ ਨੀ ਕੁੜੀਏ, ਮਛਲੀ ਵਾਲੀਏ,
ਮਛਲੀ ਨਾ ਚਮਕਾਈਏ,
ਨੀ ਖੂੰਹ ਟੋਭੇ ਤੇ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ,
ਚਰਚਾ ਨਾ ਕਰਵਾਈਏ,
ਨੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੋਂ,
ਨੀਵੀ ਪਾ ਲੰਘ ਜਾਈਏ,
ਨੀ ਪਿੰਡ .....,

ਸੁਣ ਨੀ ਕੁੜੀਏ, ਮਛਲੀ ਵਾਲੀਏ,

ਮਛਲੀ ਨਾ ਚਮਕਾਈਏ,
ਨੀ ਖੂੰਹ ਟੋਭੇ ਤੇ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ,
ਚਰਚਾ ਨਾ ਕਰਵਾਈਏ,
ਧਰਮੀ ਬਾਬਲ ਦੀ,
ਪੱਗ ਨੂੰ ਦਾਗ ਨਾ ਲਾਈਏ,
ਧਰਮੀ ਬਾਬਲ .....,

ਸੱਸ ਮੇਰੀ ਦੇ ਨਿਕਲੀ ਮਾਤਾ,
ਨਿਕਲੀ ਦਾਣਾ ਦਾਣਾ,
ਮਾਤਾ ਮੇਹਰ ਕਰੀ,
ਮੈ ਪੂਜਣ ਨੀ ਜਾਣਾ,
ਮਾਤਾ ਮੇਹਰ .....,

ਸੌਹਰੇ ਮੇਰੇ ਦੇ ਨਿਕਲੀ ਮਾਤਾ,
ਨਿਕਲੀ ਮਾੜੀ ਮਾੜੀ,
ਜੋਤ ਜਗਾਉਂਦੇ ਨੇ,

ਦਾੜੀ ਫੂਕ ਲਈ ਸਾਰੀ,
ਜੋਤ ਜਗਾਉਦੇ .....,

ਸੌਹਰਿਆਂ ਮੇਰਿਆਂ ਅੱਡ ਕਰ ਦਿੱਤਾ,
ਦੇ ਕੇ ਸੇਰ ਕੁ ਆਟਾ,
ਵੇ ਨਿੱਤ ਕੌਣ ਲੜੇ,
ਕੌਣ ਪਟਾਵੇ ਝਾਟਾ,
ਵੇ ਨਿੱਤ .....,

ਸੌਹਰਿਆਂ ਮੇਰਿਆਂ ਅੱਡ ਕਰ ਦਿੱਤਾ,
ਦੇ ਕੇ ਛੱਪੜੀ ਤੇ ਘਰ ਵੇ,
ਰਾਤੀ ਡੱਡੂ ਬੋਲਦੇ,
ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਡਰ ਵੇ,
ਰਾਤੀ ਡੱਡੂ .....,

ਸੱਸੇ ਲੜਿਆਂ ਨਾ ਕਰ,

ਐਵੇ ਸੜਿਆ ਨਾ ਕਰ,
ਬਹੁਤੀ ਔਖੀ ਏ ਤਾਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੰਧ ਕਰ ਦੇ,
ਸਾਡੇ ਬਾਪ ਦਾ ਜਵਾਈ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਕਰ ਦੇ,
ਸਾਡੇ ਬਾਪ .....,

ਸੋਹਣੀ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇਵੇ ਮੱਤਾਂ,
ਸੁਣ ਨੀ ਧੀਏ ਸਿਆਣੀ,
ਜਿਹੜਿਆਂ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਨੀ ਲੋਚਦੀ,
ਤੋੜ ਲਿਆਂਵਾ ਟਾਹਣੀ,
ਚੰਦਰੇ ਆਸ਼ਕ ਦੀ,
ਨਿੱਤ ਨਾ ਛੇੜੀਏ ਕਹਾਣੀ,
ਚੰਦਰੇ ਆਸ਼ਕ .....,

ਸੂਆ ਸੂਆ ਸੂਆ,
ਸਾਕ ਭਤੀਜੀ ਦਾ,
ਲੈਕੇ ਆਈ ਭੂਆ,

ਸਾਕ ਭਤੀਜੀ .....

ਸੁਣ ਨੀ ਸੱਸੇ ਨਖਰੇ ਖੇਰੀਏ,
ਵਾਰ ਵਾਰ ਸਮਝਾਵਾਂ,
ਨੀ ਜਿਹੜਾ ਤੇਰਾ ਲੀੜਾ ਲੱਤਾ,
ਸੰਦੂਕ ਸਣੇ ਅੱਗ ਲਾਵਾਂ,
ਨੀ ਜਿਹੜੀ ਤੇਰੀ ਸੇਰ ਪੰਜੀਰੀ,
ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਖਿਡਾਵਾਂ,
ਗਲ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ,ਮੈਂ ਮੁੜ ਕੇ ਨਾ ਖਾਵਾਂ,
ਗਲ ਭਰਾਵਾਂ .....

ਸੁੰਬਰ ਸੁੰਬਰ ਢੇਰੀਆਂ ਮੈਂ,
ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਲਾਉਂਦੀ ਆਂ,
ਆਈ ਗੁਆਂਢਣ ਫਰੋਲ ਗਈ,
ਸਾਡਾ ਰੁੱਖ ਰਾਂਝੇ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਗਈ,
ਸਾਡਾ .....

ਸੱਸ ਵੀ ਨੀ ਘੂਰਦੀ,
ਸੌਹਰਾ ਵੀ ਨੀ ਘੂਰਦਾ,
ਛੜਾ ਜੇਠ ਭੈੜਾ ਕਿਓਂ ਬੋਲੇ ਨੀ,
ਸਾਡੇ ਬਿਨਾ ਪੁਛੇ ਕੁੰਡਾ ਕਿਓਂ ਖੋਲੇ ਨੀ,
ਸਾਡੇ ਬਿਨਾ .....,

ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਗਹਿਣੇ ਮੇਰੇ ਮਾਪਿਆ ਨੇ ਪਾਏ,
ਇੱਕੋ ਤਬੀਤ ਇਹਦੇ ਘਰ ਦਾ ਨੀ,
ਜਦੋਂ ਪਵਾ ਤੇ ਲਾਦੇ ਲਾਦੇ ਕਰਦਾ ਨੀ,
ਜਦੋਂ ਪਾਵਾ.....,

ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਗਹਿਣੇ ਮੇਰੇ ਮਾਪਿਆ ਨੇ ਪਾਏ,
ਇੱਕੋ ਤਬੀਤ ਇਹਦੇ ਬਾਪ ਦਾ ਨੀ,
ਜਦੋਂ ਪਾਵਾ ਗਟਾਰ ਵਾਹੂੰ ਝਾਕਦਾ ਨੀ,
ਜਦੋਂ ਪਾਵਾ.....,

ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਗਹਿਣੇ ਤੇਰੇ ਮਾਪਿਆ ਨੇ ਪਾਏ,
ਇੱਕੋ ਤਬੀਤ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦਾ ਨੀ,
ਜਦੋਂ ਪਾਵੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਦਾ ਨੀ,
ਜਦੋਂ .....,

ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਇੱਕ ਛੜਾ ਸੁਣੀਦਾ,
ਨਾਂ ਉਹਦਾ ਕਰਤਾਰੀ,
ਰਾਤੀ ਮੈਥੋਂ ਦਲ ਲੈ ਗਿਆ,
ਲੱਗੀ ਬੜੀ ਕਰਾਰੀ,
ਨੀ ਚੰਦਰੇ ਨੇ ਹੋਰ ਮੰਗ ਲੀ,
ਮੈਂ ਵੀ ਕੜਛੀ ਬੁੱਲਾਂ ਤੇ ਮਾਰੀ,
ਨੀ ਚੰਦਰੇ .....,

ਸੁਣ ਵੇ ਦਿਉਰਾਂ ਨਖਰੇ ਵਾਲਿਆ,
ਲੱਗੇ ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਹਿੰਗਾ,

ਵੇ ਲੈ ਜਾ ਮੇਰਾ ਲੱਕ ਮਿਣ ਕੇ,
ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਲਿਆ ਦੇਈ ਲਹਿੰਗਾ,
ਵੇ ਲੈ .....,

ਸੁਣ ਨੀ ਭਾਬੀ ਨਖਰੇ ਵਾਲੀਏ,
ਲੱਗਾ ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਹਿੰਗਾ,
ਨੀ ਤੇਰੇ ਮੁਹਰੇ ਥਾਨ ਸੁਟਿਆ,
ਭਾਵੇ ਸੁਥਨ ਸਮਾ ਲੈ ਭਾਵੇਂ ਲਹਿੰਗਾ,
ਨੀ ਤੇਰੇ .....,

ਸਾਉਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ,
ਬਾਗਾ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਮੋਰ ਵੇ,
ਅਸਾਂ ਨੀ ਸੌਹਰੇ ਜਾਣਾ,
ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਮੋੜ ਵੇ,
ਅਸਾਂ ਨੀ .....,

ਸਾਉਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ,ਜੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ਸੌਹਰੇ ਜਾਣ ਨੂੰ,
ਮੁੰਡਾ ਫਿਰੇ ਨੀ,ਗੱਡੀ ਜੋੜ ਕੇ ਲਿਜਾਣ ਨੂੰ,
ਮੁੰਡਾ ਫਿਰੇ .....,

ਸਾਉਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ,ਜੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ਸੁਥਨ ਪਾਉਣ ਨੂੰ,
ਮੁੰਡਾ ਫਿਰੇ ਨੀ ਕਾਲੀ ਸੂਫ ਦੀ ਸਮਾਉਣ ਨੂੰ,
ਮੁੰਡਾ .....,

ਸੋਹਣੀ ਜਿਹੀ ਪੱਗ ਬੰਨਦਾ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਗਿਣ ਗਿਣ ਲਾਉਦਾ ਪੇਚ,
ਨੀ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਮਾਹੀ ਏ,
ਜਿਹਦੇ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਕੇਸ,
ਨੀ ਓਹ .....,

ਸ਼ਾਮ ਸਵੇਰੇ ਉਠਦੀ ਬਹਿੰਦੀ,
ਹਰ ਪਲ ਧੀਏ ਧੀਏ ਕਹਿੰਦੀ,

ਮੈ ਤਿਉੜੀ ਨਾ ਪਾਵਾਂ,
ਜੇ ਸੱਸ ਮਾਂ ਬਣ ਜੇ,
ਪੇਕੇ ਕਦੇ ਨਾ ਜਾਵਾਂ,
ਜੇ ਸੱਸ .....,

ਸਿਰਾ ਉੱਤੇ ਸੰਗੀ ਫੁੱਲ,
ਲਹਿੰਗੇ ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ,
ਹੱਥਾ ਵਿੱਚ ਪੱਖੀਆਂ ਸੂਕਦੀਆਂ,
ਜਿਵੇ ਬਾਰੀ ਕੋਇਲਾਂ ਕੂਕਦੀਆਂ,
ਜਿਵੇ ਬਾਰੀ .....,

ਸ਼ਾਮ ਸਵੇਰੇ ਉਠਦੀ ਬਹਿੰਦੀ,
ਹਰ ਪਲ ਧੀਏ ਧੀਏ ਕਹਿੰਦੀ,
ਮੈ ਤਿਉੜੀ ਨਾ ਪਾਵਾਂ,
ਸੱਸ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵਰਗੀ,
ਮੈ ਪੇਕੇ ਨਾ ਜਾਵਾਂ,

ਸੱਸ ਮੇਰੀ .....,

ਸਾਡੀ ਹੋਰੀ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ,
ਆਸ਼ਕ ਲੁੱਡੀ ਪਾਉਣ ਚੱਲੇ,
ਉਏ ਲੁੱਡੀ ਧੰਮ ਲੁੱਡੀ,
ਉਏ ਲੁੱਡੀ .....,

ਹ

ਹਰੇ ਹਰੇ ਘਾਹ ਉੱਤੇ,
ਉੱਡਣ ਭੰਬੀਰੀਆਂ,
ਬੋਲੋ ਵੀਰੋ ਵੇ,
ਭੈਣਾ ਮੰਗਣ ਜੰਜੀਰੀਆਂ,
ਬੋਲੋ ਵੀਰੋ .....

ਹੀਰ ਕੇ,ਹੀਰ ਕੇ,ਹੀਰ ਕੇ ਵੇ,

ਅੱਖਾਂ ਜਾ ਲੜੀਆਂ ਘੁੰਡ ਚੀਰ ਕੇ ਵੇ,
ਅੱਖਾਂ ਜਾ ਲੜੀਆਂ .....

ਹਰੇ ਹਰੇ ਘਾਹ ਉੱਤੇ,
ਸੱਪ ਫੂਕਾਂ ਮਾਰਦਾ,
ਭੱਜੋ ਵੀਰੋ ਵੇ,
ਬਾਪੂ ਕੱਲਾ ਮੱਝਾ ਚਾਰਦਾ,
ਭੱਜੋ ਵੀਰੋ .....,

ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਵੀਰੇ ਖੁੰਢਾ ਉੱਤੇ ਬੈਦੇ,
ਮੇਰਾ ਵੀਰਾ ਸੱਥ ਵਿੱਚ ਨੀ,
ਜਿਹਦੇ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ,
ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਨੀ,
ਜਿਹਦੇ .....,

ਹਰੀ ਹਰੀ ਕਣਕ ਦੁਆਬੇ ਦੀ,

ਜਿਹੜੀ ਗਿੱਧਾ ਨਾ ਪਾਉ ਰੰਨ ਬਾਬੇ ਦੀ,
ਜਿਹੜੀ ਗਿੱਧਾ .....,

ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਵੀਰੇ ਖੁੰਢਾ ਉੱਤੇ ਬਹਿੰਦੇ,
ਮੇਰਾ ਵੀਰਾ ਸੱਥ ਵਿੱਚ ਨੀ,
ਜਿਹਦੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਦਾਤਣ,
ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਨੀ,
ਜਿਹਦੇ ਸੋਨੇ .....,

ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਜੀਜੇ ਖੁੰਢਾਂ ਉੱਤੇ ਬਹਿੰਦੇ,
ਮੇਰਾ ਜੀਜਾ ਸੱਥ ਵਿੱਚ ਨੀ,
ਜਿਹਦੇ ਠੇਕੇ ਦੀ ਬੋਤਲ,
ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਨੀ,
ਜਿਹਦੇ ਠੇਕੇ .....,

ਹੁੱਲ ਗਈ,ਹੁੱਲ ਗਈ,ਹੁੱਲ ਗਈ ਵੇ,
ਸੀਟੀ ਮਾਰ ਚੁਵਾਰਾ ਤੇਰਾ ਭੁੱਲ ਗਈ ਵੇ,
ਸੀਟੀ ਮਾਰ .....,

ਹਰਾ ਹਰਾ ਘਾਹ,
ਨੀ ਸੌਹਰੇ ਦੀਏ ਜਾਈਏ,
ਕਦੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੀ ਆ,ਨੀ ਸੌਹਰੇ .....

ਹਰਾ ਹਰਾ ਘਾਹ,
ਨੀ ਮੈ ਰਿੰਨੀਆਂ ਸੇਵੀਆਂ,ਕਮਲੇ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਚਾਅ,
ਨੀ ਮੈ ਰਿੰਨੀਆਂ .....

ਹਰਾ ਹਰਾ ਘਾਹ,
ਵੇ ਮੈ ਰਿੰਨੀਆਂ ਸੇਵੀਆਂ,
ਮੁੱਛਾਂ ਮਨਾ ਕੇ ਆਂ,
ਵੇ ਮੈ ਰਿੰਨੀਆਂ .....

ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਜੀਜੇ ਲੰਮ ਸਲੰਮੇ,
ਮੇਰਾ ਜੀਜਾ ਗਿੱਠ ਮੁਠੀਆ,
ਜਿਵੇ ਸੜਕ ਤੇ ਚਲਦਾ ਭਿੱਟਭੂਟਿਯਾ,
ਜਿਵੇ ਸੜਕ.....

ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਜੀਜੇ ਲੰਮ ਸਲੰਮੇ,
ਮੇਰਾ ਜੀਜਾ ਮੇਚ ਦਾ ਨੀ,
ਜੀ ਟੀ ਰੋਡ ਤੇ ਪਕੌੜੇ ਵੇਚਦਾ ਨੀ,
ਜੀ ਟੀ.....

ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਤੇ ਨੀ,
ਸੱਸ ਲੜਦੀ ਪੁੱਤਾਂ ਦੇ ਜੋਰ ਤੇ ਨੀ,
ਸੱਸ ਲੜਦੀ.....

ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਤੇ ਨੀ.

ਮੈ ਵੀ ਵਸਾ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਜੋਰ ਤੇ ਨੀ,
ਮੈ ਵੀ .....,

ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਪੰਜ ਪੰਜ ਵੰਗਾਂ,
ਸੱਸ ਨੂੰ ਦੇ ਤੀ ਘੜੀ,
ਵੇ ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਟਾਇਮ ਦੇਖ ਕੇ ਲੜੀ,
ਵੇ ਮਾਂ .....

ਹਾੜ ਦਾ ਮਹੀਨਾ, ਚੌਵੇਂ ਮੱਥੇ ਤੇ ਪਸੀਨਾ,
ਵੇ ਕੀ ਧੁੱਪ ਧੁੱਪ ਲਾਈ ਐ,
ਤਾਣ ਛੱਤਰੀ ਵੇ ਜਿਹੜੀ ਲੰਦਨੋ ਮਗਾਈ ਐ,
ਤਾਣ.....,

ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਪੀਤੀ ਕੌਲੀਆਂ ਗਲਾਸਾਂ ਨਾਲ,
ਜੀਜੇ ਨੇ ਪੀਤੀ ਬਾਟੇ ਨਾਲ,
ਚੜਗੀ ਉਏ ਛਰਾਟੇ ਨਾਲ,
ਚੜਗੀ .....,

ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਪੀਤੀ ਕੌਲੀਆਂ ਗਲਾਸਾਂ ਨਾਲ,
ਜੀਜੇ ਨੇ ਪੀਤੀ ਪੀਪੇ ਨਾਲ,
ਪੀ ਸਾਲਿਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ,
ਪੀ ਸਾਲਿਆ .....,

ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਪੀਤੀ ਕੌਲੀਆਂ ਗਲਾਸਾਂ ਨਾਲ,
ਜੀਜੇ ਨੇ ਪੀਤੀ ਪੀਪਾ ਪੀਪਾ,
ਹਾਏ ਪੀਪੇ ਨੇ ਕਮਲਾ ਕੀਤਾ,
ਹਾਏ ਪੀਪੇ .....,

ਕ

ਕਾਲਿਆਂ ਹਿਰਨਾਂ, ਪੀਲਿਆਂ ਹਿਰਨਾਂ,
ਤੇਰਿਆਂ ਸਿੰਗਾ ਤੇ ਕੀ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆਂ, ਪ
ਤਿੱਤਰ ਤੇ ਮੁਰਗਾਈਆਂ,
ਹੁਣ ਨਾ ਸਿਆਣਦੀਆਂ,
ਦਿਉਰਾਂ ਨੂੰ ਭਰਜਾਈਆਂ,
ਹੁਣ ਨਾ .....,

ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੂਡੇ ਵਿੱਚ ਮਿਰਚਾ ਮੈ ਰਗੜਾਂ,
ਕੋਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਲੜਦਾ ਨੀ,
ਇਹਦਾ ਚਿੱਤ ਚਟਨੀ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਨੀ,
ਇਹਦਾ ਚਿੱਤ .....,

ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੂਡੇ ਵਿੱਚ ਮਿਰਚਾ ਮੈ ਰਗੜਾਂ,
ਸੌਹਰੇ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦੇਂਦੀ ਆਂ,
ਨੀ ਘੁੰਡ ਕੱਢਣੇ ਦੀ ਅਲਖ, ਮੁਕਾ ਦੇਂਦੀ ਆਂ,
ਨੀ ਘੁੰਡ.....,

ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੂੱਜੇ ਵਿੱਚ ਦਹੀਂ ਮੈਂ ਜਮਾਨੀ ਆਂ,
ਤੜਕੇ ਉੱਠ ਕੇ ਰਿੜਕਾਂਗੇ,
ਛੜੇ ਆਉਣਗੇ ਲੱਸੀ ਨੂੰ ਝਿੜਕਾਂਗੇ,
ਛੜੇ ਆਉਣਗੇ .....,

ਕੱਲਮ ਕੱਲੀ ਤੋੜਾ ਮੈਂ,
ਕਰੀਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਡੇਲੇ,
ਵੇ ਖੜਾ ਰਹਿ ਜਾਲਮਾ,
ਸਬੱਬੀ ਹੋਗੇ ਮੇਲੇ,
ਵੇ ਖੜਾ .....,

ਕੱਲਮ ਕੱਲੀ ਤੋੜੇ ਤੂੰ,
ਕਰੀਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਡੇਲੇ,
ਨੀ ਸੰਭਾਲ ਗੋਰੀਏ,
ਚੁੰਨੀ ਤੇ ਨਾਗ ਮੇਹਲੇ,

ਨੀ ਸੰਭਾਲ .....,

ਕਦੇ ਨਾ ਤੋਰਿਆ ਸੱਸੇ,
ਹੱਸਦੀ ਨੀ ਖੇਡਦੀ,
ਕਦੇ ਨਾ ਤੋਰਿਆ,
ਨੀ ਕੜਾਹ ਕਰ ਕੇ,
ਸਾਨੂੰ ਤੋਰ ਦੇ ਸੱਸੇ,
ਨੀ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ,
ਸਾਨੂੰ ਤੋਰ .....,

ਕਦੇ ਨਾ ਖਾਧੇ ਤੇਰੇ ਖੱਟੇ ਜਾਮਨੂ,
ਕਦੇ ਨਾ ਖਾਧਾ ਵੇ ਕੜਾਹ ਕਰ ਕੇ,
ਛੱਡ ਗਇਓਂ ਜਾਲਮਾ,ਵੇ ਵਿਆਹ ਕਰ ਕੇ,
ਛੱਡ ਗਇਓਂ .....

ਕਦੇ ਨਾ ਖਾਧੇ ਤੇਰੇ ਖੱਟੇ ਜਾਮਨੂ,

ਕਦੇ ਨਾ ਖਾਧੇ ਤੇਰੇ ਰਸ ਪੇੜੇ,
ਤੂੰਬਾ ਵੱਜਦਾ ਜਾਲਮਾ ਵਿੱਚ ਵੇਹੜੇ,
ਤੂੰਬਾ .....,

ਕੋਈ ਸੋਨਾ,ਕੋਈ ਚਾਂਦੀ,
ਕੋਈ ਪਿੱਤਲ ਭਰੀ ਪਰਾਂਤ,
ਵੇ ਜਾ ਝਾਂਜਰ ਕਿਤੇ ਲਿਆਏ,
ਨੱਚੂਗੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਵੇ,
ਵੇ ਜਾ .....

ਕੋਈ ਸੋਨਾ,ਕੋਈ ਚਾਂਦੀ,
ਕੋਈ ਪਿੱਤਲ ਭਰੀ ਪਰਾਂਤ,
ਵੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕਲੀ ਕਰਾਂਦੇ,
ਨੱਚੂਗੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ,
ਧਰਤੀ ਨੂੰ .....

ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਚੂਰੀਆਂ ਮੈਂ ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਪਾਉਂਦੀ ਆਂ,
ਆਏ ਕਾਂਗੜੇ ਖਾ ਜਾਣਗੇ,
ਉਏ ਸਾਨੂੰ ਨਵਾ ਪੁਆੜਾ ਪਾ ਜਾਣਗੇ,
ਉਏ ਸਾਨੂੰ .....

ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਚੂਰੀਆਂ ਮੈਂ ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਪਾਉਂਦੀ ਆਂ,
ਆਏ ਕਾਂਗੜੇ ਖਾ ਜਾਣਗੇ,
ਉਏ ਨੂੰਹ ਸੱਸ ਦੀ ਲੜਾਈ ਪਾ ਜਾਣਗੇ,
ਉਏ ਨੂੰਹ .....,

ਕੁਲਾਰਾ ਦੀ ਮਾਮੀ ਵਿਆਹ ਤੇ ਆਈ,
ਆਈ ਹੱਥ ਲਮਕਾਈ,
ਬਈ ਨਾ ਲੀੜਾ ਨਾ ਲੱਤਾ ਕੋਈ,
ਨਾ ਕੋਈ ਟੁੰਮ ਲਿਆਈ,
ਡਾਰ ਜੁਆਕਾ ਦੀ ਲੱਡੂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਲਿਆਈ,
ਡਾਰ ਜੁਆਕਾ .....

ਕੋਠੇ ਤੋਂ ਸਿੱਟਿਆ ਛੰਨਾ ਕੁੜੇ,
ਜੀਜੇ ਦੀ ਆਕੜ ਭੰਨਾ ਕੁੜੇ,
ਜੀਜੇ ਦੀ .....,

ਕੰਘੀ,ਮਾਏ ਮੇਰੀਏ,
ਮੈ ਬੁਢੜੇ ਨਾਲ ਮੰਗੀ ਮਾਏ ਮੇਰੀਏ,
ਮੈ ਬੁਢੜੇ .....

ਭੂਕਾਂ,ਮਾਏ ਮੇਰੀਏ,
ਮੈ ਬੁਢੜੇ ਨੂੰ ਫੂਕਾਂ ਮਾਏ ਮੇਰੀਏ,
ਮੈ ਬੁਢੜੇ .....

ਕੱਲ ਦਾ ਆਇਆ ਮੇਲ ਸੁਣੀਦਾ,
ਸੁਰਮਾ ਸਭ ਨੇ ਪਾਇਆ,
ਨੀ ਗਹਿਣੇ ਗੱਟੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੋਹਦੇ,

ਵਿਓਲਾ ਰੰਗ ਵਟਾਇਆ,
ਕੁੜੀ ਦੀ ਮਾਮੀ ਨੇ ਗਿੱਧਾ ਖੂਬ ਰਚਾਇਆ,
ਕੁੜੀ ਦੀ .....,

ਕੱਦੂ ਨੀ ਗੁਆਂਢਣੇ,
ਕੈਦ ਕਰਾ ਕੇ, ਛੱਡੂ ਨੀ ਗੁਆਂਢਣੇ,
ਕੈਦ .....,

ਕੱਦ ਸਰੂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵਰਗਾ,
ਤੁਰਦਾ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਕੇ,
ਨੀ ਬੜਾ ਮੋੜਿਆ ਨਹੀਓ ਮੁੜਦਾ,
ਵੇਖ ਲਿਆ ਸਮਝਾ ਕੇ,
ਸਹੀਉ ਨੀ ਮੈਨੂੰ ਰੱਖਣਾ ਪਿਆ,
ਮੁੰਡਾ ਗਲ ਦਾ ਤਬੀਤ ਬਣਾ ਕੇ,
ਸਹੀਉ ਨੀ .....,

ਕਾਹਦਾ ਕਰਦਾ ਗੁਮਾਨ,
ਹੱਥ ਅਕਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ,
ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਚ ਮੈ ਪਤਲੀ ਪਤੰਗ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਦੇਵਾ ਆਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੂਲੀ ਉੱਤੇ ਟੰਗ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਦੇਵਾ ਆਸ਼ਕਾ .....,

ਕਿਹੜੇ ਪਾਸਿਉ ਆਈ ਏ ਤੂੰ, ਫੁੱਲ ਵਾਗੂੰ ਟਹਿਕਦੀ,
ਪਲ ਵਿੱਚ ਰੂਪ ਵਟਾ ਆਈ ਏ,
ਨੀ ਕਿਹੜੇ ਗੱਭਰੂ ਨੂੰ ਨਾਗ ਲੜਾ ਆਈ ਏ,
ਨੀ ਕਿਹੜੇ .....

ਕੱਚ ਦੇ ਗਲਾਸ ਉੱਤੇ ਠੂਠੀ,
ਨੀ ਐਡੀ ਕਿ ਤੂੰ ਜੈਲਦਾਰਨੀ,
ਕਾਹਤੋਂ ਪਈ ਏ ਮੜਕ ਨਾਲ ਫੂਕੀ,
ਨੀ ਐਦੀ .....,

ਖ

ਖੁੰਢਾਂ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਮੁੰਡਾ, ਤਾਸ਼ ਪੱਤਾ ਖੇਡਦਾ,
ਬਾਜੀ ਗਿਆ ਹਾਰ, ਮੁੰਡਾ ਸੱਪ ਵਾਗੂੰ ਮੇਲਦਾ,
ਬਾਜੀ .....,

ਤਕੀਏ ਪੈਦੀ ਬਾਜੀ,ਵੇ ਤੂੰ ਬਾਜੀ ਕਿਓਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ,
ਤਕੀਏ .....,

ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਬਾਜੀ, ਨੀ ਮੈ ਤੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ,
ਤੂੰ ਹੀ .....,

ਖੁੰਢਾਂ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਮੁੰਡਾ, ਖੇਡਦਾ ਗੀਟੀਆਂ,

ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਮੁੰਡਾ, ਮਾਰਦਾ ਸੀਟੀਆਂ,
ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ .....,

ਖੱਟ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਚੱਕ ਨੀ ਮੇਲਣੇ,
ਦੇ ਲੱਡੂਆਂ ਦਾ ਹੱਕ ਨੀ ਮੇਲਣੇ,
ਦੇ ਲੱਡੂਆਂ .....,

ਖੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਲੈ ਕੇ ਨੀ ਧਾਰ ਚੋਣ ਗਈ ਸਾ,
ਖੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਗਲ ਘੁੱਟ ਤਾ,
ਨੀ ਮੈ ਕੱਟੇ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਛੜਾ ਜੇਠ ਕੁੱਟ ਤਾ,
ਨੀ ਮੈ ਕੱਟੇ .....,

ਖੱਟਾ ਪੋਣਾ ਲੈ ਕੇ ਨੀ ਮੈ ਸਾਗ ਲੈਣ ਗਈ ਸਾਂ,
ਉਥੇ ਪੋਣਾ ਟੰਗ ਆਈ ਆਂ,
ਨਿੱਕਾ ਦਿਓਰ ਨਾਨਕੀ ਮੰਗ ਆਈ ਆਂ,
ਨਿੱਕਾ .....,

ਖੱਟਾ ਪੋਣਾ ਲੈ ਕੇ ਨੀ ਮੈ ਸਾਗ ਲੈਣ ਗਈ ਸਾਂ,
ਉਥੇ ਪੋਣਾ ਲਾਹ ਲਿਆਹੀ ਆਂ,
ਨੀ ਸਹੇਲੀਓ ਦਿਉਰ ਵਿਆਹ ਲਿਆਈ ਆਂ,
ਨੀ ਸਹੇਲੀਓ.....,

ਖੂੰਹ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਗਈ ਸਾਂ,
ਡੋਲ ਭਰ ਲਿਆ ਸਾਰਾ,
ਨੀ ਤੁਰਦੀ ਦਾ ਲੱਕ ਝੂਟੇ ਖਾਦਾਂ,
ਪੈਲਾਂ ਪਾਵੇ ਗਰਾਰਾ,
ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਸਾਧੂ ਹੋਗੇ,
ਛੱਡ ਗਏ ਤਖਤਹਜਾਰਾ,
ਤੇਰੀਆਂ ਡੰਡੀਆਂ ਦਾ,
ਚੰਦ ਵਰਗਾ ਚਮਕਾਰਾ,
ਤੇਰੀਆਂ .....,

ਗ

ਗਿੱਧਾ ਗਿੱਧਾ ਕਰਦੀ ਮੇਲਣੇ,
ਗਿੱਧਾ ਪਉ ਵਥੇਰਾ,
ਨੀ ਅੱਖ ਚੱਕ ਕੇ ਝਾਕ ਸਾਹਮਣੇ,
ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਬਨੇਰਾ,
ਨੀ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਧੁੱਪ ਲੱਗਦੀ,
ਤਾਂਣ ਚਾਦਰਾ ਮੇਰਾ,
ਨੀ ਜੇ .....,

ਗਿੱਧਾ ਪਾਇਆ, ਮੇਲ ਸਦਾਇਆ,
ਹੋਗੀ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ,
ਹਾਕਾਂ ਘਰ ਵੱਜੀਆ,
ਛੱਡ ਮੁੰਡਿਆਂ ਫੁਲਕਾਰੀ,
ਜਕਾਂ ਘਰ .....,

ਗੋਰੀ ਗੋਰੀ ਗਾਂ, ਧੜੀ ਦਾ ਲੇਵਾ,
ਮਾਪੇ ਵੇ,ਕਰੁੱਤ ਦਾ ਮੇਵਾ,
ਮਾਪੇ ਵੇ .....,

ਗੋਲ ਮੋਲ ਮੈ ਟੋਏ ਪੱਟਦੀ,
ਨਿੱਤ ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਕੱਢਦੀ,
ਨੀ ਪਹਿਲਾ ਅੱਧੀਆ ਮੇਰੇ ਸਾਹਬ ਦਾ,
ਫਿਰ ਬੋਤਲਾਂ ਭਰਦੀ,
ਖੂਨਣ ਧਰਤੀ ਤੇ ਬੋਚ ਬੋਚ ਪੱਬ ਧਰਦੀ,
ਖੂਨਣ ਧਰਤੀ .....,

ਗਾਂਧੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ,ਪਾਣੀ ਲਾਉਦਾ ਏ ਤਮਾਕੂ ਨੂੰ,
ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਕਮਜਾਤ, ਵੇ ਕੀ ਆਖਾਂ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ,
ਮਾਂ ਤੇਰੀ .....,

ਗਾਉਣ ਜਾਣਦੀ,ਨੱਚਣ ਜਾਣਦੀ,

ਮੈ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤੋ ਹਾਰੀ,
ਨੀ ਉਧਰੇ ਰੁਮਾਲ ਹਿੱਲਿਆ,
ਮੇਰੀ ਇੱਧਰੇ ਹਿੱਲੀ ਫੁਲਕਾਰੀ,
ਨੀ ਉਧਰੇ .....,

ਗੱਡੇ ਭਰੇ ਲਾਹਣ ਦੇ,
ਗੱਡੀਰੇ ਭਰੇ ਲਾਹਣ ਦੇ,
ਹਾਏ ਨੀ ਸੱਸੇ ਹੋਣੀਏ,
ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਮੇਲੇ ਜਾਣ ਦੇ,
ਹਾਏ ਨੀ .....,

ਗੱਡੇ ਭਰੇ ਲਾਹਣ ਦੇ,
ਗੱਡੀਰੇ ਭਰੇ ਲਾਹਣ ਦੇ,
ਤੇਰੀ ਵੇ ਮਜਾਜ ਮੇਰੇ ਪੇਕੇ ਨਹੀਓ ਜਾਣਦੇ,
ਤੇਰੀ ਵੇ

ਗੋਰੀਆਂ ਬਾਂਹਾਂ ਚ ਮੇਰੇ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਚੂੜੀਆਂ,
ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੇ ਪੰਜੇਬ ਛਣਕੇ,
ਅੱਜ ਨੱਚਣਾ ਮੈ ਗਿੱਧੇ ਚ ਪਟੋਲਾ ਬਣ ਕੇ,
ਅੱਜ .....,

ਗੀਜੇ ਅੰਦਰ ਗੀਜਾ,
ਉਹਨੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਫੋਲਦਾ,
ਦਿੱਤੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੂੰ,
ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਲਦਾ,
ਗੁੱਝੀ ਲਾ ਲੀ ਯਾਰੀ,
ਨੀ ਬੁਲਾਇਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ,
ਗੁੱਝੀ ਲਾ.....,

ਗੱਭਰੂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸ਼ੈਲ ਸ਼ਬੀਲਾ,
ਕੋਲੇ ਦੀ ਲੰਘ ਗਿਆ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ,
ਨੀ ਉਹ ਲੈ ਗਿਆ ਕਾਲਜਾ ਰੁੱਗ ਭਰਕੇ,

ਨੀ ਓਹ .....,

ਗਿੱਧਾ ਪਾਇਆ ਵੀ ਵਥੇਰਾ,
ਨਾਲੇ ਗਾਇਆ ਵੀ ਵਥੇਰਾ,
ਹੁਣ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦੇ ਗੇੜਾ ਨੀ ਮੇਲਣੇ,
ਨੱਚ ਨੱਚ ਪੱਟ ਦੇ ਵੇਹੜਾ ਨੀ ਮੇਲਣੇ,
ਨੱਚ ਨੱਚ .....,

ਗਿੱਧਾ ਪਾਇਆ ,ਮੇਲ ਸਦਾਇਆ,
ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਝਾਂਜਰ ਛਣਕੇ,
ਨਾਨਕਿਆ ਛੱਜ ਭੰਨਿਆ,
ਛੱਜ ਭੰਨਿਆ ਤਾੜ ਤਾੜ ਕਰਕੇ,
ਨਾਨਕਿਆ .....,

ਗਿੱਧਾ ਵੀ ਪਾਇਆ,ਨਾਲੇ ਬੋਲੀਆਂ ਵੀ ਪਾਈਆ,
ਨੱਚ ਨੱਚ ਪੱਟਤਾ ਵੇਹੜਾ ਨੀ ਮੇਲਨੇ,

ਹੁਣ ਦਿਉ ਲੱਡੂਆ ਨੂੰ ਗੋੜਾ ਨੀ ਮੇਲਨੇ,
ਹੁਣ ਦਿਓ .....,

ਘ

ਘੁੰਡ ਦਾ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀ ਗੋਰੀਏ,
ਏਥੇ ਤੇਰੇ ਹਾਣੀ,
ਨੀ ਜਾਂ ਘੁੰਡ ਕੱਢਦੀ ਬਹੁੱਤੀ ਸੋਹਣੀ,
ਜਾਂ ਘੁੰਡ ਕੱਢਦੀ ਕਾਣੀ,
ਨੀ ਤੂੰ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗੇ ਸ਼ਕੀਨਣ,
ਘੁੰਡ ਚ ਅੱਖ ਪਛਾਣੀ,
ਖੁੱਲ ਕੇ ਨੱਚ ਲੈ ਨੀ,
ਬਣ ਜਾ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਰਾਣੀ,
ਖੁੱਲ ਕੇ .....,

ਘਰ ਨਾ ਬੇਹਦੀਆਂ,ਬਰ ਨਾ ਬੇਹਦੀਆਂ,
ਬਦਲੇ ਖੇਰੀਆਂ ਮਾਵਾਂ,
ਨੀ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ,
ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ,
ਦੇ ਕੇ ਚਾਰ ਕੁ ਲਾਵਾਂ,
ਏਸ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ, ਕਿਹੜੇ ਖੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਵਾਂ,
ਏਸ ਜਵਾਨੀ .....,

ਘਰੇ ਜਾ ਕੇ ਨਾ ਚੁੱਲੇ ਚ ਲੱਤ ਮਾਰੀ,
ਨੱਚਨਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਨੱਚ ਲੈ,
ਘਰੇ ਜਾ ਕੇ .....,

ਘੜਾ,ਘੜੇ ਪਰ ਮੱਘੀ ਵੇ ਜਾਲਮਾ,
ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਏ ਠੱਗੀ ਵੇ ਜਾਲਮਾ,
ਦਿਲ ਵਿੱਚ .....,

ਘੋੜਾ ਆਰ ਦਾ ਵੇ,
ਘੋੜਾ ਪਾਰ ਦਾ ਵੇ,
ਸਾਨੂੰ ਤੂੰਬਾ ਸੁਣਾ ਦੇ ਇੱਕ ਤਾਰ ਦਾ ਵੇ,
ਸਾਨੂੰ ਤੂੰਬਾ .....,

ਘੋੜਾ ਆਰ ਨੂੰ ਵੇ,
ਘੋੜਾ ਪਾਰ ਨੂੰ ਵੇ,
ਪੇਕੇ ਛੱਡੀਏ ਨਾ ਨਾਰ ਮੁਟਿਆਰ ਨੂੰ ਵੇ,
ਪੇਕੇ ਛੱਡੀਏ .....,

ਘੋੜਾ ਆਰ ਨੀ ਮਾਏ,
ਘੋੜਾ ਪਰ ਨੀ ਮਾਏ,
ਰਾੜਾਂ ਮੰਗੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ਨੀ ਮਾਏ,
ਰਾੜਾਂ ਮੰਗੇ .....,

ਘੋੜਾ ਆਰ ਨੀ ਧੀਏ,

ਘੋੜਾ ਪਰ ਨੀ ਧੀਏ,
ਮੱਥੇ ਮਾਰ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਲ ਨੀ ਧੀਏ,
ਮੱਥੇ .....,

ਘਰ ਨੇ ਜਿੰਨਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ,
ਖੇਤ ਜਿੰਨਾ ਦੇ ਨਿਆਈਆਂ,
ਗਿੱਧਾ ਪਾ ਚੱਲੀਆਂ, ਨਣਦਾਂ ਤੇ ਭਰਜਾਈਆਂ,
ਗਿੱਧਾ.....,

ਘੁੰਗਰੀਆਂ ਪਰਾਂਦੇ ਨੂੰ,
ਆਖ ਰਹੀ ਮੈ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ,
ਕਹਿ ਜਾਈ ਵੇ ਲਲਾਰੀ ਨੂੰ,
ਦੇ ਡੋਬਾ, ਦੇ ਡੋਬਾ ਫੁਲਕਾਰੀ ਨੂੰ,
ਦੇ ਡੋਬਾ .....,

ਚ

ਚਿੱਟੇ ਚਿੱਟੇ ਚੌਲਾ ਦੀਆਂ ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਿੰਨੀਆ,
ਪਹਿਲੀ ਪਿੰਨੀ ਜੇਠ ਦੀ ਨੀ,
ਪਾਣੀ ਵਗੇ ਪੁਲਾ ਦੇ ਹੇਠ ਦੀ ਨੀ,
ਪਾਣੀ ਵਗੇ.....,

ਚੰਨਾ ਵੇ ਚੰਨਾ,
ਤੇਰੀ ਰੋਟੀ ਮੈ ਬੰਨਾਂ,
ਸਿਰ ਤੇ ਦਹੀਂ ਦਾ ਛੰਨਾ,
ਵੇ ਅੱਗੇ ਖਾਲ ਦਾ ਬੰਨਾ,
ਪੁਲ ਬੰਨ ਵੈਰੀਆਂ,ਵੇ ਮੈ ਕਿੱਥੇ ਦੀ ਲੰਘਾ,
ਪੁਲ ਬੰਨ.....

ਚਾਂਦੀ ਚਾਂਦੀ ਚਾਂਦੀ,
ਧੀਏ ਨੀ ਪਸੰਦ ਕਰ ਲੈ,
ਗੱਡੀ ਭਰੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਦੀ,
ਧੀਏ ਨੀ ....

ਚਰਖੇ ਨੂੰ ਚੱਕ ਲੈ, ਤ੍ਰਿਝਣਾ ਚੋਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ,
ਭੱਜ ਲੈ ਜੇ ਭੱਜਿਆਂ ਜਾਂਵੇ,
ਨੀ ਰੇਸ਼ਮੀ ਗਰਾਰੇ ਵਾਲੀਏ,
ਜੱਟ ਬੱਕਰੇ ਬੁਲਾਉਦਾ ਆਵੇ,
ਨੀ ਰੇਸ਼ਮੀ .....,

ਚੁੱਲੇ ਪਕਾਵਾਂ ਰੋਟੀਆਂ,
ਕੋਈ ਹਾਰੇ ਧਰਦੀ ਦਾਲ,
ਸਾਰੀਆਂ ਖਾ ਗਿਆ ਰੋਟੀਆ,
ਤੇ ਸਾਰੀ ਪੀ ਗਿਆ ਦਾਲ,
ਵੇ ਤੈਨੂੰ ਹਾਈਆ ਹੋਜੇ,
ਭੁੱਖੇ ਤਾਂ ਮਰਗੇ ਮੇਰੇ ਲਾਲ,
ਵੇ ਤੈਨੂੰ.....,

ਚੁੱਲੇ ਪਕਾਵਾਂ ਰੋਟੀਆਂ,

ਕੋਈ ਹਾਰੇ ਧਰਦੀ ਦਾਲ,
ਸਾਰੀਆਂ ਖਾ ਗਿਆ ਰੋਟੀਆ,
ਤੇ ਸਾਰੀ ਪੀ ਗਿਆ ਦਾਲ,
ਵੇ ਜੈਤੋ ਦਾ ਕਿਲਾ ਦਿਖਾ ਦੂ,
ਜੇ ਕੱਢੀ ਮਾਂ ਦੀ ਗਾਲ,
ਵੇ ਜੈਤੋ .....,

ਛ

ਛੱਲਾ ਓਏ, ਛੱਲਾ ਗੋਲ ਘੇਰੇ ਦਾ,
ਰਾਂਝਾ ਓਏ, ਰਾਂਝਾ ਮੋਰ ਬਨੇਰੇ ਦਾ,
ਰਾਂਝਾ .....,

ਛੱਲਾ ਓਏ, ਛੱਲਾ ਗਲ ਦੀ ਗਾਨੀ ਆ,
ਰਾਂਝਾ ਓਏ, ਰਾਂਝਾ ਦਿਲ ਦਾ ਜਾਨੀ ਆ,
ਰਾਂਝਾ .....,

ਛੱਲਾ ਓਏ,ਛੱਲਾ ਮੇਰੀ ਚੀਚੀ ਦਾ,
ਰਾਂਝਾ ਓਏ,ਰਾਂਝਾ ਫੁੱਲ ਬਗੀਚੀ ਦਾ,
ਰਾਂਝਾ .....

ਛੱਲਾ ਓਏ,ਛੱਲਾ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦਾ,
ਰਾਂਝਾ ਓਏ ਰਾਂਝਾ ਪੁੱਤ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ,
ਰਾਂਝਾ ਓਏ .....

ਛੇਲੇ ਛੇਲੇ ਛੇਲੇ,
ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭਰਮ ਪਿਆ,
ਧੀਏ ਕੌਣ ਨੀ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੇ,
ਕੱਲੀ ਬਾਪੂ ਮੈ ਹੋਵਾਂ,
ਦੁੱਜੀ ਗੁੰਝ ਚਰਖੇ ਦੀ ਬੋਲੇ,
ਜਾਨ ਲਕੋ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਹੋ ਚਰਖੇ ਦੇ ਉਹਲੇ,

ਜਾਨ ਲਕੋ .....

ਛੇਲੇ ਛੇਲੇ ਛੇਲੇ,
ਇੰਨਾ ਨਾਨਕੀਆਂ ਦੀ ਰੜੇ ਭੰਬੀਰੀ ਬੋਲੇ,
ਇੰਨਾ ਨਾਨਕੀਆਂ .....

ਛੇਲੇ ਛੇਲੇ ਛੇਲੇ,
ਨੀ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਵੀਰੇ ਦੇ ਕੌਣ ਬਰਾਬਰ ਬੋਲੇ,
ਨੀ ਅੱਜ .....

ਛੰਨਾ ਭਰਿਆ ਦੁੱਧ ਦਾ,
ਇਹ ਡੋਲਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ,
ਹੋਰ ਭਰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ,
ਤੈਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ,
ਹੋਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ,
ਜੇ ਕਰਿਆ,ਕਰੂ ਤੇਰਾ ਭਾਈ,

ਪੱਖੀ ਨੂੰ ਲੌਣ ਲਵਾ ਦੇ ਵੇ,
ਬਾਲਮਾ ਰੁੱਤ ਗਰਮੀ ਦੀ ਆਈ,
ਪੱਖੀ ਨੂੰ .....

ਛੰਨਾ ਭਰਿਆ ਦੁੱਧ ਦਾ,
ਇਹ ਡੋਲਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ,
ਹੋਰ ਭਰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ,
ਤੈਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ,
ਹੋਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ,
ਜੇ ਕਰਿਆ,ਕਰੂ ਤੇਰਾ ਮਾਮਾ,
ਏਥੇ ਮੇਰੀ ਨੱਥ ਡਿੱਗ ਪਈ,
ਨਿਉ ਕੇ ਚੱਕੀ ਜਵਾਨਾ,
ਏਥੇ ਮੇਰੀ .....

ਛੰਨਾ,ਛੰਨੇ ਵਿੱਚ ਚੂਰੀ ਕੁੱਟਾਂਗੇ,
ਲੈ ਲਾ ਨੰਬਰਦਾਰੀ,

ਆਪਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਟਾਰੀ,
ਲੈ ਲਾ .....,

ਛੈਣੇ ਛੈਣੇ ਛੈਣੇ,
ਵਿਦਿਆ ਪੜਾ ਦੇ ਬਾਬਲਾ,
ਭਾਵੇਂ ਦੇਈ ਨਾ ਦਾਜ ਵਿੱਚ ਗਹਿਣੇ,
ਵਿਦਿਆ ਪੜਾ .....

ਛਡਾ ਛੜੇ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਦਿਲਾਸਾ,
ਮੌਜ ਭਰਾਵੇ ਰਹਿੰਦੀ,
ਦੇ ਡੱਕਿਆ ਨਾਲ ਅੱਗ ਬਲ ਪੈਦੀ,
ਰੋਟੀ ਸੇਕ ਨਾਲ ਲੈਦੀ,
ਇਕ ਦੁੱਖ ਲੈ ਬੈਠਦਾ,
ਝਾਕ ਰੰਨਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ,
ਇਕ ਦੁੱਖ .....

ਛੜਿਆਂ ਦੇ ਛੜਿਆਂ ਦੇ ਦੋ ਦੋ ਚੱਕੀਆਂ,
ਨੀ ਕੋਈ ਡਰਦੀ ਪੀਹਣ ਨਾ ਜਾਵੇ,
ਛੜੇ ਦੀ ਤਾਂ ਅੱਖ ਤੇ ਭਰਿੰਡ ਲੜ ਜੇ,
ਨੀ ਸਾਡੀ ਕੰਧ ਤੋਂ ਝਾਤੀਆਂ ਮਾਰੇ,
ਛੜਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਅੱਗ ਨਾ,
ਨਾ ਘੜੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ,
ਨਾ ਕੋਈ ਦਿਸਦੀ ਏ ਬਹੂ ਰਾਣੀ,
ਜਿਹੜੀ ਧਰੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ਕੁੜੇ,
ਬੂਹ ਛੜਿਆਂ ਦਾ,ਛੜਿਆਂ ਦਾ ਮਦੜਾ ਹਾਲ ਕੁੜੇ,
ਬੂਹ ਛੜਿਆਂ .....,

ਛੜਾ ਛੜਾ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ ਨੀ,
ਵੇਖ ਛੜੇ ਨਾ ਲਾ ਕੇ,
ਨੀ ਪਹਿਲਾ ਛੜਾ ਤੇਰੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਜ਼ੁ,
ਰੱਖੂ ਇਉਂ ਚਮਕਾ ਕੇ,

ਨੀ ਫੇਰ ਛੜਾ ਰਗੜੂ ਚਟਨੀ,
ਖੱਟੀ ਅੰਬੀ ਪਾ ਕੇ,
ਨੀ ਬਹਿ ਜਾ ਪੀੜੇ ਤੇ,
ਰੇਵ ਪੰਜਾਮੀ ਪਾ ਕੇ,
ਨੀ ਬਹਿ ਜਾ.....,

ਛੋਲੇ, ਪਾਵਾਂ ਭੜੋਲੇ,
ਚਿੱਤ ਚੰਦਰੀ ਦਾ ਡੋਲਦਾ,
ਮਰਾ ਕਿ ਮਰ ਕੇ ਜੀਵਾਂ,
ਰਾਂਝਾ ਮੁੱਖੇ ਨਹੀਓ ਬੋਲਦਾ,
ਮਰਾ ਕਿ .....

ਛੰਨੇ ਉੱਤੇ ਛੰਨਾ,
ਛੰਨਾ ਭਰਿਆ ਜਵੈਣ ਦਾ,
ਵੇਖ ਲੈ ਸ਼ਕੀਨਾ, ਗਿੱਧਾ ਜੱਟੀ ਮਲਵੈਣ ਦਾ,
ਵੇਖ ਲੈ .....,

ਜ

ਜੇ ਜੱਟੀਏ ਜੱਟ ਕੁੱਟਣਾ ਹੋਵੇ,
ਕੁੱਟੀਏ ਕੰਧੋਲੀ ਉਹਲੇ,
ਨੀ ਪਹਿਲਾ ਜੱਟ ਤੋਂ ਮੱਕੀ ਪਿਹਾਈਏ,
ਫਿਰ ਪਿਹਾਈਏ ਛੇਲੇ,
ਜੱਟੀਏ ਦੇ ਦਵਕਾ ਜੱਟ ਨਾ ਬਰਾਬਰ ਬੋਲੇ,
ਜੱਟੀਏ ਦੇ .....

ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਸਾਧੂ ਹੋ ਗੇ,
ਸਿਰ ਪਰ ਜੱਟਾਂ ਰਖਾਈਆਂ,
ਬਈ ਬਗਲੀਆਂ ਫੜ ਕੇ ਮੰਗਣ ਤੁਰ ਪੇ
ਖੈਰ ਨਾ ਪਾਉਦੀਆਂ ਮਾਈਆਂ,

ਸੱਥ ਵਿੱਚ ਬੈਹ ਕੇ ਬੀਨ ਬਜਾਉਦੇ,
ਚੁਟਕੀ ਚੁਟਕੀ ਲਿਆਈਆਂ,
ਆਹ ਲੈ ਫੜ ਮਿੱਤਰਾਂ,ਬੰਗਾ ਮੇਚ ਨਾ ਆਈਆਂ,
ਆਹ ਲੈ .....

ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਕੰਨਾ ਵਿੱਚ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਂ,
ਮੁਦਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇਰਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸਦਾ,
ਵੇ ਮੈ ਜਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦੇਖਾਂ,ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਦਿਸਦਾ,
ਵੇ ਮੈ ਜਿਹੜੇ .....

ਜਦੋਂ ਜਵਾਨੀ ਚੱਲੀ ਸੀ ਵੇ ਜਾਲਮਾ,
ਤੂੰ ਘੁੰਗਰੂ ਮੈ ਟੱਲੀ ਸੀ ਵੇ ਜਾਲਮਾ,
ਤੂੰ ਘੁੰਗਰੂ .....

ਜਦੋਂ ਜਵਾਨੀ ਜੋਰ ਸੀ ਵੇ ਜਾਲਮਾ,
ਤੂੰ ਪਤੰਗ ਮੈ ਡੋਰ ਸੀ ਵੇ ਜਾਲਮਾ,

ਤੂੰ ਪਤੰਗ .....

ਜਦੋ ਜਵਾਨੀ ਜੋਰ ਸੀ ਵੇ ਜਾਲਮਾ,
ਵੰਝਲੀ ਵਰਗਾ ਬੋਲ ਸੀ ਵੇ ਜਾਲਮਾ,
ਵੰਝਲੀ .....,

ਜੇਠ ਜਠਾਣੀ ਮਿੱਟੀ ਲਾਉਦੇ,
ਮੈ ਭਰਦੀ ਸੀ ਪਾਣੀ,
ਨੀ ਮੇਰੀ ਹਾਅ ਲੱਗ ਗਈ,
ਸਿੱਖਰੇ ਡਿੱਗੀ ਜਠਾਣੀ,
ਨੀ ਮੇਰੀ .....

ਜੇਠ ਜਠਾਣੀ ਮਿੱਟੀ ਲਾਉਦੇ,
ਮੈ ਢੋਦੀ ਸੀ ਗਾਰਾ,
ਜੇ ਮੇਰੀ ਹਾਅ ਲੱਗ ਗਈ,
ਸਿੱਖਰੇ ਡਿੱਗੂ ਚੁਬਾਰਾ,

ਜੇ ਮੇਰੀ .....

ਜੇਠ ਜੇਠਾਣੀ ਚਾਹ ਸੀ ਪੀਂਦੇ,
ਪੀਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਲੜਪੇ,
ਨੀ ਫਿਰ ਕੌਲੀ ਗਲਾਸ ਖੜਕੇ,
ਨੀ ਫਿਰ .....

ਜੇ ਕੁੜੀਓ ਥੋਡਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,
ਤੜਕੇ ਉਠ ਕੇ ਨਹਾਇਆ ਕਰੋ,
ਨੀ ਬਿਓਟੀ ਪਾਰਲਰ ਜਾ ਕੇ,
ਪਾਉਡਰ ਕਰੀਮਾਂ ਲਾਇਆ ਕਰੋ,
ਨੀ ਬਿਓਟੀ .....,

ਜੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨੱਚਦੀ ਦੇਖਣਾ,
ਗੜਵਾ ਲੈ ਦੇ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਵੇ,
ਲੱਕ ਹਿਲੇ ਮਜਾਜਣ ਜਾਂਦੀ ਦਾ,

ਲੱਕ .....,

ਅਸਾਂ ਕੁੜੀਏ ਨਾ ਤੇਰੀ ਤੋਰ ਨੀ ਦੇਖਣੀ,
ਅੱਗ ਲਾਉਣਾ ਗੜਵਾ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਨੀ,
ਲੱਕ ਟੁੱਟ ਜੂ ਹੁਲਾਰੇ ਖਾਂਦੀ ਦਾ ਨੀ,
ਲੱਕ .....,

ਜੇ ਮੈ ਹੋਵਾਂ ਮੱਲਣੀ,ਮੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਘੋਲ ਕਰਾਂ,
ਜੇ ਮੈ .....,

ਜੇ ਮਾਮੀ ਤੂੰ ਨੱਚਣ ਨੀ ਜਾਣਦੀ,
ਏਥੇ ਕਾਸ ਨੂੰ ਆਈ,
ਨੀ ਭਰਿਆਂ ਪਤੀਲਾ ਪੀ ਰੀ ਦਾਲ ਦਾ,
ਰੋਟੀਆਂ ਦੀ ਥਈ ਮੁਕਾਈ,
ਨੀ ਜਾ ਕੇ ਆਖੇਰੀ,ਛੱਕਾ ਪੂਰ ਕੇ ਆਈ,
ਨੀ ਜਾ ਕੇ .....,

ਜਾ ਕੇ ਸੁਨਿਆਰੇ ਕੋਲੋਂ ਟਿੱਕਾ ਮੈਂ ਘੜਾਓਦੀ ਆਂ,
ਲਾਉਦੀ ਆਂ ਮੈਂ ਸਿਰ ਵਿਚਲੇ ਚੀਰ ਬੀਬੀ ਨਣਦੇ,
ਸਾਡੇ ਨਾ ਪਸੰਦ ਤੇਰਾ ਵੀਰ ਬੀਬੀ ਨਣਦੇ,
ਸਾਡੇ ਨਾ .....,

ਜੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਨੱਚਦੀ ਵੇਖਣਾ,
ਬਾਂਕਾ ਲਿਆ ਦੇ ਭੈਣ ਦੀ ਆਂ,
ਵੇ ਅੱਡੀ ਵੱਜੇ ਤੇ ਧਮਕਾਂ ਪੈਣ ਗੀ ਆਂ,
ਵੇ ਅੱਡੀ .....,

ਜੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਨੱਚਦੀ ਵੇਖਣਾ,
ਸੂਟ ਸਮਾ ਦੇ ਫਿੱਟ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਵੇ ਮੇਰੀ ਨੱਚਦੀ ਦੀ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਵੇ ਮੇਰੀ .....,

ਜੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਨੱਚਦੀ ਵੇਖਣਾ,
ਸੂਟ ਸਮਾ ਦੇ ਟਾਇਟ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਵੇ ਮੈ ਤੇਰੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਲਾਇਟ ਮੁੰਡਿਆ,
ਵੇ ਮੈ .....,

ਜੇ ਜੀਜਾ ਸਾਡੇ ਵੰਗਾਂ ਵੇ ਚੜਾਉਨੀਆਂ,
ਵੰਗਾਂ ਚੜਾ ਦੇ ਕਾਲੀਆਂ ਵੇ,
ਅਸੀਂ ਅਸਲ ਮਲੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਲੀਆਂ ਵੇ,
ਅਸੀਂ ਅਸਲ .....,

ਜੀਜਾ ਮੇਰਾ ਭਤੀਜਾ,
ਪੈਸੇ ਦਿੰਦਾ ਨੀ ਵੰਗਾਂ ਨੂੰ,
ਜੀਜਾ ਮੇਰਾ .....,

ਜੀਜਾ ਲੱਕ ਨੂੰ ਖੁਰਕਦਾ ਆਵੇ,
ਮੇਰੇ ਭਾਦਾ ਪੈਸੇ ਵਾਰਦਾ,

ਜੀਜਾ ਲੱਕ .....,

ਜੀਜਾ ਵਾਰ ਦੇ ਦੁਆਨੀ ਖੋਟੀ,
ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਤੇਰੀ ਸਾਲੀ ਨੱਚਦੀ,
ਜੀਜਾ ਵਾਰ .....,

ਜੀਜਾ ਸਾਲੀ ਤਾਸ਼ ਖੇਡਦੇ,
ਸਾਲੀ ਗਈ ਜਿੱਤ ਵੇ ਜੀਜਾ,
ਨਹਿਲੇ ਤੇ ਦਹਿਲਾ ਸਿੱਟ ਵੇ ਜੀਜਾ,
ਨਹਿਲੇ .....,

ਤਾਸ਼ ਖੇਡਣਾ ਸਿੱਖ ਵੇ ਜੀਜਾ,
ਤਾਸ਼ .....,

ਜੇ ਮੁੰਡਿਆ ਮੈਨੂੰ ਨੱਚਦੀ ਦੇਖਣਾ
ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕਲੀ ਕਰਾਦੇ,

ਨੱਚੂਗੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ,
ਵੇ ਜਾ ਝਾਂਜਰ ਕੀਤੇ ਲਿਆ ਦੇ,
ਨੱਚੂਗੀ .....,

ਜੇ ਮੁੰਡਿਆ ਵੇ ਮੈਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਜਾਣਾ,
ਮਾਂ ਦਾ ਦਰ ਤੂੰ ਚੱਕ ਮੁੰਡਿਆ,
ਵੇ ਮੈਨੂੰ ਰੇਸ਼ਮੀ ਰੁਮਾਲ ਵਾਗੂੰ ਰੱਖ ਮੁੰਡਿਆ,
ਵੇ ਮੈਨੂੰ .....,

ਜਾਗੋ ਕੱਢਣੀ ਮਾਮੀਏ ਛੱਡ ਨਖਰਾ,
ਦੱਸ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ, ਮੇਰਾ ਤੇਰਾ ਕਿ ਝਗੜਾ,
ਦੱਸ ਤੇਰਾ .....,

ਜਦ ਘਰ ਜਨਮੀ ਧੀ ਵੇ ਨਰੰਜਣਾ,
ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਏ ਜੀ ਵੇ ਨਰੰਜਣਾ,

ਸੋਚੀਂ .....,

ਜੋਗੀ ਆ ਨੀ ਗਿਆ,

ਫੇਰਾ ਪਾ ਨੀ ਗਿਆ,

ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੀਅਰ ਨਾਗ,ਲੜਾ ਨੀ ਗਿਆ,

ਕੋਈ .....,

ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਮੁੰਦਰਾਂ,

ਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇਰਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸਦਾ,

ਵੇ ਮੈ ਜਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦੇਖਾ ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਦਿਸਦਾ,

ਵੇ ਮੈ .....,

ਜੇ ਤੂੰ ਸੁਨਿਆਰੇ ਕੋਲੋਂ ਨੱਤੀਆਂ ਕਰਾਉਨੀਆਂ,

ਮੈਨੂੰ ਕਰਵਾ ਦੇ ਗੁੱਟ ਮੁੰਡਿਆਂ,

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਾਣਗੇ ਮੁਲਾਜੇ ਟੁੱਟ ਮੁੰਡਿਆਂ,

ਨਹੀਂ ਤਾਂ .....,

ਜੇ ਤੂੰ ਸੁਨਿਆਰੇ ਕੋਲੋ ਨੱਤੀਆਂ ਕਰਾਉਨੀਆਂ,
ਮੈਨੂੰ ਕਰਵਾ ਦੇ ਛੱਲਾ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਨਹੀ ਤਾਂ ਰੋਵੇਂਗਾ ਸਿਆਲ ਵਿੱਚ ਕੱਲਾ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਨਹੀ ਤਾਂ .....,

ਜੇ ਤੂੰ ਸੁਨਿਆਰੇ ਕੋਲੋ ਨੱਤੀਆਂ ਕਰਾਉਨੀਆਂ,
ਮੈਨੂੰ ਕਰਵਾ ਦੇ ਛੱਲੇ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਭਾਵੇਂ ਲਾ ਬੱਠਲਾਂ ਨੂੰ ਥੱਲੇ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਭਾਵੇਂ ਲਾ .....,

ਜੇ ਤੂੰ ਸੁਨਿਆਰੇ ਕੋਲੋ ਨੱਤੀਆਂ ਕਰਾਉਨੀਆਂ,
ਮੈਨੂੰ ਕਰਵਾ ਦੇ ਸੱਗੀ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਵੇ ਤੇਰੇ ਮਗਰ ਫਿਰੁੱਗੀ ਭੱਜੀ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਵੇ ਤੇਰੇ .....,

ਜਾ ਵੇ ਢੋਲਣਾ,ਮੈ ਨੀ ਬੋਲਣਾ,
ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਬੱਸ,
ਵੇ ਰਾਤੀ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ,ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ ਸੀ ਦੱਸ,
ਵੇ ਰਾਤੀ .....,

ਜੱਟੀ ਕੋਟਕਪੂਰੇ ਦੀ,ਤੇ ਬਾਹਮਣ ਅੰਮਿਰਤਸਰ ਦਾ,
ਜੱਟੀ ਪਕਾਵੇ ਰੋਟੀਆਂ ਤੇ ਬਾਹਮਣ ਪੇੜੇ ਕਰਦਾ,
ਉਧਰੋ ਆ ਗਿਆ ਦਿਉਰ ਜੱਟੀ ਦਾ,ਸੰਲਗ ਹੱਥਾਂ ਚ ਫੜਦਾ,
ਵੇ ਨਾ ਮਾਰੀ ਨਾ ਮਾਰੀ ਦਿਓਰਾ,ਬਾਹਮਣ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ,
ਵੇ ਕੱਚੀਆਂ ਕੈਲਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਕਰਦਾ,
ਵੇ ਕੱਚੀਆਂ .....,

ਜਿੱਥੇ ਜੈ ਕੁਰੇ ਤੂੰ ਬਹਿ ਜਾਵੇ,
ਹੋਜੇ ਚਾਨਣ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ,
ਨੀ ਸਾਲ ਸੋਲਵਾਂ ਚੜੀ ਜਵਾਨੀ,
ਬਸ ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਤੇਰੇ,

ਨੀ ਮਹਿ ਏਦੇ ਨੂੰ ਘੱਲੇ ਸੁਨੇਹਾ,
ਲੈ ਜੇ ਏਹਨੂੰ ਆ ਕੇ,
ਜੇ ਇਹ ਮੁਕਰ ਗਈ,
ਮਰਜੁਗਾ ਗੂੜ ਖਾ ਕੇ,
ਜੇ ਇਹ .....,

ਜਾਂ ਤੂੰ ਦਿਉਰਾਂ ਅੱਡ ਵੇ ਹੋਜਾ,
ਨਹੀ ਤਾਂ ਕੱਢ ਲਾ ਕੰਧ ਵੇ,
ਮੈ ਬੁਰੀ ਕਰੁੰਗੀ,ਆਕੜ ਕੇ ਨਾ ਲੰਘ ਵੇ,
ਮੈ ਬੁਰੀ .....,

ੜ

ਝਿਉਰਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਤੇਰੀ ਲੱਗੀ ਵੇ ਦੋਸਤੀ,
ਆਉਦਾ ਜਾਂਦਾ ਚੱਬ ਦਾਣੇ,

ਵੇ ਬਸ਼ਰਮਾ ਤੈਨੂੰ ਜੱਗ ਜਾਣੇ,
ਵੇ ਬਸ਼ਰਮਾ .....

ਝਿਉਰਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਤੇਰੀ ਲੱਗੀ ਵੇ ਦੋਸਤੀ,
ਆਉਦਾ ਜਾਂਦਾ ਚੱਬ ਛੱਲੀਆਂ,
ਵੇ ਬਸ਼ਰਮਾ ਤੈਨੂੰ ਛੱਡ ਚੱਲੀਆਂ,
ਵੇ ਬਸ਼ਰਮਾ .....

ਝਾਂਵਾ ਝਾਂਵਾ ਝਾਂਵਾ,
ਉਡੀਕਾ ਵੀਰ ਦੀਆਂ,
ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਜਾਗ ਨਾ ਲਾਵਾ,
ਉਡੀਕਾ ਵੀਰ .....

ਝਾਂਵਾ ਝਾਂਵਾ ਝਾਂਵਾ,
ਖੂੰਹ ਵਿੱਚ ਕੋਇਲ ਪਈ,
ਚੁੱਕ ਲੈ ਕਾਲਿਆਂ ਕਾਂਵਾ,

ਖੂੰਹ ਵਿੱਚ,

ਝਾਂਵਾ ਝਾਂਵਾ ਝਾਂਵਾ,
ਬਹਿ ਕੇ ਪਟੜੇ ਤੇ,
ਵੈਣ ਬੁੜੇ ਦੇ ਪਾਂਵਾ,
ਬਹਿ ਕੇ .....

ਝੋਨੇ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡੀ ਨਾ ਵਿਆਹੀ ਮੇਰੇ ਬਾਬਲਾ,
ਉਹ ਤਾਂ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਗੁਛੀਆਂ ਫੜਾ ਦੇਣਗੇ,
ਸਾਨੂੰ ਝੋਨਾ ਲਾਉਣ ਲਾ ਦੇਣਗੇ,
ਸਾਨੂੰ ਝੋਨਾ .....,

ਟ

ਟੁੱਟੀ ਮੰਜੀ ਬਾਣ ਪੁਰਾਣਾ,
ਵਿੱਚਦੀ ਦਿਹਦੇ ਤਾਰੇ,

ਨੌਕਰ ਨਾ ਜਾਈ ਵੇ,
ਨੌਕਰ ਜਾਣ ਕੁਆਰੇ,
ਨੌਕਰ ਨਾ .....

ਟੁੱਟੀ ਮੰਜੀ ਬਾਣ ਪੁਰਾਣਾ,
ਵਿੱਚਦੀ ਦਿਹਦੇ ਤਾਰੇ,
ਕੁਤਰਾ ਕਰਦੇ ਨੂੰ, ਤੇਲਣ ਅੱਖੀਆਂ ਮਾਰੇ,
ਕੁਤਰਾ .....

ਟੁੱਟੀ ਮੰਜੀ ਬਾਣ ਪੁਰਾਣਾ,
ਵਿੱਚਦੀ ਦਿਹਦੇ ਤਾਰੇ,
ਕੁਤਰਾ ਮੈ ਕਰਲੂ,ਤੂੰ ਜਾ ਤੇਲਣ ਦੇ ਨਾਲੇ,
ਕੁਤਰਾ .....

ਟੁੱਟੀ ਮੰਜੀ ਬਾਣ ਪੁਰਾਣਾ,

ਵਿੱਚਦੀ ਦਿਹਦੇ ਤਾਰੇ,
ਵੇ ਤੂੰ ਕਿੱਧਰ ਗਿਆ,
ਜੇਠ ਸੈਨਤਾਂ ਮਾਰੇ,
ਵੇ ਤੂੰ .....,

ਟੁੱਟੀ ਮੰਜੀ ਬਾਣ ਪੁਰਾਣਾ,
ਵਿੱਚਦੀ ਦਿਹਦੇ ਤਾਰੇ,
ਨੀ ਮੈ ਅੰਦਰ ਪਿਆ,
ਤੂੰ ਸਹਿ ਲੈ ਮੇਰੀਏ ਨਾਰੇ,
ਨੀ ਮੈ .....,

ਟੁੱਟੀ ਮੰਜੀ ਜੇਠ ਦੇ,
ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਪੈਰ ਧਰਿਆ, ਨੀ ਮਾਂ ਮੇਰੇ ਏਥੇ,
ਏਥੇ ਹੀ ਠੂੰਹਾਂ ਲੜਿਆਂ, ਨੀ ਮਾਂ ਮੇਰੇ .....

ਟੱਲ,
ਬੁੜੀ ਨੂੰ ਭੌਂਕਣ ਦੇ, ਮੇਲਾ ਦੇਖਣ ਚੱਲ,
ਬੁੜੀ ਨੂੰ .....

ਟੱਲੀ,
ਨੀ ਮਾਂ ਦੀ ਕਮਲੀ ਸੌਹਰੇ ਚੱਲੀ,
ਨੀ ਮਾਂ .....,

ਟੱਲੀਆਂ ਟੱਲੀਆਂ ਟੱਲੀਆਂ,
ਸਾਨੂੰ ਦੇਖ ਲੋ ਭੈਣੇ,
ਅਸੀਂ ਨੱਚ ਚੱਲੀਆਂ,
ਸਾਨੂੰ .....,

ਠ

ਠੰਡੇ ਨੀ ਪੈੜੇ ਵਾਲੀਏ,
ਤੂੰ ਝੱਟ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਆਈ,
ਠੰਡੇ ਨੀ .....,

ਠੰਡੀ ਬੋਹੜ ਦੀ ਛਾਵੇ,ਨੀ ਮੈ ਚਰਖਾ ਡਾਹ ਲਿਆ,
ਬਾਹਰੇ ਆਈ ਸੱਸ,ਨੀ ਉਹਨੇ ਆਢਾ ਲਾ ਲਿਆ,
ਨੀ ਜਦ ਮੈ ਗੱਲ ਮਾਹੀ ਨੂੰ ਦੱਸੀ,
ਨੀ ਉਹਨੇ ਭੰਨਤੀ ਮੇਰੀ ਵੱਖੀ,
ਨੀ ਓਹਨੇ .....,

ਡ

ਡੋਲ,
ਬਣਾ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਈ ਵੇ,

ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰਾ ਬੋਲ,
ਬਣਾ ਵਿੱਚ .....,

ਡੱਬੀ,
ਬਣਾ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ,
ਤੂੰ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਲੱਭੀ,
ਬਣਾ ਵਿੱਚ .....,

ਡੰਡੀਆਂ ਕਰਾਦੇ ਹਾਣੀਆਂ,
ਵੇ ਮੈ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਜਾਣਾ,
ਡੰਡੀਆਂ ਕਰਾਦੇ .....,

ਡਾਅ ਚਰਖਾ ਮੈ ਕੱਤਣ ਲੱਗੀ,
ਪੂਣੀ ਲੈ ਗਿਆ ਕਾਂ,
ਵੇ ਕਾਵਾਂ ਕਾਵਾਂ ਪੂਣੀ ਦੇ ਜਾ,
ਲੈ ਕੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਂ,

ਪੂਣੀ ਦੇ ਜਾ ਵੇ,
ਮੈ ਬੁਲਬੁਲ ਤੂੰ ਕਾਂ,
ਪੂਣੀ .....,

ਡੋਈ ਕੁੜੀਓ,
ਨੀ ਮੈ ਉਤਲੇ ਚੁਬਾਰੇ ਅੱਡ ਹੋਈ ਕੁੜੀਓ,
ਨੀ ਮੈ .....,

ਤ

ਤੇਰੇ ਜਿਹੇ ਨੂੰ ਵੇ ਮੈ ਟਿੱਚ ਨਾ ਜਾਣਦੀ,
ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਨਾ ਕੋਈ ਮੇਚ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਤੇਨੂੰ ਮੋਗੇ ਦੀ ਮੰਡੀ ਚ ਆਵਾ ਵੇਚ ਮੁੰਡਿਆਂ,
ਤੇਨੂੰ ਮੋਗੇ .....,

ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਲੱਗੀ ਨੂੰ ਜਹਾਨ ਸਾਰਾ ਜਾਣਦਾ,
ਐਵੇ ਫਿਰੇ ਵੇ ਤੰਬੂ ਕਾਗਜਾਂ ਦੇ ਤਾਣਦਾ,
ਐਵੇ ਫਿਰੇ .....,

ਤੇਰੇ ਮਾਰਾ ਚੜਿਆ ਕਿੱਕਰ ਤੇ,
ਤੂੰ ਦਾਤਣ ਨਾ ਕੀਤੀ,
ਨੀ ਪਾਸਾ ਵੱਟ ਕੇ ਲੰਘ ਗਈ ਕੋਲ ਦੀ,
ਸਾਡੀ ਸੀ ਘੁੱਟ ਪੀਤੀ,
ਲਾ ਕੇ ਤੋੜ ਗਈ,ਯਾਰਾ ਨਾਲ ਪਰੀਤੀ,
ਲਾ ਕੇ .....,

ਤੇਰੇ ਮਾਰਾ ਚੜਿਆ ਕਿੱਕਰ ਤੇ,
ਤੂੰ ਦਾਤਣ ਨਾ ਕੀਤੀ,
ਨੀ ਪਾਸਾ ਵੱਟ ਕੇ ਲੰਘ ਗਈ ਕੋਲ ਦੀ,
ਸਾਡੀ ਸੀ ਘੁੱਟ ਪੀਤੀ,
ਨੀ ਤੈ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਨਾ, ਜੱਗੋ ਤੇਰਵੀਂ ਕੀਤੀ,

ਨੀ ਤੈ .....,

ਤਰ ਵੇ ਤਰ ਵੇ ਤਰ ਵੇ,
ਮੇਰਾ ਮਾਝੇ ਸਾਕ ਨਾ ਕਰ ਵੇ,
ਮਾਝੇ ਦੇ ਜੱਟ ਬੁਰੇ ਸੁਣੀਦੇ,
ਉਠਾਂ ਨੂੰ ਪਾਉਦੇ ਖਲ ਵੇ,
ਖਲ ਤਾਂ ਮੈਥੋ ਕੁੱਟੀ ਨਾ ਜਾਵੇ,
ਗੁੱਤੋਂ ਲੈਦੇ ਫੜ ਵੇ,
ਮੇਰਾ ਉੱਡੇ ਡੇਰੀਆਂ,
ਮਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਘਰ ਵੇ,
ਮੇਰਾ ਉੱਡੇ.....,

ਤਾਰਾਂ ਤਾਰਾਂ ਤਾਰਾਂ ਨੀ,
ਚੁੱਪ ਚੁੱਪ ਕਿਉ ਫਿਰਨ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੀ,
ਚੁੱਪ ਚੁੱਪ .....,

ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਬੜੀ ਕੁਪੱਤੀ,
ਸਾਨੂੰ ਪਾਉਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ਜੁੱਤੀ,
ਮੈਂ ਵੀ ਜੁੱਤੀ ਪਾਉਨੀ ਆ,
ਮੁੰਡਿਆਂ ਰਾਜੀ ਰਹਿ ਜਾ ਗੁੱਸੇ,
ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਬੜਕਾਉਨੀ ਆ,
ਮੁੰਡਿਆਂ ਰਾਜੀ .....,

ਤਿੱਖਾ ਨੱਕ ਲਹੋਰੀ ਕੋਕਾ,
ਝੁਮਕੇ ਲੈਣ ਹੁਲਾਰੇ,
ਨੱਚਦੀ ਮੇਲਣ ਦੇ,
ਪੈਦੇ ਨੇ ਚਮਕਾਰੇ,
ਨੱਚਦੀ .....,

ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਮੇਰੀ ਤਿੰਨ ਪਾ ਮੱਖਣੀ,
ਖਾ ਗਿਆ ਟੁੱਕ ਤੇ ਧਰ ਕੇ,
ਨੀ ਲੋਕੀ ਆਖਣ ਮਾੜਾ ਮਾੜਾ,

ਮੈ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਮਰ ਕੇ,
ਫੁੱਲ ਵੇ ਗੁਲਾਬ ਦਿਆ,
ਆਜਾ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਤਰ ਕੇ,
ਫੁੱਲ ਵੇ .....,

ਤੱਤਾ ਪਾਣੀ ਕਰਦੇ ਗੋਰੀਏ,
ਧਰ ਦੇ ਬਾਲਟੀ ਭਰ ਕੇ,
ਅਟਣ ਬਟਨ ਦਾ ਸਾਬਣ ਧਰ ਦੇ,
ਧਰ ਦੇ ਤੇਲ ਦੀ ਸ਼ੀਸ਼ੀ,
ਨੀ ਹੁਣ ਤੂੰ ਹੋ ਤੱਕੜੀ,
ਦਾਰੂ ਭੌਰ ਨੇ ਪੀਤੀ,
ਨੀ ਹੁਣ .....,

ਤੇਲੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਚੋਰੀ ਹੋ ਗਈ,
ਚੋਰੀ ਹੋ ਗਈ ਰੂੰ,
ਵੇ ਜਾਏ ਵੱਢੀ ਦਿਆ,

ਵਿੱਚੇ ਸੁਣੀਦਾ ਤੂੰ,
ਵੇ ਜਾਏ .....,

ਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨੱਚੀ ਜੱਟੀ,
ਨੱਚੀ ਲਲਕਾਰ ਕੇ,
ਚੜਦੀ ਜਵਾਨੀ,ਨੱਚੀ ਅੱਡੀ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ,
ਚੜਦੀ .....,

ਤੋੜਣ ਗਈ ਸਾ ਫਲੀਆਂ,ਤੇ ਤੋੜ ਲਿਆਈ ਭੂਕਾਂ,
ਮੈ ਪੇਕੇ ਸੁਣਦੀ ਸਾਂ,ਸੱਸੇ ਤੇਰੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ,
ਮੈ ਪੇਕੇ .....,

ਤੂੰ ਨੱਚ,ਤੂੰ ਨੱਚ,ਕੁੜੀ ਦੀ ਮਾਸੀ,
ਲਗੀਆਂ ਦਾ ਲਾਗ ਦੁਆ ਦੇ,
ਜੇ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਹੈ ਨੀ,
ਘੱਗਰੀ ਦੀ ਵੇਲ ਕਰਾ ਦੇ,

ਤੈ ਘਰ ਜੰਮਿਆ ਪੁੱਤ ਵੇ ਨਰਿੰਜਣਾ,
ਹੁਣ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵੇ ਨਰਿੰਜਣਾ,
ਹੁਣ .....,

ਤੈ ਘਰ ਜੰਮਿਆ ਪੁੱਤ ਵੇ ਨਰਿੰਜਣਾ,
ਹੁਣ ਦਾਰੂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵੇ ਨਰਿੰਜਣਾ,
ਹੁਣ .....,

ਤੈ ਘਰ ਜੰਮਿਆ ਪੁੱਤ ਵੇ ਨਰਿੰਜਣਾ,
ਦੱਬੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਪੁੱਟ ਵੇ ਨਰਿੰਜਣਾ,
ਦੱਬੀਆਂ .....,

ਤੈ ਘਰ ਜੰਮਿਆ ਪੁੱਤ ਵੇ ਨਰਿੰਜਣਾ,
ਠੇਕੇ ਬਹਿ ਕੇ ਬੁੱਕ ਵੇ ਨਰਿੰਜਣਾ,
ਠੇਕੇ .....,

ਤਰ ਵੇ ਤਰ ਵੇ ਤਰ ਵੇ,
ਤੂੰ ਮਿੰਨਾ ਸੁਣੀਦਾ,
ਮੈ ਇੰਲਤਾ ਦੀ ਜੜ ਵੇ,
ਤੂੰ ਮਿੰਨਾ .....,

ਥ

ਥਾਲੀ ਉੱਤੇ ਥਾਲੀ,
ਥਾਲੀ ਉੱਤੇ ਛੰਨਾ,
ਘੜਾ ਦੰਦਾ ਨਾਲ ਚੁੱਕੇ,
ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਮਜਾਜਣ ਮੰਨਾ,
ਘੜਾ .....,

ਥਾਲੀ ਉੱਤੇ ਥਾਲੀ,
ਥਾਲੀ ਉੱਤੇ ਛੰਨਾ ਜਾਲਮਾ,
ਵੇ ਮੈ ਰੁੱਸੀ ਕਦੇ ਨਾ ਮੰਨਾ ਜਾਲਮਾ,
ਵੇ ਮੈ .....,

ਦ

ਦੋ ਛੜਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਢੋਲਕੀ,
ਰੋਜ ਸਵੇਰੇ ਖੜਕੇ,
ਨੀ ਮੇਲਾ ਛੜਿਆਂ ਦਾ,
ਦੇਖ ਚੁਬਾਰੇ ਚੜਕੇ,
ਨੀ ਮੇਲਾ .....,

ਦਰਾਣੀ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕੇ,
ਜਠਾਣੀ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕੇ,
ਮੈ ਲੈਦੀ ਸਾਂ ਵਿੜਕਾ ਵੇ,
ਸਿੰਘਾਂ ਲਿਆ ਬੱਕਰੀ,
ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਾ ਵੇ,
ਸਿੰਘਾਂ ਲਿਆ .....,

ਦਿਉਰ ਦਰਾਣੀ ਚਾਹ ਸੀ ਪੀਂਦੇ,
ਪੀਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਲੜਪੇ,
ਨੀ ਫਿਰ ਕੌਲੀ ਗਲਾਸ ਖੜਕੇ,
ਨੀ ਫਿਰ .....,

ਧ

ਧਾਈਆਂ ਧਾਈਆਂ ਧਾਈਆਂ,

ਅਨਪੜ੍ਹ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਧੀਆਂ ਪੜ੍ਹਨ ਸਕੂਲੇ ਪਾਈਆਂ,
ਫੱਟੀ ਬਸਤਾ ਰੱਖਤਾ ਮੇਜ ਤੇ,
ਕੱਪੜੇ ਧੋਣ ਨਹਿਰ ਤੇ ਆਈਆਂ,
ਨਹਿਰ ਵਾਲੇ ਬਾਬੂ ਨੇ,
ਫਿਰ ਸਿਟੀ ਮਾਰ ਬੁਲਾਈਆਂ,
ਛੱਡ ਦੇ ਬਾਂਹ ਬਾਬੂ,
ਅਸੀਂ ਨਾ ਮੰਗੀਆਂ ਨਾ ਵਿਆਹੀਆਂ,
ਛੱਡ ਦੇ .....,

ਧੱਫਾ ਨਹੀਓ ਮਾਰਦਾ,
ਮੁੱਕਾ ਨਹੀਓ ਮਾਰਦਾ,
ਮਾਰਦਾ ਪੰਜਾਲੀ ਵਾਲਾ ਹੱਥਾ,
ਪੰਜਾਲੀ ਟੁੱਟ ਜਾਓਗੀ,
ਮੂਰਖਾ ਵੇ ਜੱਟਾ,
ਪੰਜਾਲੀ ਟੁੱਟ .....,

ਧੇਲੇ ਦੀ ਮੈ ਰੂੰ ਕਰਾਈ,
ਉਹ ਵੀ ਚੜਗੀ ਛੱਤੇ,
ਦੇਖੋ ਨੀ ਮੇਰੇ ਹਾਣ ਦੀਓ,
ਮੇਰਾ ਜੇਠ ਪੂਣੀਆਂ ਵੱਟੇ,
ਦੇਖੋ ਨੀ ਮੇਰੇ .....,

ਧੇਲੇ ਦੀ ਮੈ ਰੂੰ ਕਰਾਈ,
ਉਹ ਵੀ ਚੜਗੀ ਛੱਤੇ,
ਦੇਖੋ ਨੀ ਮੇਰੇ ਹਾਣ ਦੀਓ,
ਮੇਰਾ ਜੇਠ ਪੂਣੀਆਂ ਕੱਤੇ,
ਦੇਖੋ ਨੀ .....,

ਧੀਆਂ ਵਾਲਾ ਜੇਠ,
ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਲਾ ਜੇਠ,
ਆ ਗਿਆ ਨੀ,ਸੁਹਾਗੇ ਹੇਠ,
ਆ ਗਿਆ .....,

ਧੀਆਂ ਵਾਲਾ ਜੇਠ,
ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਲਾ ਜੇਠ,
ਮੈਨੂੰ ਆਂਹਦਾ,ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ,
ਮੈਨੂੰ ਆਂਹਦਾ .....,

ਧਾਈਏ, ਧਾਈਏ, ਧਾਈਏ,
ਧਰਤੀ ਪੱਟ ਸੁਟੀਏ,
ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਮੇਲਣਾ ਜਾਈਏ,
ਧਰਤੀ ਪੱਟ .....,

ਧਾਵੇ ਧਾਵੇ ਧਾਵੇ,
ਰਾਹ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ, ਮੁੰਡਾ ਪੜ੍ਹਨ ਸਕੂਲੇ ਜਾਵੇ,
ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀ ਟੱਕਰੀ,ਮੁੰਡਾ ਦਿਲ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਵੇ,
ਜਦ ਮੁੰਡਾ ਫੇਲ ਹੋ ਗਿਆ,ਫਿਰ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤਾਂ ਮਾਰੇ,
ਫੇਲ ਕਰਾਤਾਂ ਨੀ ਤੈ ਲੰਮੀਏ ਮੁਟਿਆਰੇ,ਫੇਲ ਕਰਾਤਾਂ .....

ਨ

<poem>

ਨੱਚ ਨੱਚ ਨੱਚ ,ਨੀ ਤੂੰ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਨੱਚ, ਡਿੱਗ ਪਵੇ ਨਾ
ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੀ ਕੰਧ ਬੱਲੀਏ, ਤੇਰਾ ਗਿੱਧਾ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ
ਬੱਲੀਏ, ਤੇਰਾ ਗਿੱਧਾ .....

ਨੱਚਦਾ ਪਟੋਲਾ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਦਾ, ਭੇਰਾ ਨਾ ਲਾਉਦਾ
ਫੁਰਤੀ, ਨੀ ਇਸ ਪਟੋਲੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ੇ ਨਾਲ ਦੀ ਕੁੜਤੀ, ਨੀ ਇਸ
ਪਟੋਲੇ .....

ਨੱਚਣ ਜਾਣਦੀ ਗਾਉਣ ਜਾਣਦੀ, ਮੈਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਹਾਰੀ, ਨੀ
ਉਧਰੇ ਰੁਮਾਲ ਹਿੱਲਿਆ, ਮੇਰੀ ਇੱਧਰੇ ਹਿੱਲੀ ਫੁਲਕਾਰੀ, ਨੀ
ਉਧਰੇ .....

ਨੱਕ ਵਿੱਚ ਤੇਰੇ ਲੌਂਗ ਤੇ ਮੱਛਲੀ, ਮੱਥੇ ਚਮਕੇ ਟਿੱਕਾ, ਨੀ ਤੇਰੇ
ਮੁਹਰੇ ਚੰਨ ਅੰਬਰਾਂ ਦਾ, ਲੱਗਦਾ ਫਿੱਕਾ ਫਿੱਕਾ, ਨੀ ਹੱਥੀਂ ਤੇਰੇ

ਛਾਪਾ ਛੱਲੇ, ਬਾਂਹੀ ਚੂੜਾ ਛਣਕੇ, ਨੀ ਫਿਰ ਕਦੇ ਨੱਚੇਗੀ, ਨੱਚ ਲੈ
ਪਟੋਲਾ ਬਣਕੇ, ਨੀ ਫਿਰ.....,

ਨਿੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਮੈ ਰਹਿੰਦੀ ਨਾਨਕੀ ਖਾਂਦੀ ਦੁੱਧ ਮਲਾਈਆਂ, ਨੀ
ਤੁਰਦੀ ਦਾ ਲੱਕ ਝੂਟੇ ਖਾਦਾਂ ਪੈਰੀ ਝਾਂਜਰਾ ਪਾਈਆਂ, ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ
ਨੱਚਦੀ ਦਾ ਦੇਵੇ ਰੂਪ ਦੁਹਾਈਆ, ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ.....

ਨਾਨਕੀ ਛੱਕ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਮੇਲਣਾ, ਵੱਡਿਆ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ
ਜਾਈਆਂ, ਨੀ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਲਿਸ਼ਕਣ ਲਹਿੰਗੇ, ਪੈਰੀ ਝਾਂਜਰਾਂ
ਪਾਈਆਂ, ਜਿੱਧਰ ਜਾਵਨ ਧੂੜ ਉਡਾਵਣ, ਕੀ ਇਹਨਾ ਦੇ ਕਹਿਣੇ,
ਨੀ ਤੂੰ ਹਾਰੀ ਨਾ, ਹਾਰੀ ਨਾ ਮਲਵੇਨੇ, ਨੀ ਤੂੰ.....,

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ

ਕਿੱਕਲੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਚ

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਚ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ

"ਲੋਕ-ਨਾਚ ਲੋਕ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਸਿਰਜਨ-ਕਲਾ ਦੀ ਇੱਕ
ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੰਨਗੀ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕ-ਮਾਨਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਹਾਵਾਂ-

ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉ-ਸੰਦਰਭ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਨਾਚ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਲੋਕ-ਕਲਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਨਾਚ ਮੰਨੇਰੰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਨੈਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਇਤਹਾਸਿਕ ਜੀਵਨ-ਤੌਰ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਤਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ, ਸਧਾਰਨ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ-ਖੇਡਿਆਂ ਭਰਪੂਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹਨ।"[1] ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੋ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

- (ੳ) ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ
- (ਅ) ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ, ਪਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗਿੱਧਾ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਚਾਵਾਂ, ਉਮੰਗਾਂ,

ਵਲਵਲਿਆਂ ਅਤੇ ਉਲਾਸ- ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ
ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ |ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਗਿੱਧਾ ਤਾਲੀ
ਨਾਚ ਹੈ|ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਖੜੀਆਂ ਹੋਰ
ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਤਾਲੀ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ| ਪੰਜਾਬਣਾ ਆਪਣੇ ਹਰ
ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਗਿੱਧੇ ਵਾਸਤੇ ਮੌਕੇ ਸਿਰਜ
ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ|ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਕੋਲ ਨਾ ਬੋਲੀਆਂ
ਮੁੱਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਾ ਥਕਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ| ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ
ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਿਰਤਾਜ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ|ਗਿੱਧਾ,
ਸੰਮੀ ਅਤੇ ਕਿੱਕਲੀ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ
ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹੇ
ਹਨ| ਭੰਗੜਾ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ|ਇਸ
ਵਿੱਚ ਤਕੜੇ ਤੇ ਗੱਠੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਸਧਾਰਨ ਪਰ
ਸੁੰਦਰ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਅਲਬੇਲੇਪਨ ਵਿੱਚ, ਜੋਸ਼, ਵੀਰਤਾ
ਅਤੇ ਹੌਸਲੇ ਭਰਪੂਰ ਨਾਚ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਰਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ|
ਲੋਕ-ਨਾਚ ਭੰਗੜਾ, ਲੋਕ-ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਧੜਕਣ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਲੋਕ-
ਸਾਜ਼ ਢੋਲ ਦੀ ਸਰਲ ਤਾਲ ਤੇ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ|ਭੰਗੜੇ ਦੇ

ਆਰੰਭ ਸਮੇਂ ਇਹ ਤਾਲ ਧੀਮੀ ਧੀਮੀ ਵੱਜਦੀ ਹੈ। ਨਚਾਰ ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਤਾਲ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਪੈਰ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹੋਰ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹਲੂਣਦੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ ਰੂਪ, ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭੰਗੜੇ ਵਿੱਚ ਨਚਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਬਦਲਦੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਬਦਲਾਵ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ ਵੰਨਗੀਆਂ

“ਨਾਚ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਅਨਿੱਖੜ ਸੰਬੰਧ ਹੈ * ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਸੰਸਾਰ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਚ ਸੀ * ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਜਿੰਨੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ * ਪ੍ਰਾਰੰਭਕ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸਰੀਰਿਕ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਜਿਹੀ ਸੰਚਾਰ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ *

ਇਸ ਤਰਾਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਪ੍ਰਦਰਨੀ ਹੋ ਨਿਬੱੜੀ *
'ਨਾਚ' ਬਦ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਣਕ ਬਦਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ
ਨਾਂਵ੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ * 'ਨਾਚਕ' ਇਸ ਦਾ
ਕਿਰਿਆਵੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਲੈਯ' ਤਾਲ ਨਾਲ ਸਰੀਰ
ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਹਰਕਤ ਕਰਨੀ ਹੈ * ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
ਬ੍ਰਿਟੇਨਿਕਾ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਇੰਦਰਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਚਕਲਾ
ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤਾਲਮਈ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹਰਕਤ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ
ਕਲਾ ਹੈ * ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸੰਗੀਤ ਸਹਿਤ ਕਿਸੇ ਜਜ਼ਬੇ,
ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਥਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਮੁਦਰਾ
ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ
ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ" [2]

“ਨਾਚ ਵੰਨਗੀਆਂ

ਨਾਚ ਸਧਾਰਨ ਪੱਧਰ ਦੀ ਕਲਾ ਤੋਂ ੁਰੂ ਹੋਕੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ
ਜਟਿਲ ਅਤੇ ਹੁਨਰੀ ਕਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਤੱਕ

ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਕੌਮਾਂ
ਜਾਂ ਖਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਿਲੱਖਣ ਨਾਚ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ।
ਇਸ ਨਾਚ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ
ਵੰਨਗੀਆਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਚ ਦੀ ਵਰਗਵੰਡ
ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

1.

ਗਿੱਧਾ

ਆਰੰਭਕ ਨਾਚ

2. ਕਬੀਲਾ ਨਾਚ

3. ਲੋਕ ਨਾਚ

4. ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨਾਚ

5. ਆਧੁਨਿਕ ਰਲਗੱਡ ਨਾਚ

ਨਾਚ ਦਾ ਇਹ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨਾਚ ਕਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਖੋਜ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵੀ ਨਾਚ ਕਲਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਾਸਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਨਾਚ ਵੰਨਗੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਾਂਗੇ” (2) “ਲੋਕ ਨਾਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਨਾਚ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਿਹਾ ਹੈ * ਮਨੁੱਖੀ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਚਾਉ ਤੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਅੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ *

ਸਟੈਵਡਰਡ ਡਿਕਨਰੀ ਆਫ ਫੋਕਲੋਰ ‘ਲੋਕ ਨਾਚ’ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੰਕਟੀ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੈ * ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹ ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵਾਸਾਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਹੈ * ਡਾ. ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ ਦੇ

ਅਨੁਸਾਰ: ਲੋਕ ਨਾਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤੇ ਸਾਮੂਹਿਕ ਜਗ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਤਾਲ ਬੱਧ ਲਹਿਰਾਓ ਤੇ ਹਾਵਾਂ ਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਓ ਹੈ” (3) ‘ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਅਜੋਕੇ ਨਾਚ ਜੋ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲੋਕ ਸਮੁੱਚੇ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇਕੇ ਇੱਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ * ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਮਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ * ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੱਚਣ ਨਾਲ ਲੋਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡੇ, ਕੁੜੀਆਂ ਹਰ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਲ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਲੋਕ ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ’ (4) “ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵੰਨਗੀਆਂ :੍

ਭੰਗੜਾ

ਭੰਗੜਾ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ, ਜਿਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇੱਕ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਮੱਧ ਈਆ ਤੋਂ ਆਰੀਆ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ

ਪ੍ਰਵੇ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਕਬੀਲੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਾਸੀ ਬਣ
ਗਏ 'ਭੰਗੜਾ' ਲੋਕ ਨਾਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ * ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ
ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਕਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਇਸ
ਨਾਚ ਨੂੰ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਭੰਗ ਪੀਣ ਉਪਰੰਤ ਮਸਤ ਹੋਕੇ ਨੱਚਦੇ
ਸਨ * ਇਸ ਤਰਾਂ ਭੰਗ ਤੋਂ ਭੰਗੜਾ ਪੈ ਗਿਆ * ਪਰ ਇਸ
ਹਕੀਕਤ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਦਾ
ਸਬੰਧ ਬਿਕਰਮੀ ਸੰਮਤ ਦੇ ਵਸਾਖ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਾਰੀਖ
ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨਾਲ ਹੈ *
ਬੋਲੀਆਂ ਬਿਨਾ ਭੰਗੜਾ ਅਧੂਰਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ * ਇਨ੍ਹਾਂ
ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦਾ
ਜੀਲਾਪਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਤਲਖ
ਹਕੀਕਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ *

ਗਿੱਧਾ

ਗਿੱਧਾ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ, ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਨੇ
ਇਸ ਦੇ ਨਾ ਸਬੰਧੀ ਇੱਕ ਦੰਤ ਕਥਾ ਜੋੜੀ ਹੋਈ ਹੈ * ਪੰਜਾਬ ਦੇ
ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਛੱਪੜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹਰ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ
ਪਰੀਆਂ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਨਾਚ ਕਰਦੀਆਂ, ਗਿੱਧੇ ਤੇ ਸੰਮੀ
ਨਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਤਿਣਕ ਪੈ ਗਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਪਰੀਆਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਰੱਖੇ ਕੱਪੜੇ ਚੁਰਾ ਲਏ
ਅਤੇ ਇਸ ਰਤ ਦੇ ਵਾਪਿਸ ਕੀਤੇ ਕਿ ਪਰੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਚ
ਸਿਖਾ ਦੇਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਤੇ ਗਿੱਧਾ ਤੇ ਸੰਮੀ ਨਾ ਦੇ
ਨਾਚ ਪ੍ਰਚਲਿੱਤ ਹੋ ਗਏ * ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਗਿੱਧੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੱਥ
ਨਾਲ ਵੱਜਣ ਵਾਲੀ ਤਾਲੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲੀਆਂ
ਵਜਾਕੇ ਤਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਲੋਕ
ਨਾਚ ਨੂੰ ਗਿੱਧਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ, ਗਿੱਧਾ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੁਟਿਆਰਾਂ
ਜਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ, ਪਰ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾ ਦਾ ਗਿੱਧਾ
ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ * ਇਸ ਲੋਕ ਨਾਚ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਬਹੁਤ
ਹੀ ਸਾਦੀ ਹੈ * ਕੁੱਝ ਕੁੜੀਆਂ ਇੱਕ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਖਲੋ ਕੇ ਹੱਥਾਂ
ਨਾਲ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਘੜਾ ਜਾਂ ਢੋਲਕੀ ਲੈ

ਕੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ * ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਬੋਲੀ
ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਬਾਕੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ *
ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਘਰੇਲੂ ਮਸਲਿਆਂ,
ਘੁੱਟੀਆਂ, ਆਵਾਜ਼ਾਂ, ਨੂੰਹਸੱਸ ਦੀ ਟੱਕਰ, ਦਿਓਰ ਭਰਜਾਈ ਦਾ
ਰੁਮਾਂਸ, ਚੰਗੇ ਵਰ ਦੀ ਚੋਣ, ਅੰਮੜੀ ਦਾ ਵਿਹੜਾ ਆਦਿ ਨਾਲ
ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ *

ਮਲਵਈ ਗਿੱਧਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਲਵੇ ਖੇਤਰ ਅੰਦਰ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਇੱਕ
ਗੌਰਵਮਈ ਵਿਲੱਖਣ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਲਵੇ
ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਮਲਵਈ ਗਿੱਧਾ,
ਇਸ ਦੇ ਬਚੇ-ਖੁਚੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼
ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਬਾਬਿਆਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਕੁੱਝ ਵਿਦਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਨੇ ਔਰਤ ਮਰਦਾਂ ਵਿਚਕਾਰ
ਕਾਵਿਕ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਮਲਵਈ ਗਿੱਧੇ ਦਾ

ਆਰੰਭ ਉਸ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋੜ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਜੰਝ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਧੀ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਸੱਖਣੇ ਘਰ ਚੋਰਾਂ, ਡਾਕੂਲਾਂ ਦਾ ਡਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਬਰਾਤ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਰਾਤਾ ਕੱਟਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਆਹ ਦੇ ਚਾਅ ਵਿੱਚ ਨਾਨਕੇ ਮੇਲ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਮਸਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮਲਵੈਣਾ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਪਾਉਣ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ ਜਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਗਿੱਧਾ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਸੁਟਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੋਬਰ ਖੁਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ੋਨੋਤਰੀ ਜਾਂ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲਹਿਜੇ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਬੋਲੀਕਾਰ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੇਲਣ ਨੂੰ ਮਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ:- ਸੁਣ ਨੀ ਮੇਲਣ ਨੱਚਣ, ਆਈਏ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਜਸ ਗਾਵਾਂ, ਮੰਦਾ ਬੋਲ ਨਾ ਬੋਲਾ ਗਿੱਧੇ, ਵਿੱਚ ਵਧ ਕੇ ਬੋਲੀ ਪਾਵਾਂ, ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਸੋਹਣੀਏ, ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਚਰ ਖਾੜੇ ਲਾਵਾਂ ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਖਾਸ

ਚੋਡੀਕੇ ਸੱਭ ਗੱਲ ਖੋਲ ਸੂਣਾਵਾਂ, ਬਾਰਾ ਚ ਫੁੱਲ ਖਿੜਿਆ ਕਰੇ
ਤਾਂ ਤੋੜ ਲਿਆਵਾਂ...

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਲਵੈਣਾਂ ਵੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਉਹ ਮੋੜੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ
ਬੋਲੀ ਪਾ ਕੇ ਅਖਾੜਾ ਮਘਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸੀ ਤੇ ਟੇਢੇ ਢੰਗ ਨਾਲ
ਬੋਲੀਕਾਰ ਨੂੰ ਘੇਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ:- ਦਾੜੀ
ਆਲਿਆ ਪਾਉਂਦੇ ਬੋਲੀਆਂ, ਆਹ ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਮਾੜਾ, ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ
ਪੜਨ ਪੋਥੀਆਂ ਤੜਕੇ ਫੇਰਦੇ ਮਾਲਾ, ਮੇਰੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਮੋੜ ਕਰੀ
ਸਰਦਾਰਾ।¹ ਹਾੜ-ਸਾਉਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਤੇ ਕਿਸਾਨ
ਪਾਉਣੀ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਬੀਜ ਕੇ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੀਂਹ
ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਗਰਮੀ ਦੀ ਤਾਪਸ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੋਟੀ
ਟੁੱਕ ਖਾ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਢਾਣੀ ਦੇ ਪੱਕੇ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਸਾਜ
ਲੈ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੱਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇੱਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਢੋਲਕੀ
ਦੀ ਤਾਲ ਨਾਲ ਤਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ।
ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਸਾਜਾਂ ਲੈ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਸ਼ੋਕੀਨ ਆਪੋ-
ਆਪਣੇ ਸਾਜ ਲੈ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ

ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਂਦੇ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਛਪਾਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਚੇਤ ਮਹੀਨੇ ਮਾਤਾ ਰਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲਿਆਂ ਤੱਕ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਮੇਲਿਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੰਨਗੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਮੇਲੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ ਜਿਵੇ:- ਵਿਸਾਖੀ, ਦੁਸਹਿਰਾ ਹੋਲੀ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਾਜ ਵਜਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਥਾਂ ਢੋਲਕੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਾਜ ਉਸਦੀ ਤਾਲ ਨੂੰ ਰੰਗਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਇੱਕ ਘੜੇ ਵਾਲਾ ਦੋ ਤਿੰਨ ਬੁਘਦੂਆਂ (ਤੂੰਬਿਆ) ਵਾਲੇ ਦੋ ਚਿੰਮਟਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸੱਤ ਅੱਠ ਸੱਪਾਂ ਵਾਲੇ ਇੱਕ-ਦੋ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਛੜੇ-ਛਡਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਪੱਕੇ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ....., ਇੱਕ ਤਾਰਾ ਅਤੇ ਸਾਰੰਗੀ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਜਾਂ ਪੱਟਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਘੁੰਗਰੂਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ..... ਵੀ ਬੰਨਿਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਬੋਲੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ

ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ .... ਤੇ ਸਾਜਿੰਦੇ ਚੁੱਪ ਖਲੋਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਅੰਤਿਮ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹੀ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਰੁਕ ਕੇ ਇੱਕ ਜਣਾ ਸੀਟੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸਾਜ ਵੱਜਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਅੰਤਿਮ ਸਤਰਾਂ ਸਾਰੇ ਨਿਰੁਤਕ ਰਲ ਕੇ ਦੁਹਾਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਗੱਭਰੂ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਤਾੜੀਆ ਨਾਲ ਘੁੰਗਰੂਆਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਝੁਕ ਕੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਥਾਏ .... ਕੇ ਵੀ ਨੱਚ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲੀ ਚੁੱਕ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਜੋੜਾ ਆਕੇ ਇੰਝ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਿਰ ਤੀਜਾ ਜੋੜਾ। ਬੋਲੀ ਖਤਰਾ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਗੱਭਰੂ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਉਤਾਂਹ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਪਿੱਛੇ ਦੂਜੀ ਤੇ ਫਿਰ ਤੀਜੀ ਬੋਲੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗੱਭਰੂ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਤਾਲ ਨੂੰ ਚੁੱਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੱਭਰੂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸਫੈਦ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੜੀ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਟੋਟੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਦੋ ਬੋਲੀਕਾਰ ਜਿਦ ਕੇ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਜਨਾਬ ਦੇਣ

ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਟੋਟਾ ਰਚ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦ ਵਿਸ਼ੇ
ਘਰੇਲੂ, ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮਸਲੇ, ਸਮਕਾਲੀਨ ਲਹਿਰਾਂ, ਛੜਿਆਂ
ਦੇ ਦੁਖੜੇ ਦਿਉਰ-ਭਾਬੀ ਦੇ ਮਸਲੇ, ਆਸ਼ਕ-ਮਾਸ਼ੂਕਾਂ ਦੇ ਤਾਹਨੇ
ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੋਰੋ-ਨਾਰ, ਪੂਰਨ-ਭਗਤ,
ਹੀਰ-ਰਾਂਝਾ, ਮਿਰਜਾ-ਸਹਿਬਾਂ ਆਦਿ ਕਿੱਸਿਆ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆ
ਵੀ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੋਲੀਆਂ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਂ ਐ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ
ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ
ਅਸਲੀਲ ਕਹੀਆ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਗੁੱਭ-ਗੁਭਾਰ ਕੱਦ
ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਢਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਥੋੜਾ ਫਰਕ ਰੱਖ
ਕੇ ਹਰੇਕ ਢਾਣੀ ਆਪਣਾ ਅਖਾੜਾ ਰਚਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ
ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਗਿੱਧਾ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਵਾਲੇ

ਕਿਕਲੀ

ਕਿਕਲੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ
ਜੋ ਬੱਚੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ* ਇਸ ਨਾਚ
ਲਈ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਜਾਂ ਥਾਂ ਨਿਚਿਤ ਨਹੀਂ ਵਧੇਰੇ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ
ਜਾਂ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੁੱਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਦ ਕੁੜੀਆਂ ਖੇਡ ਰਹੀਆਂ ਹਨ
ਜਾਂ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦੀਆਂ ਅੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਸਹਿਵਣ ਦੀ
ਕਿਕਲੀ ਪਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ * ਬੱਚੀਆਂ ਦੇ ਇਸ
ਖੇਡ ਨਾਚ ਦੇ ਨਾ ਬਾਰੇ ਆਮ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਸ
ਨੂੰ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਰਿੰਗਲੀ
ਜਾਂ ਕੁੜਿੰਗਲੀ ਪਾ ਕੇ ਨੱਚਦੀਆਂ ਹਨ * ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨਾਚ
ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਕਲੀ ਪੈ ਗਿਆ * ਇਸ ਤਰਾਂ ਨੱਚਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ
ਕਿਕਲੀ ਕਲੀਰ ਦਾ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ “ਕਿਕਲੀ ਕਲੀਰ
ਦੀ, ਪੱਖ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ ਦੁਪੱਟਾ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦਾ, ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ
ਜਵਾਈ ਦਾ” *

ਉਮਰ

ਝੁੰਮਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਝੁੰਮਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੁਸਲੀ ਜਾਤ ਵਿੱਚ ਝੁੰਮਰ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦ ਰਲ ਕੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਝੁੰਮਰ ਨੂੰ ਬਲੋਚਾਂ ਦੇ ਨਾਚ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਝੁੰਮਰ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਝੁੰਮਰੀ ਨੱਚਣ ਸਮੇਂ ਝੁੰਮਦੇ ਹਨ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਝੁੰਮਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਣ ਕਾਰਨ ਕਈ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਘੁੰਮਰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਘੁੰਮਣਾ ਇਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਝੁੰਮਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਖੇਤਰ ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੰਟਗੁਮਰੀ, ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ, ਫੈਸਲਾਬਾਦ, ਟੋਭਾਟੇਕ ਸਿੰਘ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਝੰਗ ਅਤੇ ਸਰਗੋਧਾ ਆਦਿ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲੀ/ਜਾਂਗਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਪ ਵੀ ਨੱਚਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਊਠਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਚਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਝੁੰਮਰ ਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਝੁੰਮਰ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ।

ਝੁੰਮਰ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਜ ਢੋਲ ਹੈ। ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਟੋਲੀਆਂ ਢੋਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਮਟੇ, ਖੜਤਾਲਾਂ, ਤੂਤੀਆਂ, ਡਾਂਡੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਨਾਈਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਝੁੰਮਰ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ। ਝੁੰਮਰੀ ਢੋਲ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਖਲੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਕਦਮ ਦਾਇਰੇ ਵੱਲ ਵਧਾ ਕੇ ਖੱਬਿਓਂ ਸੱਜੇ ਸੱਜਿਓਂ ਖੱਬੇ ਪਿਛਾਂਹ ਵੱਲ ਘੁੰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੰਤ ਪੂਰਾ ਘੁੰਮ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਲ-ਨਾਲ ਛੂਹ ਛਾਹ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਐਕਟਿੰਗ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋਨੋਂ ਮੁੱਠੀਆਂ ਮੀਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਝਟਕਾ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਢੋਲਚੀ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਤਾਲਾਂ ਨਾਲ ਝੁੰਮਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਚ ਦੀ ਗਤੀ ਵੀ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਧੀਮਾ ਫਿਰ ਤੇਜ਼ ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਝੁੰਮਰ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਢੋਲਿਆਂ/ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਬੋਲ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:-

- ਇੱਕ ਫੁੱਲ ਮੋਤੀਏ ਦਾ, ਮਾਰ ਕੇ ਜਗਾ ਸੋਹਣੀਏ।

- ਭਾਂਵੇ ਜਾਣੇ, ਭਾਂਵੇ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਤੇ ਮੇਰਾ ਢੋਲ ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣੇ।
- ਵੇ ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਭਰੇਨੀਆਂ ਚਿੱਕ ਦਾ, ਮੇਰਾ ਢੋਲ ਪਰਦੇਸੀ ਨਿੱਤ ਦਾ।`1

‘ਝੂੰਮਰ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਦੇ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ, ਲਾਇਲਪੁਰ, ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਅਤੇ ਝੰਗ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜਾਂਗਲੀ ਲੋਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਮਲ਼ੂਰ ਦੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਐਕਸ਼ਨ ਹੀ ਝੂੰਮਰ ਨਾਚ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਸਾਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਭੰਗੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਭੰਗੜੇ ਵਾਂਗ ਢੋਲ ਇਸ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਾਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਗੀਤ ਲੰਮੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:- ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ ਝਨਾਅ ਦਾ ਓ ਯਾਰ ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦਾ ਓ ਯਾਰ।`

2 ‘ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ ਨਾਚ ਝੂੰਮਰ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਦੇ ਚਾਵਾਂ ਤੇ ਮਲ਼ੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਝੂੰਮ-ਝੂੰਮ ਕੇ ਨੱਚਣ ਸਦਕਾ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਝੂੰਮਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਹ ਨਾਚ ਤਿੰਨ

ਪੜਾਵਾਂ ਤਹਿਤ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਤਾਲਾ ਮੱਠੀ
ਤਾਲ, ਤੇਜ਼ ਤਾਲ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੇਜ਼ ਤਾਲ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਝੁੰਮਰ ਦੀ ਤਾਲ,
ਚੀਣਾ ਛੜਨਾ ਅਤੇ ਧਮਾਲ ਵੀ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਚ ਦੇ
ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਤੱਕ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਕੁ ਨਚਾਰ ਹੀ
ਨੱਚਦੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਬਾਕੀ ਹਫ਼ ਕੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।`3 'ਢੋਲੀ
ਦਾ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇਓਂ ਹੈ ਕਿ ਢੋਲੀ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀ
ਮੋਟੀ ਛੜੀ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਡਰੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਦੀ
ਜਾਣੀਕੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦੀ ਪਤਲੀ ਛੜੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਬੜਕਾਉਂਦਾ
ਹੈ। ਝੁੰਮਰ ਦੀ ਤਾਲ ਤਨਕ-ਦਿਨ-ਤਾ--ਤਨਕ-ਦਿਨ-ਤਾ , ਤਨਕ-
ਦਿਨ-ਤਾ -- ਦਨਕ-ਦਿਨ-ਦਿਨ ਹੈ।`4 'ਝੁੰਮਰ ਦੀ ਸੱਦ ਵਾਲੀ
ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੀਯਤ ਤਾਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ
ਜਾਂਗਲੀ ਆ ਕੇ ਝੁੰਮਰ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਢੋਲੀ
ਝੁੰਮਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਾਲ ਆਰੰਭਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਲ ਹੈ ਸੱਜੇ ਹੱਥ
ਦੇ ਦੋ ਡਰੇ ਲਗਾਤਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦੀ ਤੀਲ੍ਹੀ ਦੇ ਛੇ ਮਾਤਰੇ
ਪੀਸ ਧੀਮੇ ਵਕਫੇ ਨਾਲ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਡਰਿਆਂ

ਵਿਚਕਾਰ ਅਤੇ ਛੇ ਤੀਲੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਕਫ਼ਾ ਏਨਾ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਾਹਵਾਂ-ਲੱਤਾਂ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ
ਹੁਲਾਰਾ ਮਾਰ ਸਕਣ। ਕਈ ਵਾਰ ਢੋਲੀ ਨਾਚ ਨੂੰ ਹੋਰ
ਮਟਕਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਖੂੰਡੀ ਨੂੰ ਉਂਗਲਾਂ ਵਿੱਚ
ਟੁੰਗ ਕੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਦਾ ਤਾਲ ਕੇਵਲ ਹਥੇਲੀ ਨਾਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।`5

ਸੰਮੀ

ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸੰਮੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਦੇ
ਇਲਾਕੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਡਾ ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ ਨੇ ਸੰਮੀ ਨੂੰ ਅਤਿ
ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਅੱਗ ਦੁਆਲੇ
ਨੱਚਦੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਂਵੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਦੇ ਰਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿ
ਇਸ ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਮ ਸੰਮੀ ਨਾਮ ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਮ ਤੋਂ
ਪਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਦੰਤ
ਕਥਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਵੀ
ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਸੰਮੀ ਨਾਂ ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮੀ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ

ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਿਰਹਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਮੀ ਨੱਚਦੀ ਤੇ
ਗਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਨਾਂ ਢੋਲ ਜਾਂ ਢੋਲਾ ਸੀ। ਇੱਕ
ਹੋਰ ਦੰਤ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਮੀ ਤੇ ਢੋਲਾ ਦੋਨੋਂ ਨੇੜੇ ਵਸਦੇ
ਰਈਸਾਂ ਜਾਂ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਧੀ-ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਢੋਲਾ ਸ਼ਿਕਾਰ
ਖੇਡਦਾ ਸੰਮੀ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਦੋਨੋਂ
ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੀ
ਜਦ ਢੋਲਾ ਸੰਮੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੇ
ਵਿਛੋੜੇ ਵਿੱਚ ਨੱਚਦੀ-ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ
ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗਿੱਧੇ ਵਾਂਗ ਕੁੜੀਆਂ/ਔਰਤਾਂ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਖਲੋ
ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਹਾਂ ਪਾ ਕੇ ਨੱਚਣਾ
ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਂਗਲਾਂ
ਨਾਲ ਚੁਟਕੀਆਂ ਵਜਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧਮਕ ਨਾਲ
ਤਾਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਮੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ
ਗੀਤ ਉਚਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਿੱਧੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਸੰਮੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ
ਦੂਜੀ ਸੰਮੀ ਦੀ ਵੰਨਗੀ 'ਸਲਾਮ ਸੰਮੀ' ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਇਸ ਸੰਮੀ ਵਿੱਚ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਲੱਕ

ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸਲਾਮ ਕਰਨ ਦੀ
ਐਕਟਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖ
ਕੇ ਲੱਕ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਝੁਕਾਅ ਕੇ ਸਲਾਮ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਪਰਵੇਜ਼ ਨੇ ‘ਬਨ ਫੁਲਵਾੜੀ’ ਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ
ਵਿੱਚ ਸੰਮੀ ਨੂੰ ਪੋਠੋਹਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਮਰਦਾਂ
ਦਾ ਨਾਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਭੰਗੜੇ ਨਾਲ
ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।`9 ‘ਸੰਮੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ
ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਚ ਦਾ
ਨਾਮ ਕੁੜੀ ਸੰਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਪਰ ਪਿਆ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ
ਉਸ ਦਾ ਮਾਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ
ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਨੱਚਿਆ ਗਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਬਾਅਦ
ਵਿੱਚ ਇਹ ਲੋਕ ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ।
ਚੱਕਰ, ਤਾੜੀ ਅਤੇ ਚੁਟਕੀ ਨਾਲ ਗਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇਹ
ਸਾਦਾ ਜਿਹਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ
ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਗੀਤ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਗਾਏ ਜਾਣ ਗੀਤ ਦੇ
ਬੋਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:- ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਬਣ, ਉਠ ਲੱਦੇ ਕਚੂਰ ਦੇ ਸੰਮੀਏ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਬਣ, ਗਿਣ-ਗਿਣ ਲਾਹਵਾਂ ਰੋਟੀਆਂ ਨੀ ਸੰਮੀਏ ਬਣ
ਸੰਮੀਆਂ, ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਬਣ ਖਾਵਣ ਵਾਲੇ ਦੂਰ ਬਣ ਸੰਮੀਏ।`10

ਲੁੱਡੀ

‘ਲੁੱਡੀ ਪਾਉਣਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ
ਭਾਵ ਹੈ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ
ਮਨਾਉਣੀ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੇ
ਮਾਹਿਰ ਤੇ ਨਚਾਰ ਸਾਗਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਲੁੱਡੀ ਲਫ਼ਜ਼
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀ ਜੁਬਾਨ ਰਾਹੀਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ
ਅਰਥ ਹਨ ਖੇਡ-ਕੂਦ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨਾਚ ਨਾਲ ਜੁੜ
ਗਿਆ। ਜਦ ਫੌਜ ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਕੇ ਪਰਤਦੀ ਤਾਂ ਲੁੱਡੀ ਪਾ ਕੇ
ਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ
ਜਿੱਤੀ ਟੀਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸਾਂਝੀ
ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੱਡੀ ਨਾਚ ਨੱਚਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਮਾਲਵੇ
ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਪਿੱਛੋਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪੈ

ਗਿਆ ਸੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਖਾਰੇ
ਚੜ੍ਹਨਾ, ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਡੋਲੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਮੌਕੇ
ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਲੁੱਡੀ ਪਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਇਹ ਵਧੇਰੇ
ਕਰਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਿਹਾ। ਅਫ਼ਜ਼ਲ
ਪਰਵੇਜ਼ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮੀ ਅਤੇ ਲੁੱਡੀ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇਹ
ਫ਼ਰਕ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮੀ ਨਾਚ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ
ਹਨ ਜਦਕਿ ਲੁੱਡੀ ਦੇ ਨੱਚਣ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਵਿਵਸਥਾ
ਨਹੀਂ। ਜਦ ਢੋਲੀ ਢੋਲ ਉੱਪਰ ਡਗਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ
ਤਾਲ ਨਾਲ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਛਾਤੀ ਅੱਗੇ ਤਾਲੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਮੋਢੇ
ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਮਚਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ
ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਢੋਲ ਦੀ ਲੈਅ ਅਨੁਸਾਰ ਲੁੱਡੀ ਦੇ ਨਚਾਰ
ਫੰਮਣੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਨੱਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ
ਗਿਣਤੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ। ਢੋਲੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਧੀ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਐਕਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ
ਹਨ। ਕੋਈ ਗੱਭਰੂ ਡੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਘੁੰਗਰੂ ਬੰਨ ਕੇ ਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ
ਅਤੇ ਯਾ-ਅਲ੍ਹੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। 6 'ਲੁੱਡੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ

ਇੱਕ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰਿਆ ਨਾਚ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲੁੱਡੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੁੱਡੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਢੋਲੀ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲੁੱਡੀ ਤਾਲ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸੇ ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਲੋਕੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲੁੱਡੀ ਪਾਉਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਦੇ, ਅੱਖਾਂ ਮਟਕਾਉਂਦੇ, ਮੋਢੇ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਲੱਕ ਲਚਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਢੋਲੀ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇ ਨਾਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਓਇ-ਓਇ, ਏਲੀ-ਏਲੀ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਲੁੱਡੀ ਤੀਵੀਆਂ ਦਾ ਨਾਚ ਵੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦਾ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਨਾਚ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ।`7 'ਲੁੱਡੀ ਨਾਚ ਦੀ ਇੱਕੋ ਤਾਲ ਹੈ, ਤੋੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਕਦੇ ਤੇਜ਼, ਕਦੇ ਹੌਲੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਢੋਲ ਮੱਧਮ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਾਰ ਵੱਜਦਾ ਹੈ। ਢੋਲੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲੁੱਡੀ ਨਾਚ ਉੱਤੇ ਚਾਰ ਮਾਤਰੇ ਦੀ ਕਹਿਰਵਾ ਤਾਲ ਵੱਜਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਦਾਗੇ-ਨਾ-ਦਨਕ-ਦਿਨ। ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਭੰਗੜੇ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਮਾਤਰੇ ਦੀ ਕਹਿਰਵਾ ਤਾਲ

ਵੱਜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਾਲ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਅਦਾਵਾਂ ਭੰਗੜਾ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।`8

ਧਮਾਲ

ਪਾਰਖੂਆਂ ਨੇ ਧਮਾਲ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੀ ੍ਰੈਣੀ ਵਿੱਚ ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਨਾਚ ਹੈ * ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਧਾਲੂ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ, ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਮਗ਼ਾਰਾਂ ਉਪਰ ਲੱਗਨ ਵਾਲੇ ਮੇਲਿਆਂ ਜਾਂ ਉਰਸਾਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅਕੀਦਤ ਜਾਂ ਰਧਾ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨੱਚਦੇ ਹਨ * ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਖੀਅਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਦਾਤਾ ਗੰਜ ਬਖ਼, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਕਰਗੰਜ, ਹਜ਼ਰਤ ਮੀਆ ਧੀਰ, ਮਾਧੋ ਲਾਲ ਹੁਸੈਨ, ਸਾਈ ਬੁੱਲੇ ਾਹ ਅਤੇ ਸੱਯਦ ਵਾਰਿਸ ਾਹ ਆਦਿ ਾਮਲ ਹਨ* ਧਮਾਲ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਲੰਗਾਂ, ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਕਲੰਦਰਾਂ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਨਾਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਹ ਦੀਵਾਨੇ ਢੋਲ ਜਾਂ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਤਾਲ ਉਪਰ

ਮਸਤ ਹੋ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧਮਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਢਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਕਾਰਨ
ਇਸ ਨੂੰ ਧਮਾਲ ਦਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ *

ਧਰੀਸ

ਝੰਮਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਸਾਂਦਲ ਬਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਲੋਕ
ਨਾਚ ਧਰੀਸ ਹੈ * ਇਹ ਨਾਚ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਝੰਗ ਦੇ ਇਲਾਕੇ
ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ, ਸਾਂਗਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਸ
ਨਾਚ ਨੂੰ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਪੈਰ
ਧਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਧੀਰਜ ਤੋਂ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਧਰੀਸ ਪੈ
ਗਿਆ * ਨਾਚ ਦੇ ਨਾਲ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ 'ੀਵ' 'ੀਵ' ਦੀ
ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਕੱਢਦੇ ਹਨ * ਸਾਂਗਾਂ ਵਿੱਚ ਢੋਲ ਦੇ ਨਾਲ ਤੂਤੀ ਅਤੇ
ਰਨਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ * ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ
ਮੇਲਿਆਂ ਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵੇਲੇ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ * ਇਸ ਨਾਚ
ਨਾਲ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਦੂਜੇ ਨਾਚਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ

ਹਨ : ਚੰਨਾ ਕਿੱਥੇ ਗੁਜਾਰੀ ਆਈ ਰਾਤ ਵੇ ਮੇਰਾ ਜੀਅ
ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਵਾਸ ਵੇ ੀਵ, ੀਵ, ੀਵ, ੀਵ, *” (5)

ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ
ਆਪਣੇ ਮਨ ਚੋਂ ਵਿਸਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ * ਲੋਕ ਨਾਚ ਕੇਵਲ ਇੱਕ
ਲੋਕਧਾਰਾ ਦਾ ਹੀ ਅੰਗ ਬਣ ਕਿ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ, ਅਸਲ ਜੀਵਨ
ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ *
ਜਿਸ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਤਾਂ
ਪੱਛਮੀਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ, ਪੱਛਮੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਵੀਕਰਨ
ਵਰਗੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ
ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਪੇਟ
ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ * ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਹੱਟ ਕੇ ਅੱਜ
ਕੱਲ੍ਹ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਹੋੜ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਕਲਚਰ ਨੂੰ
ਅਪਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ * ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਪਹਿਰਾਵਾ, ਖਾਣਪੀਣ,
ਮਨੋਰੰਜਨ ਆਦਿ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਵ ਆ
ਰਿਹਾ ਹੈ * ਪੈਸੇ ਦੀ ਹੋੜ ਨੇ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ

ਵਿਗਾੜ ਦੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ * ਮੀਡੀਆ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ ਦੇ
ਬਦਲਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਰੋਲ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ * ਖੇਤਰੀ
ਚੈਨਲਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ
ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿਖ ਸਕੇ * ਵਰਤਮਾਨ
ਸਮੇਂ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ ਯੁਵਕ
ਮੇਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਰ
ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪੰਜਾਬੀ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਯੁਵਕ ਮੇਲਿਆਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ
ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅੰਤਰ ਖੇਤਰੀ ਤੇ ਅੰਤਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਵਾਕੇ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦਾ ਰੱਖ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦਾ ਵਿ
ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਸਾਲ ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਦੀ ਤਰਜੀਹ ਤੇ
ਹੀ 'ਲੋਕ ਮੇਲਾ' ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ
ਨਾਚ ਭੰਗੜਾ, ਸੰਮੀ, ਗਿੱਧਾ, ਝੰਮਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ੀਤ ਕੀਤਾ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਲੋਕਕਲਾਵਾਂ, ਲੋਕਖੇਡਾਂ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਤੇ ਲੋਕ ਨਾਟ ਵੀ ਸੰਭਾਲ ਲਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ (ਕਲਾ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਭਾ ਵਿਭਾਗ, ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ) ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ (ਭੰਗੜਾਗਿੱਧਾ) ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਹਰ ਸਾਲ ਵਰਕਾਪ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ *

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤ

ਲੋਕ-ਗੀਤ, ਲੋਕ-ਮਨਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸੁੱਚੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਹਨ ਜੋ ਲੋਕ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਝਰਨਿਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਪੀੜੀ-ਦਰ-ਪੀੜੀ ਅਗੇਰੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ-ਗੀਤ ਲੋਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਬਹੁਰੰਗੀ ਤੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੀ ਝਾਕੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕਦੀ। ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ, ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ 'ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੇ' ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ

ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤਿਆਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।
ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਆਪਣੇ
ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੀ ਸਮਗਰੀ
ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚੋਂ ਹਾਸਲ ਕਾਰਕੇ,
ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ
ਖਿੱਤਿਆਂ ਮਾਝੇ, ਮਾਲਵੇ, ਦੁਆਬੇ, ਪੁਆਧ, ਪੋਠੋਹਾਰ ਅਤੇ
ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਇਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ-
ਗੀਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੇ
ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸਾਂਝੇ ਤੇ ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ
ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਅਣਵੰਡਿਆ ਮੁੱਲਵਾਨ ਵਿਰਸਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ
ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ
ਇੱਕ ਵਡੇਰਾ ਭਾਗ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੌਤ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ
ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ
ਦੇ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚਲੀ ਅਤੁੱਟ ਸਾਂਝ ਹੈ। ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ
ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਰਸਾਣੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਅਤੇ ਔਰਤ
ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਅਜਿਹੇ ਉਦਾਹਰਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੜਕੀ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦੀ ਨਿਮਨ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਝਲਕ
ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਗੀਤ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਮੂੰਹ
ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਨੇ ਇੱਥੋਂ
ਦੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਨਾਲ ਵੀ ਆਪਣੀ ਅਤੁੱਟ ਸਾਂਝ ਦਾ
ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਡੇਰਾ ਭਾਗ
ਬੋਲੀਆਂ, ਟੱਪੇ, ਮਾਹੀਆ, ਸਿੱਠਣੀਆਂ, ਛੰਦ ਪਰਾਗੇ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ
ਨਿੱਕੀਆ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੀਤ-ਬਣਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ
ਰਾਂਗਲੀ ਝਾਕੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇੰਨਾ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ
ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਖੁਰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੇ
ਰਚਣਹਾਰੇ ਤੇ ਬੋਲਣਹਾਰੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਾਲੀਆਂ ਹਰਨਾਂ ਰੋਹੀਏ ਫਿਰਨਾ ਪੁਸਤਕ

Page issues

ਕਾਲੀਆਂ ਹਰਨਾਂ ਡੋਰੀਏਂ ਫਿਰਨਾ

ਮਲਵਈ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸੰਰਨਹਿ

ਮਾਲਵਾ, ਮਲਵਈ ਤੇ ਮਲਵਈ ਲੋਕ ਗੀਤ

ਮਾਲਵਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਸ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖਿੱਤੇ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇਕ
ਉਪਭਾਸ਼ਾ, ਮਲਵਈ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਾਲਵਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਲਵਈ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਢਾਂਣੀਆ

(ਛਪਾਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ)

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਨਾਚ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂੰ-ਖੰਡ
ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖਿੱਤੇ, ਕਬੀਲੇ ਜਾਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ।
ਇਹਨਾਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪੈੜ ਅਤੇ ਲੋਕ-
ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨਕਸ਼ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਚਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਭੇ
ਪਏ ਹਨ। ਮਲਵਈ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸਥਾਨਕ ਕਵੀਸ਼ਰਾਂ ਤੇ
ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੋਕੀਆ ਢਾਂਣੀਆਂ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਮਰਦਾਂ ਦਾ
ਇਹ ਗਿੱਧਾ ਟੋਲੀਆ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਟੋਲੀਆ ਵਿਆਹ ਦੇ
ਮੌਕੇ ਜਾਂ ਮੇਲੇ ਮੁਸਾਹਵੇ ਸਮੇਂ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਜੁੜਦੀਆਂ
ਹਨ।

ਜਿਵੇ:

ਇਕ ਹਫਤੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪਰਵਾਇਆ ਘਰ ਪੰਡਤਾ ਦੇ ਜਾਕੇ,

ਸ਼ਗਨ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਉੱਠ ਗਿਆ ਲਾਰੀ ਸਾਰੀ ਗਲ ਸਮਝ
ਕੇ

ਤਿਆਰ ਰਹੀ ਹਰਨਾਮ ਸੁਇਰੀਆਂ ਜੰਨ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਬੁਲਾ ਕੇ

ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਦਿਨ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਟਣਾ ਦੇਣ ਮਲਾ ਕੇ..

■ ਲੰਮੀ ਬੋਲੀ

ਉਂਝ ਟੱਪਾ ਤੇ ਲੰਮੀ ਬੋਲੀ ਦੁਆਬੇ ਤੇ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ
ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਮਾਨਤਾ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਉੱਨੀ

ਦੂਜੇ ਖੇਤਰਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਨਿਭਾਉ ਸਮੇਂ ਤਾੜੀ, ਬੋਲ ਤੇ
ਨਾਚ ਤਿੰਨੇ ਮਿਲਵੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਲੰਦ ਹਨ।

ਜਿਵੇ:

ਢਾਈਆਂ - ਢਾਈਆਂ - ਢਾਈਆਂ

ਜਿਉਣੇ ਮੌੜ ਦੀਆਂ ਸੰਭ ਰੰਗੀਆ ਭਰਜਾਈਆਂ

ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਗਈਆ ਰੇਤ ਨੂੰ

ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਮਰਨ ਤਿਹਾਈਆਂ

ਪਾਣੀ ਮੰਗੇ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੀਆਂ

ਜੱਗ ਜਿਉਣ ਵੱਡੀਆ ਭਰਜਾਈਆਂ

ਰੋਹ ਦੀਏ ਕਿੱਕਰੇ ਨੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਪਰੀਤਾ ਪਾਈਆਂ

ਅੱਗ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਲਾਕੇ ਡਾਕੂ ਲੁੱਟਦੇ

ਹੁਣ ਹੋਰੀਆ ਤਕੜਾਈਆਂ

ਹੋ ਲੈ ਨੀ ਬੱਲੀਏ

ਕਬਰਾਂ ਯਾਰ ਦੀਆਂ ਆਈਆਂ

ਮਲਵਈ ਬੋਲੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਤੁਕ-ਤੋੜਾ- ਇਸ ਦੀ ਕੰਗਰੋੜ ਹੈ।

ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਦਾ ਸਿਰਜਕ ਸ਼ਕਤੀ ਸਮੂਹ

ਲੋਕ ਗੀਤ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹੱਸ ਹਾਲ ਵੀ

ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਬਹੁਤਿਆ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਮੂਹਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁੰਮਨਾਮ ਕਵੀਆ ਦੀਆਂ ਗੁੰਮਨਾਮ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਬਸ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਲੋਕ ਗੀਤਕਾਰ ਕਿਸੇ ਪਹਿਲੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤੋੜਦਾ, ਘੜਦਾ ਸਿਰਜਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

<Poem>ਨੱਕੇ ਛਡਦੇ ਨੇ ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਬੋਲੀਆ ਕਰੀਆਂ

ਬਹਿ ਕੇ ਸੁਣਨਗੀਆ ਇੰਦਰ ਲੋਕ ਦੀਆਂ ਪਰੀਆਂ.

ਟੋਟੇ ਜੋੜਾ ਕਈ ਲੋਟ ਦੇ ਕਈ ਲੋਟ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ

ਵੇਲੇ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਵਿਚ ਦਰਗਾਹ ਦੇ ਹਰੀਆ..

ਮਲਵਈ ਬੋਲੀਆ ਨੂੰ ਮਰਦਾਂ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਇਕ ਮੋਟੀ ਜਿਹੀ ਵੰਡ ਹੈ। ਇਸ ਵੰਡ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ ਬੋਲੀਆ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਮਰਦਾਣਾਂ ਤੇ ਜਨਾਨਾ ਅਨੁਭਵ। ਮਲਵਈ ਬੋਲੀਆ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਭਾਰਾਂ ਦੀ ਮਰਦਾਣਾਂ ਤੇ ਜਨਾਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪਛਾਣ ਹੈ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮਲਵੈਣਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਮਲਵਈ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਪਿੜ, ਸਾਜਾਂ, ਬੋਲੀਕਾਰਾਂ, ਅਖਾੜੇ ਦੀ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਰੌਣਕ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਬੋਲੀਆਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਿਖੇੜੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਯਾਰੀ-ਦੋਸਤੀ, ਇਸ਼ਕ ਸਕੰਲਪ; ਲੋਕ-ਦਰਮੁਨ ਤੇ ਔਰਤ ਦੇ ਹੁਸਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਵਖਰਿਉਣ ਵਿਚ ਕਠਿਨਾਈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਖਾਸ ਦਿੱਕਤ ਉਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨ ਦੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਰਦਾਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਤੋੜੇ ਉੱਤੇ ਜਨਾਨਾ ਸੁਰ ਵਿਚ ਮੁੱਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਉ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਨੂੰ ਧਿਆ ਕੇ ਉਸ ਕੋਲੋ

ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਮੰਗਣਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਣਾ ਹੈ।

ਮੇਲਾ ਛਪਾਰ ਲਗਦਾ ਕਾਂਢ ਦੀਆ ਬੋਲੀਆ ਵਿਚ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਵੈਲੀਆਂ, ਡਾਕੂਆ, ਆਸ਼ਕਾ ਤੇ ਸ਼ੌਂਕੀ ਬੰਦਿਆ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਹ ਬੋਲੀਕਾਰ ਖੂਬ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਛਪਾਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਜਾਂ ਜਗਰਾਮਾ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਮਾੜੀ ਉੱਤੇ ਮਿੱਟੀ ਕੱਢ ਕੇ ਜਾਂ ਕਬਰ ਉੱਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਇਕ ਢਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਰੌਣਕਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਚੌਥਾ, ਪੰਜਵਾ ਤੇ ਛੇਵਾ ਕਾਂਢ ਆਹਮੋ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਪਾ ਰਹੇ ਢਾਣੀਕਾਰਾਂ ਤੇ ਮੋਢੇ ਜੋੜ ਕੇ ਜੁੜੀ ਭੀੜ ਵਾਲੇ ਜੰਮੇ ਹੋਏ ਅਖਾੜੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹਨ ਇਥੇ ਬੋਲੀਕਾਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਨਾ ਜਾਂ ਢਾਣੀ ਦੇ ਨਾਉ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਬੋਲੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਜਿਲਦ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਮਲਵਈ ਮਰਦਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਬੋਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਮਲਵਈ ਗੱਭਰੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹਿਜ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਵਿਥ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਜੁਆਨੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਅੱਖਾਂ ਭਿੜਦੀਆਂ ਹਨ ਛਵੀਆਂ ਦੇ ਜੜਾਕੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਟੁੱਟਗੀ ਦਾ ਦਰਦ ਹਢਾਉਂਦੇ ਆਸ਼ਕ ਕਿੱਕਰਾਂ ਹੇਠ ਬਹਿ ਰੋਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਦੋਵੇ ਧਿਰ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦੀ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਪਿਸਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਅਨੁਭਾਗ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕਾਢ - ਕਾਲਿਆਂ ਹਰਨਾਂ ਰੋਹੀਏ ਫਿਰਨਾ - ਵਿਚ ਰੋਹੀਆਂ, ਰੱਕੜਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਜੰਮਣ ਵਾਲੇ ਹੀਰੇ; ਹਰਨਾਂ ਵਰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਜਿਲਦ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਭਾਗ - 'ਭਗੜਾ ਪਾ ਮੁੰਡਿਆਂ' - ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਬੋਲੀਆਂ ਨਿਰੋਲ ਮਲਵਈ ਨਹੀਂ, ਅਜੋਕੇ ਭੰਗੜੇ ਦੀਆਂ ਹਨ 1953 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਭੰਗੜਾ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੀਆਂ

ਸਟੇਜਾ ਉੱਤੇ ਆਉਦਾ ਹੈ ਕੁੱਝ ਬੋਲੀਆ ਵਿਚ ਬੋਲੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਜੇਹੀਆ ਵਿਚਮਿਲਵਈ ਬੋਲੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਭੰਨ ਤੋੜ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਨਾ ਜੜਿਆ।

■ ਬੋਲੀਕਾਰ:

ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਬੋਲੀਕਾਰਾ ਦਾ ਇਸ ਸੰਗਰਹਿ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਉਹਨਾ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਕੱਟੂ ਦਾ ਭਗਤੂ, ਸੰਘੇੜੇ ਦੇ ਪਾਲ, ਫਲ੍ਹੇਵਾਲ ਦਾ ਬਲਬੀਰ, ਮਹਿਮਾ ਸਵਾਈ ਦਾ ਲਛਮਣ, ਢੁੱਡੀਕੇ ਦਾ ਕੂੜਾ, ਮਿੱਠੇਵਾਲ ਦਾ ਛੋਟਾ ਤੇ ਬਚਿੱਤਰ, ਬਾਪਲਾ ਦਾ ਫਤੇਦੀਨ, ਬਰਵਾਲੀ ਦਾ ਪਿੱਤਰ ਅਜਿਹੇ ਬੋਲੀਕਾਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਾਸੀਆ ਖਾਸੀਆ ਬੋਲੀਆਂ ਯਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆ ਹਨ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੀਮਿਤ ਜਿਹੇ ਨਿਜੀ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬੰਦਿਆ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਡਾ. ਨਾਹਰ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਇਕ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਲਵਈ ਬੋਲੀਆ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਭਾਗ ਅਸਲੀਲ ਜਾ ਲੁੱਚੀਆ ਕਹੀਆ ਜਾਂਦੀਆ ਬੋਲੀਆ ਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰ ਭਾਗ ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ ਮਘੇ ਹੋਏ ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ ਮਲਵਈ ਬੋਲੀਕਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਰੰਨ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰੰਨ ਦੇ ਭਜਨ ਉਤੇ ਮੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਹਾਂਡੀ ਵਿਚ ਚੌਲ ਢੋਹ ਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲੈ ਲੈਣ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤਾ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣਨ, ਇਹ ਲੁੱਚੀਆਂ ਨੇ ਕਿ ਸੁੱਚੀਆ ਫੈਸਲਾ ਆਪੇ ਕਰ ਲੈਣ।

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ: ਮਲਵਈ ਢਾਈ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਿੜ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆ (ਛਪਾਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ)

ਜਿਵੇ:   ਬੋਲੀ ਪਾਮਾ ਰੂਹ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਦਿਆਂ

ਕਹਿ ਦਿਆ ਬਾਤ ਕਰਾਂਗੀ

ਤੂੰਬੇ ਤੇ ਢੋਲਕ ਨੇ

ਪੂਰਤੀ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਸਾਰੀ

ਬੋਲੀ ਉਹ ਪਾਉਂ

ਜੇੜੀ ਘਿਉ ਦੇ ਮਾਂਗ ਨਿਤਾਰੀ

ਪਿੰਡ ਕੱਟੂ ਨਾਉ ਭਗਤੂ ਮੇਰਾ

ਬਣਿਆ ਖੂਬ ਲਿਖਾਰੀ

ਫੁੱਲ ਬਘਿਆੜੀ ਦੇ

ਮੋਚਿਆ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ.....

1. ਨਾਉ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਲੈ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ ਵੜਦਾ

ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਡੇਰਾ ਸਾਧ ਦਾ

ਮੈਂ ਸੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਦਾ

ਬਿਹਿੰਦੀ ਸਤਸੰਗ 'ਚ

ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕੋਲ ਨੀ ਖੜ੍ਹਦਾ

ਨਾਉ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ

ਲੈ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ ਵੜਦਾ .....

2.

ਮੇਲਾ ਛਪਾਰ ਲਗਦਾ

ਮਿੱਟੀ ਕੱਢਦੀ ਆ ਖਿਲਕਤ ਸਾਰੀ

3.

ਪਟੜੀ ਫੇਰ ਦੀ ਪਾਮਾ ਬੋਲੀ

ਦੁਨੀਆਂ ਸਿਫਤ ਕਰੂਗੀ ਸਾਰੀ

ਦਾਬੜੇ ਦੇ ਲੋਕਾ ਦੇ ਬਈ

ਰੋਹਤ ਚਮਾਰਾਂ ਆਲੀ

ਜੋਲ ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ

ਜੁੱਤੀ ਉੱਤੇ ਦੀ ਮਾਰੀ

ਭਾਗ ਦੂਜਾ: ਮਲਵਈ ਮਰਦਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਲੰਮੀਆ
ਬੋਲੀਆਂ

ਜਿਵੇ:   ਕਾਲੀਆਂ ਹਰਨਾਂ ਰੋਹੀਏ ਫਿਰਨਾ

ਤੇਰੇ ਪੈਰੀ ਝਾਂਜਰਾਂ ਪਾਈਆ

ਮਿੰਗਾ ਤੇਰੀਆ ਤੇ ਕੀ ਕੁਸ਼ ਲਿਖਿਆ

ਤਿੱਤਰ ਤੇ ਮੁਰਗਾਈਆ

ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਟੱਪਦਾ ਸੀ ਨੌ-ਨੌ ਕੋਠੇ

ਹੁਣ ਨੀ ਟੱਪਦੀਆਂ ਖਾਈਆਂ

ਖਾਈ ਟੱਪਦੇ ਦੇ ਵੱਜਿਆ ਕੰਡਾ

ਦੇਮੇ ਰਾਮ ਦੁਹਾਈਆਂ

ਮਾਸ ਮਾਸ ਤੇਰਾ ਕੁੱਤਿਆ ਖਾਧਾ

ਹੱਡੀਆ ਰੇਤ ਰਲਾਈਆਂ

ਰਾਤਾ ਸਿਆਲ ਦੀਆਂ

ਕੱਲੀ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਆਈਆ।

2.

ਸੁਣ ਨੀ ਕੁੜੀਏ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਏ

ਨਚਦੀ ਲੱਗੇ ਪਿਆਰੀ

ਭੈਣ ਤੇਰੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਲਾਂ

ਤੈਨੂੰ ਬਣਾ ਲਾਂ ਸਾਲੀ

ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਨੂੰ ਸੱਸ ਬਣਾਲਾ

ਪਿਉ ਤੇਰੇ ਨੂੰ ਸਹੁਰਾ

ਤੇਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨੀ

ਛੱਡ ਕੇ ਫਿਰੁੰਗਾ ਟੋਰਾ.....

ਢਾਈਆ - ਢਾਈਆ - ਢਾਈਆ

ਸੁਣ ਲੋ ਖਾਲਸਿਉ

ਮੇਰੇ ਆਦ ਬੋਲੀਆਂ ਆਈਆਂ

ਨੱਕੇ ਛੱਡਦੇ ਨੇ

ਮੈਂ ਬਹਿ ਕੇ ਆਪ ਬਣਾਈਆਂ

ਹੁਣ ਨਾ ਸਿਆਣਦੀਆਂ

ਦਿਉਰਾ ਨੂੰ ਭਰਜਾਈਆ.....